

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS IR PROCESO INSTITUTAS

MILDA KAMINSKAITĖ
Baudžiamosios teisės ir kriminologijos nuolatinių studijų programa

SUKČIAVIMO KRIMINOLOGNĖ ANALIZĖ
Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
doc. Dr. Alfredas Kiškis

Vilnius, 2015

TURINYS

ĮVADAS	3
1 SUKČIAVIMO NUSIKALSTAMOS VEIKOS SAMPRATA IR POŽYMAI	8
2 SUKČIAVIMO NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ RODIKLIŲ ANALIZĖ	11
2.1 Lietuvoje registruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų statistinių duomenų analizė	12
2.2 Asmenų, įtariamų (kaltinamų) įvykdžius sukčiavimo nusikalstamas veikas Lietuvoje, kriminologinė analizė	20
2.3 Asmenų, nukentėjusių nuo sukčiavimo nusikalstamų veikų analizė	35
3 SUKČIAVIMO NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ BAUDŽIAMŲJŲ BYLŲ KRIMINOLOGINĖ ANALIZĖ	45
3.1 Sukčiavimo būdų apžvalga ir analizė	46
3.2 Duomenų, susijusių su sukčiavimo aukomis analizė	53
4 SUKČIAVIMO PRIEŽASTINGUMAS	57
5 LIETUVOJE VYKDOMOS SUKČIAVIMO NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ KONTROLĖS IR PREVENCIJOS APŽVALGA	65
IŠVADOS	75
PASIŪLYMAI	77
LITERATŪRA	78
ANOTACIJA	86
SANTRAUKA	88
SUMMARY	90
PRIEDAI	92
PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ	100

IVADAS

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 182 straipsnyje¹ numatyta nusikalstama veika – sukčiavimas. Tai tam tikru intelektualumu, padarymo būdų įvairove bei specifika pasižyminti nusikalstama veika. Sukčiavimai dažnai turi sudėtingą padarymo schemą ir reikalauja kruopštaus pasiruošimo: nereti atvejai, kuomet nusikaltėliai renka reikalingą informaciją apie potencialias aukas, domisi psichologija bei tobulina bendravimo įgūdžius, kad sugebėtų kaip įmanoma ilgiau išlaikyti asmens dėmesį ir gauti reikiamą naudą. Modernėjant visuomenei keičiasi ir sukčiavimo formos: profesionalūs, nesankcionuoti prasiskverbimai į kompiuterinius tinklus, kreditinių kortelių padirbinėjimas, intelektualios nuosavybės pasisavinimas – tai dalis naujos kartos nusikalstamų veikų. Sukčiavimas, su kuo jis bebūtų susijęs, nuo intelektinės nuosavybės iki materialinių vertybių, nuo kompiuterinių nusikaltimų iki korupcijos – kelia realias problemas, kurios atneša didžiulius nuostolius.

Tiriama problema. Neretai nusikalstamumas, kaip socialinis reiškinys, prisitaiko, prie valstybėje susiklosčiusios politinės, socialinės ar ekonominės situacijos. Sukčiaujantys asmenys prie besikeičiančios situacijos valstybėje, prisitaiko ypatingai greitai ir lengvai. Sukčiavimai yra įvairialypės nusikalstamos veikos, pasireiškiančios daugybe formų ir nuolat kintančios. Sukčiavimo prevencijos įgyvendinimas atsakingoms institucijoms kelia nemažai problemų, kadangi yra tikrai nelengva nuspėti naujas artėjančias sukčiavimo įvykdymo tendencijas, užbėgti už akių šių nusikalstamų veikų įvykdymui, tam reikėtų skirti didžiulius finansinius ir žmogiškuosius išteklius. Todėl aktyviai į naujus sukčiavimo būdus sureaguojama tik tada, kai jau esama daugybė nukentėjusių asmenų. Prevencijos priemonių priėmimas yra sudėtingas procesas, kuris trunka ilgai ir pradeda veikti, tada kai jau tam tikras sukčiavimo būdas „pasensta“. Kriminogeninės situacijos kontrolė, nusikalstamų veikų prevencinių priemonių formavimas, atitinkamų institucijų kryptingos veiklos organizavimas tiesiogiai priklauso nuo turimų duomenų apie nusikalstamumo būklę, lygį, struktūrą, jo kitimo tendencijas. Šiuo metu trūksta bendro pobūdžio mokslinių tyrimų apie sukčiavimą, nesigilinant į specifinius šios nusikalstamos veikos įvykdymo būdus: aukų specifikos, pažeidėjų charakteristikos, veiksnius, nulemiančius sukčiavimo įvykdymą. Šiame darbe tiriamos sukčiavimo nusikalstamos veikos Lietuvoje.

Baigiamojo darbo aktualumas. Didėjantis sukčiavimų skaičius paskutinius keletą metų išlieka viena aktualiausių socialinių problemų Lietuvoje. Nors visuomenės informavimo priemonėse ne kartą kalbėta apie šias nusikalstamas veikas (ypatingai apie telefoninį ar internetinį sukčiavimą),

¹ „Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas.“ *Valstybės žinios*, 89(2741) (2000).

tačiau įvykdytų sukčiavimų skaičiai išlieka stabilūs ir aukšti. Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos (toliau – „Informatikos ir ryšių departamentas“) duomenimis 2012 metais Lietuvoje buvo užregistruota 4980 sukčiavimo nusikalstamų veikų², 2013 metais šie skaičiai dar labiau padidėjo – iki 5541 nusikalstamos veikos per metus³, o 2014 metais siekė 5932 nusikalstamas veikas⁴.

Dėl savo specifiškumo sukčiavimą galima laikyti, ko gero, vienu greičiausiai besikeičiančių iš visų turtinių nusikaltimų. Nuolatinis technologijų vystymasis ir socialinių santykių kaita lėmė sudėtingų ir ilgo pasiruošimo reikalaujančių sukčiavimo būdų atsiradimą: sukčiavimą internetu ar telefonu, pinigų išviliojimą, apsimetant asmeniu, galinčiu padėti nukentėjusiajam išspręsti jo problemą (nutraukti baudžiamąją bylą, gauti vizą vykti į užsienį, surasti darbą ir pan.), svetimo nekilnojamojo turto pardavimą arba įkeitimą, pridėtinės vertės mokesčio neteisėtą susigrąžinimą ar išvengimą ir daugybę kitų būdų. Naujų, modernių sukčiavimo rūšių atsiradimas ir esamos informacijos trūkumas ir ribotumas, diktuoja kryptingo kriminologinio tyrimo būtinumą. Naujausių sukčiavimo nusikalstamų veikų duomenų analizė, kriminologiniai nusikalstamas veikas įvykdžiusių asmenų charakteristikos ir kitos svarbios informacijos tyrimai yra svarbūs siekiant suprasti šios nusikalstamos veikos mechanizmą bei efektyvinti prevencijos ir kontrolės priemones.

Baigiamojo darbo mokslinis naujumas ir tiriamos problemos ištyrimo lygis. Kol kas Lietuvoje yra atlikta labai mažai išsamesnių tyrimų siekiant pateikti sukčiavimo nusikalstamos veikos kriminologinę analizę. Daugelyje literatūros šaltinių sukčiavimas analizuotas iš baudžiamosios teisės perspektyvos, gilinantis į šios veikos sudėties ir kvalifikavimo problemas. Šiuo metu nėra pateikta apibendrintos informacijos apie konkrečias prevencijos priemones, kurių yra imamasi siekiant sumažinti sukčiavimo nusikalstamų veikų mastus. Šiame moksliniame darbe sukčiavimo reiškinyje analizuojamas įvairiais pjūviais (statistine, mokslinės literatūros, bylų analize), taip pat iki šiol didžioji dalis darbų, analizuojančių sukčiavimą, rašyti naudojantis vien rusų mokslininkų literatūra, tuo tarpu šiame darbe informacija surinkta tiek iš Vakarų Europos,

² Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos., *Nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistinės ataskaitos, Oficialioji statistika apie nusikalstamumą LR savivaldybėse.* (Forma_1G) Žiūrėta 2014-11-08 per internetą: http://www.ird.lt/statistines-ataskaitos/wp-content/themes/ird/reports/html_file.php?metai=2014&menuo=12&ff=1G&fnr=7&rt=1&oldYear=2014

³ Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos., *Nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistinės ataskaitos, Oficialioji statistika apie nusikalstamumą LR savivaldybėse.* (Forma_1G) Žiūrėta 2014-11-08 per internetą: http://www.ird.lt/statistines-ataskaitos/wp-content/themes/ird/reports/html_file.php?metai=2013&menuo=12&ff=1G&fnr=7&rt=1&oldYear=2013

⁴ Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos., *Nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistinės ataskaitos, Oficialioji statistika apie nusikalstamumą LR savivaldybėse.* (Forma_1G) Žiūrėta 2014-11-08 per internetą: http://www.ird.lt/statistines-ataskaitos/wp-content/themes/ird/reports/html_file.php?metai=2012&menuo=12&ff=1G&fnr=7&rt=1&oldYear=2012

Šiaurės Amerikos ir Australijos kriminologijos, psichologijos, sociologijos bei baudžiamosios teisės mokslininkų darbų.

Lietuvos kriminologinėje literatūroje galima rasti nemažai mokslinių darbų, nagrinėjančių turtinį nusikalstamumą, tačiau sukčiavimui skiriama nedaug dėmesio. 2012 metais S. Zaksaitė apgynė socialinių mokslų daktaro disertaciją „Sukčiavimo sporto srityje paplitimas ir prevencijos problemos“⁵, taip pat ji 2015 metais išleido monografiją tema „Apgaulės sporto srityje: teisinis ir kriminologinis požiūris“⁶, šiuose darbuose autorė analizavo apgaulingus taisyklių pažeidimus sporte ir jų ryšį su sukčiavimu. T. Rudzkis ir A. Panomariovas savo straipsnyje nagrinėjo sukčiavimo komercinio draudimo srityje problematiką⁷. Taip pat šiai temai skirta dalis kelių kriminologijos vadovėlių skyriuose, kuriuose nagrinėjamas turtinis nusikalstamumas, tuo pačiu lakoniškai apžvelgiant sukčiavimo nusikalstamų veikų statistinius duomenis, nesigilinant į jų tarpusavio ryšį⁸. Parašyti trys magistro baigiamieji darbai: G. Pocevičius analizavo šiuolaikinio nusikalstamumo Lietuvoje charakteristiką, trumpai pristatydamas sukčiavimo registruotų nusikalstamų veikų dinamiką Lietuvoje 2004-2008 metais⁹; D. Bacys nagrinėjo nusikalstamumo raišką Tauragės apskrityje, tuo pačiu aptardamas sukčiavimo nusikalstamų veikų paplitimą Tauragės apskrityje 2004-2009 metais¹⁰; S. Skalauskytė atliko turtinio nusikalstamumo kriminologinę analizę Klaipėdos mieste, analizės metu buvo tiriamas sukčiavimo paplitimas Klaipėdoje 2004-2009 metais¹¹. Taigi galima teigti, kad šiuo metu naujausių Lietuvos statistinių duomenų apžvalgos tarp mokslinių tyrimų nėra, o į sukčiavimą iki šiol gilintasi arba tik kaip į turtinio nusikalstamumo dalį, arba kaip į labai konkretų šios nusikalstamos veikos būdą, neanalizuojant paties sukčiavimo socialinio fenomeno ir jo įvairių požymių.

Baigiamojo darbo reikšmė. Sukčiavimo prevencijos priemonių efektyvumas iš dalies priklauso nuo turimos informacijos apie sukčiavimo nusikalstamas veikas. Šiame darbe atliktas

⁵ Salomėja Zaksaitė, „Sukčiavimo sporto srityje paplitimas ir prevencijos problemos.“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2012). http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2012~D_20120131_092352-30742/DS.005.0.01.ETD.

⁶ Salomėja Zaksaitė, *Apgaulės sporto srityje: teisinis ir kriminologinis požiūris* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2015).

⁷ Tomas Rudzkis ir Artūras Panomariovas. „Nusikalstamų veikų draudimo srityje kriminologinės sampratos problema“, *Jurisprudencija*. 6(84) (2006): 48.

⁸ Ats. red. Jurius Bluvšteinas, *Kriminologija* (Vilnius: Pradai, 1994): 279; / Genovaitė Babachinaitė, Alfredas Kiškis et al., *Kriminologija* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010): 453.

⁹ Gintautas Pocevičius, „Šiuolaikinio nusikalstamumo Lietuvoje charakteristika.“ (magistro baigiamasis darbas, Mykolo Romerio universitetas, 2010) http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2009~D_20100222_101002-89598/DS.005.0.01.ETD.

¹⁰ Darius Bacys, „Nusikalstamumo raiška Tauragės apskrityje.“ (magistro baigiamasis darbas, Mykolo Romerio universitetas, 2010) http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2011~D_20110705_132507-61291/DS.005.0.01.ETD.

¹¹ Simona Skalauskytė, „Turtinio nusikalstamumo kriminologinė analizė Klaipėdos mieste.“ (magistro baigiamasis darbas, Mykolo Romerio universitetas, 2010) http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2011~D_20110124_124326-66858/DS.005.0.01.ETD.

registruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų dinamikos tyrimas taip pat parodo vykdomų sukčiavimo prevencijos priemonių veiksmingumą Lietuvos mastu. Darbe atlikta statistinių duomenų ir įsiteisėjusių teismų nuosprendžių analizė leidžia nustatyti kokiais socialiniais – demografiniais ir kitais bruožais pasižymintys asmenys dažniausiai įvykdo šią nusikalstamą veiką, ką jie dažniausiai pasirenka nusikaltimo aukomis, taip pat dažniausiai pasitaikančius sukčiavimo būdus bei kitą sukčiavimo prevencijai reikšmingą informaciją. Taip pat remiantis užsienio autorių atliktais tyrimais ir išleistais mokslo darbais pateikiama susisteminta informacija apie asmenis, nukentėjusius nuo sukčiavimo nusikalstamų veikų. Atlikto tyrimo metu gauti duomenys gali būti naudingi sukčiavimo prevencijos priemonių tobulinimui visoje Lietuvoje.

Tyrimo tikslas. Apžvelgus esamus registruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų statistinius duomenis, mokslinę literatūrą ir remiantis atlikta įsiteisėjusių teismų nuosprendžių analize pateikti sukčiavimo nusikalstamos veikos kriminologinę charakteristiką.

Siekiant įgyvendinti tyrimo tikslą iškelti šie **uždaviniai**:

1. Atskleisti sukčiavimo nusikalstamos veikos baudžiamąją teisinę sampratą ir jos požymius;
2. Apžvelgti Lietuvoje registruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų statistinius 2004 – 2014 metų duomenis;
3. Išanalizuoti socialines demografines (išsilavinimas, lytis, santuokinis statusas, užimtumas, teistumas/baustumas, turtinė padėtis) įtariamųjų/kaltinamųjų/nuteistųjų charakteristikas.
4. Pateikti apibendrintą, moksliniais tyrimais ir teorija grįstą, Lietuvos ir užsienio mokslininkų suformuluotą informaciją apie sukčiavimo aukas;
5. Aptarti objektyvias ir subjektyvias priežastis, nulemiančias sukčiavimo nusikalstamos veikos įvykdymą;
6. Remiantis atlikta įsiteisėjusių baudžiamųjų nuosprendžių analize pateikti dažniausiai pasitaikiusius sukčiavimo būdus Lietuvoje per paskutinius keletą metų;
7. Apžvelgti ir įvertinti Lietuvoje vykdomą sukčiavimo prevenciją ir pasiūlyti jos tobulinimo kryptis.

Tyrimo metodika. Tyrimui atlikti naudoti kokybiniai ir kiekybiniai duomenų analizės metodai. Atskleidžiant sukčiavimo sampratą naudotas mokslinės literatūros apžvalgos ir analizės metodas. Analizuojant registruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų statistinius duomenis bei atskleidžiant asmenų, įtariamų (kaltinamų) padarius sukčiavimo nusikalstamas veikas Lietuvoje, asmenybės bruožus naudotas 2004 – 2014 metų registruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų statistinės analizės bei apibendrinimo metodai. Įsiteisėjusių teismų nuosprendžių, kurie nagrinėti

tyrime, atrankai naudotas atsitiktinės atrankos metodas. Atrinktų nuospredžių analizei atlikti naudoti analizės, lyginamasis ir apibendrinimo metodai. Taip pat pasirinktas grafinis duomenų pateikimo metodas – vaizdiniam tyrimo duomenų pateikimui, palyginimui bei analizei. Loginis ir apibendrinimo metodai buvo panaudoti apibendrinant išnagrinėtą informaciją, formuojant išvadas bei teikiant pasiūlymus ir rekomendacijas.

Tyrimo struktūra. Tyrimą sudaro penki skyriai ir penki poskyriai, išvados, anotacija lietuvių ir anglų kalbomis, santrauka lietuvių ir anglų kalbos, naudotos literatūros sąrašas bei priedai. Pirmasis skyrius skirtas sukčiavimo baudžiamajai teisinei sampratai atskleisti. Šiame skyriuje pateikiama Lietuvos įstatymų leidėjo, teismų praktikos ir mokslinėje literatūroje suformuluota sukčiavimo samprata, bei pagrindiniai jos požymiai. Antrame skyriuje pateikiama registruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų dinamika Lietuvoje, aptariami 2004 – 2014 metų registruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų statistiniai duomenys, paaiškinami asmenų įtariamų (kaltinamų) sukčiavimo nusikalstamomis veikomis socialiniai – demografiniai bruožai, pateikiama trumpa nukentėjusių nuo sukčiavimo nusikalstamų veikų asmenų charakteristika. Trečiame skyriuje, atlikus bylų analizę, pateikiami apibendrinti duomenys apie sukčiavimus įvykdžiusių asmenų socialinius-demografinius bruožus ir ryšius tarp šių bruožų, bei pasirinkto sukčiavimo būdo, taip pat šioje dalyje nurodoma, kokie sukčiavimo būdai Lietuvoje buvo populiariausi. Ketvirtame skyriuje aptariamas sukčiavimo nusikalstamų veikų priežastingumas. Penktame skyriuje analizuojamas Lietuvoje vykdoma sukčiavimo prevencija ir numatomos tolesnės jos tobulinimo kryptys.

Ginamieji teiginiai:

1. Lietuvoje dažniausiai sukčiauja jokio kito pragyvenimo šaltinio neturintys vyrai, todėl sukčiavimas tampa jų vienintele profesija ir pajamų šaltiniu;
2. Lietuvoje vykdoma sukčiavimo prevencija yra nepakankama sumažinti augantį šių nusikaltimų veikų skaičių, didesnis dėmesys turėtų būti skiriamas viktimologinių prevencijos priemonių įgyvendinimui.

1 SUKČIAVIMO NUSIKALSTAMOS VEIKOS SAMPRATA IR POŽYMIAI

Prieš pradėdant analizuoti bet kokią socialinę reiškinį, pirmiausia yra svarbu pateikti jo sampratą bei atskleisti požymių, kurie apibrėš viso tolesnio mokslinio tyrimo ribas, visumą. Toliau šiame skyriuje bus pateikiama sukčiavimo nusikalstamos veikos samprata, bei Lietuvos teismų praktikos ir įstatymų leidėjo suformuluoti šios nusikalstamos veikos požymiai, padedantys atskirti šią nusikalstamą veiką nuo kitų panašių teisės pažeidimų.

Sukčiavimas yra nusikalstama veika, kurios metu asmuo apgaule savo ar kitų naudai įgyja svetimą turtą ar turtinę teisę, išvengia turtinės prievolės arba ją panaikina¹². Tokį sukčiavimo apibrėžimą suformulavo Lietuvos įstatymų leidėjas ir įtvirtino BK 182 straipsnyje. Baudžiamosios teisės doktrinoje dėl sukčiavimo sampratos ar sudėties požymių diskusijų kyla retai. BK 182 straipsnis numato atsakomybę už paprastą sukčiavimą ir kvalifikuotą sukčiavimą, už sukčiavimo baudžiamąjį nusižengimą, atitinkamai, atsakomybė numatyta straipsnio pirmoje, antroje ir trečioje dalyse.

Kaip ir kiekvieną nusikalstamą veiką, taip ir sukčiavimą apibūdina objektyvieji ir subjektyvieji nusikalstamos veikos požymiai. Sukčiavimą sudaro keturi alternatyvūs objektyvieji požymiai: svetimo turto įgijimas, turtinės teisės įgijimas, turtinės prievolės išvengimas ir turtinės prievolės panaikinimas¹³. Tai reiškia, kad baudžiamajai atsakomybei kilti pagal BK 182 straipsnį pakanka, kad būtų padarytas bent vienas iš nurodytų keturių veiksmų¹⁴.

Svetimu turtu, kurį sukčiavimo metu įgyja kaltininkas, yra pripažįstami jam nuosavybės teise nepriklausantys kilnojamieji ar nekilnojamieji daiktai, taip pat pinigai, vertybiniai popieriai ir kiti objektai¹⁵. Turtinės teisės apibrėžimą pateikia Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau - CK) 1.112 straipsnio 1 dalis. Pagal šį straipsnį turtinę teisę, kaip sukčiavimo objektą, galima apibūdinti, kaip apgaulės būdu kaltininko ar kito asmens naudai neteisėtai įgytą daiktinę ar prievolinę teisę arba teisę, atsirandančią iš intelektinės veiklos rezultatų¹⁶. Veikos kvalifikavimui labai yra svarbu yra įgytos turtinės naudos vertė, štai BK 182 straipsnio 2 dalis numato kvalifikuojančias sukčiavimo nusikalstamos veikos aplinkybes: apgaule savo ar kitų naudai įgyto svetimo turto ar turtinės teisės didelę vertę arba didelę mokslinę, istorinę ar kultūrinę reikšmę, panaikintos ar išvengtos prievolės didelę vertę (taip pat numatytas dar vienas kvalifikuojantis

¹² *Supra* note 1.

¹³ Oleg Fedosiuk, „Sukčiavimas pridėtinės vertės mokesčio srityje: samprata ir kvalifikavimo pagrindai,“ *Jurisprudencija* 4(122) (2010): 176.

¹⁴ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 m. liepos 17 d. apžvalga Nr. AB-36-1.“ *Teismų praktika*, 36 (2012).

¹⁵ *Ibid.*

¹⁶ „Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas.“ *Valstybės žinios*, 8(1864) (2000).

požymis – sukčiavimo įvykdymas veikiant grupėje). Atitinkamai, mažos vertės sukčiavimai, kvalifikuojami pagal to paties straipsnio 3 dalį, kaip baudžiamieji nusižengimai.

Baudžiamosios teisės teorijoje ir praktikoje išskiriamas esminis sukčiavimo požymis – nukentėjusiojo atžvilgiu panaudota apgaulė¹⁷. Tačiau svarbu pažymėti, kad sukčiavimas nėra vienintelė nusikalstama veika, turinti apgaulės elementą. Tokių nusikalstamų veikų BK numato ne vieną – 147² str. Išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms; 165 str. Neteisėtas asmens būsto neliečiamumo pažeidimas; 186 str. Turtinės žalos padarymas apgaule; 205 str. Apgaulingas pareiškimas apie juridinio asmens veiklą; 207 str. Kreditinis sukčiavimas; 222 str. Apgaulingas apskaitos tvarkymas ir kiti straipsniai.

Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje ir teismų praktikoje galima sutikti ne vieną apgaulės apibrėžimą, nors galiojančiame Baudžiamajame kodekse apgaulė nėra apibrėžta. Lietuvos teismų praktikoje išskiriami trys apgaulę atskleidžiantys kriterijai: 1) objektyvios tiesios iškraipymas; 2) tikslas – suklaidinti nukentėjusįjį (lemti nukentėjusiojo klaidą); 3) tyčia – kaltininko suvokimas, kad jis sąmoningai pateikia objektyvios tikrovės neatitinkančią informaciją¹⁸.

Apgaulė sukčiaujant naudojama turint tikslą suklaidinti turto savininką, valdytoją ar asmenį, kurio žinioje yra turtas, o pastarieji dėl suklydimo, suklaidinti apgaulės, savanoriškai patys perleidžia turtą ar turtinę teisę kaltininkui manydami, kad šis turi teisę jį gauti, arba panaikina jo turtinę prievolę. Apgaulė reiškiasi minėtų asmenų suklaidinimu pateikiant suklastotus dokumentus, pranešant neteisingus duomenis, pakeičiant daiktų savybes ir pan. Asmuo gali būti suklaidinamas dėl bet kokių aplinkybių ar faktų, susijusių su turto, turtinės teisės perleidimu kaltininkui arba su jo turtinės prievolės išvengimu ar jos panaikinimu (dėl turto vertės, jo savybių, kaltininko asmenybės, jo įgaliojimų ar ketinimų ir pan.)¹⁹. Dėl apgaulės sukčiaujant sampratos baudžiamojoje teisėje diskusijų nekyla, tiek mokslininkai, tiek teismų praktika bendrai sutaria, kad šiuo atveju itin svarbus požymis yra esminės nukentėjusiojo elgesiui paveikti apgaulės panaudojimas²⁰. Reikėtų pridurti, kad apgaulės samprata paskutiniu metu gana stipriai kito ir šiuo metu naudojama apgaulės samprata jau išeina už klasikinės apgaulės ribų, kadangi tapo įmanoma apgaulę panaudoti ne tik prieš fizinį, bet ir juridinį ar trečiąjį asmenį. Taip pat dėl technologijų raidos apgaulę galima panaudoti ir prieš informacinę sistemą. Tikėtina, kad priklausomai nuo technologijų ar socialinių santykių pokyčių ateityje apgaulės samprata bus tik dar labiau plečiama.

¹⁷ Darius Pranka, „Apgaulės samprata ir reikšmė atibojant sukčiavimą ir civilinės teisės pažeidimą,“ *Jurisprudencija* 4(2) (2012): 663.

¹⁸ „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. birželio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-335/2010.“ Žiūrėta 2015 06 20 per internetą: <http://eteismai.lt/byla/38185561140323/2K-335/2010>

¹⁹ *Supra* note 14.

²⁰ Darius Pranka, *op.cit.*, p. 666.

Teismų praktikoje ir baudžiamosios teisės doktrinoje išskiriamos dvi apgaulės formos: aktyvioji ir pasyvioji. Aktyvioji apgaulė yra tada, kai kaltininkas aktyviais veiksmais pateikia nukentėjusiajam objektyvią, tikrovės neatitinkančią informaciją ir taip jį suklaidina. Pasyvioji apgaulė yra tais atvejais, kai kaltininkas, pasinaudodamas nukentėjusiojo tam tikrų esminių aplinkybių nežinojimu ar netinkamu jų supratimu, iš tikrųjų objektyviai egzistuojančius faktus nutyli ir taip klaidina nukentėjusį, nors apie šiuos faktus turėjo teisinę pareigą pranešti.²¹ Kiekviena sukčiavimo situacija yra skirtinga, todėl asmuo, ketinantis sukčiauti kiekvienu atveju pasirenka apgaulės formą, kuri yra tinkamiausiai pasirinktam nusikalstamos veikos įvykdymo būdui.

Sukčiavimo nusikalstamos veikos sudėtis yra materialioji, todėl kiekvienu atveju ypatingai svarbiu tampa priežastinio ryšio tarp nusikalstamos veikos ir kilusių padarinių nustatymas. Padariniai sukčiavime pasireiškia, kaip turtinė žala, kurią dėl kaltinamojo veiksmų, savo ar kitų naudai įgijus svetimą turtą ar turtinę teisę, išvengus turtinės prievolės arba ją panaikinus, patiria nukentėjusysis. Turtinė žala yra lygi prarasto turto ar turtinės teisės vertei arba panaikintos ar išvengtos turtinės prievolės apimčiai.²²

Sukčiavimo nusikalstama veika gali būti įvykdoma tik esant tiesioginei tyčiai, kai kaltininkas suvokia, kad apgaule esmingai suklaidinęs nukentėjusį ar kitą asmenį neteisėtai ir neatlygintinai savo ar kitų naudai įgyja svetimą turtą ar turtinę teisę, išvengia turtinės prievolės arba ją panaikina, numato, kad dėl jo veiksmų nukentėjusysis patirs turtinę žalą, ir to nori bei siekia²³.

Šiame darbe toliau terminai sukčiavimas ir sukčiavimo nusikalstama veika bus naudojami kaip sinonimai.

Apibendrinant teisinę sukčiavimo sampratą, pabrėžtina, kad teisine prasme sukčiavimas suprantamas, kaip svetimo asmens turto, turtinės teisės įgijimas, panaikinimas ar turtinės prievolės išvengimas, sąmoningos apgaulės būdu kaltininkui siekiant, kad jis arba kiti asmenys gautų atitinkamą finansinę turtinę naudą nukentėjusiojo sąskaita. Įstatymų leidėjas ir teismų praktika yra suformulavę gana aiškius sukčiavimo nusikalstamos veikos objektyviuosius ir subjektyviuosius požymius, kurie proceso metu įrodinėjami, atsižvelgiant į kiekvienos situacijos specifiką.

²¹ Armanas Abramavičius et al., *Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis. (99- 212 straipsniai)* (Vilnius: VĮ Registrų centras, 2009), 334.

²² Salomėja Zaksaitė, *Supra* note 5. P. 33.

²³ *Supra* note 14.

2 SUKČIAVIMO NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ RODIKLIŲ ANALIZĖ

Magistro baigiamajame darbe pasirinkta analizuoti sukčiavimo nusikalstamų veikų struktūrą 2004 – 2014 metais, imtinai, remiantis tuo, jog nuo 2003 metų gegužės 1 dienos įsigaliojo naujas Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas²⁴. Pažymėtina, jog 2003 metų statistinių duomenų analizė darbe nebuvo atliekama, kadangi tik dalis minėtais metais įvykdytų sukčiavimo nusikalstamų veikų buvo užregistruotos pagal galiojantį baudžiamąjį kodeksą.

Atliekant registruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų statistinę analizę, vadovautasi nusikalstamumą apibūdinančiais rodikliais: paplitimu, dinamika ir struktūra. Nusikalstamumo paplitimą apibūdina du rodikliai: būklė ir lygis. Nusikalstamumo būklė yra absoliutus nusikalstamų veikų, padarytų tam tikroje teritorijoje per tam tikrą laiką, skaičius. Lygis parodo padarytų nusikalstamų veikų ir toje teritorijoje gyvenančių asmenų skaičiaus santykį. Nusikalstamumo dinamika parodo nusikalstamumo būklės ir/arba lygio pasikeitimus per tam tikrą laiką, o nusikalstamumo struktūra – šio reiškinio sandarą ir vidinę formą. Svarbu pažymėti, kad šie rodikliai iš esmės atspindi registruotų nusikalstamų veikų duomenis. Be registruotų nusikalstamų veikų į nusikalstamumo sudėtį įeina ir neregistruotas, t.y. latentinis, nusikalstamumas.²⁵ Latentinis nusikalstamumas tiriamas naudojantis įvairiais metodais: reprezentatyviomis viktimologinėmis fizinų ir juridinių asmenų apklausomis; „Pranešimo apie save“ (angl. k. „*Self-report*“) tyrimais; lyginant registruoto nusikalstamumo statistikos vidinį suderinamumą siekiant identifikuoti neatitikimus nusikalstamumo dėsningumams; atliekant nusikaltimų, baudžiamųjų nusižengimų ir administracinių teisės pažeidimų statistinių rodiklių lyginamąją analizę; tiriant teisėsaugos institucijų ir teismų dokumentus, susijusius su nusikalstamų veikų registravimu ir kitais metodais²⁶. Minėtais metodais gauta informacija yra svarbi tuo, kad ji reikšmingai papildo esamus registruoto nusikalstamumo statistikos duomenis ir suteikia galimybę surinkti išsamesnius duomenis apie nusikalstamumą.

Viktimologinių tyrimų ir registruoto nusikalstamumo statistikos duomenys paprastai sutampa fiksuojant tik pačias bendriausias nusikalstamumo tendencijas (pvz., bendro nusikalstamumo turtinių nusikaltimų lygio kitimo tendenciją). O skirtumai dažniausiai atsiranda

²⁴ *Supra* note 1.

²⁵ Genovaitė Babachinaitė, Alfredas Kiškis et al., *Kriminologija* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010): 136.

²⁶ Genovaitė Babachinaitė et al., *Latentinio nusikalstamumo kriminologinio tyrimo metodikos* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009): 12 – 13.

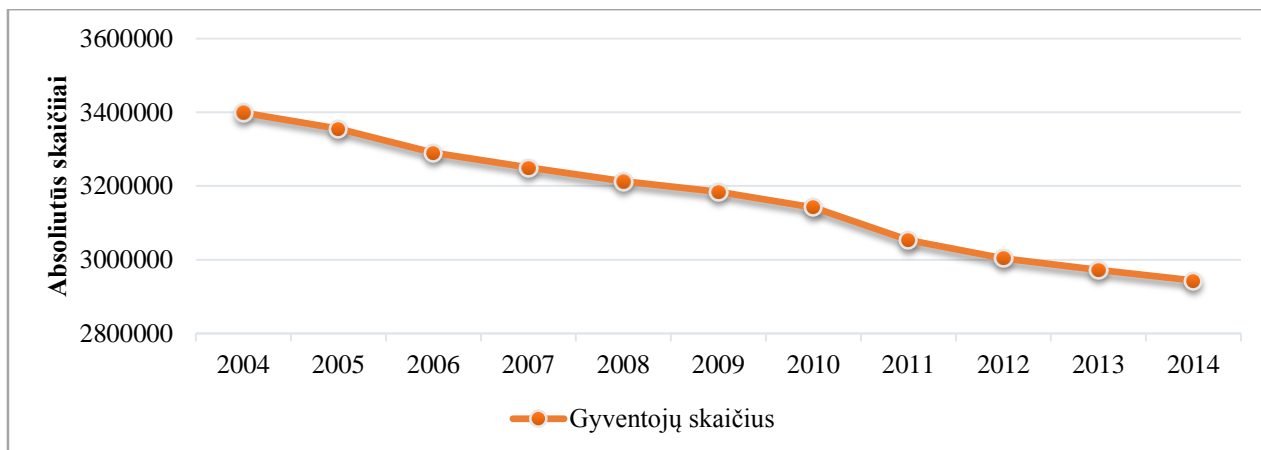
vaizduojant atskirų nusikaltimų rūšių paplitimo tendencijas. Kuo didesnis nusikalstamos veikos latentišnumas, tuo didesni netikslumai – ir dėl jų masto, ir dėl jų struktūrinės dalies.²⁷

2.1 Lietuvoje registruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų statistinių duomenų analizė

Šiame skyriuje bus analizuojami registruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų statistiniai duomenys 2004 – 2014 metais. Tam, kad išvelgti svarbias atskirų registruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų tendencijas bendro nusikalstamumo struktūroje, yra tikslinga statistinių duomenų analizei naudoti kaip įmanoma ilgesnį laiko tarpą, todėl tyrimui pasirinktas 10 metų laikotarpis. Tikėtina, kad per 10 naujojo baudžiamojo kodekso gyvavimo metų užregistruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų duomenų analizė leis padaryti naudingas mokslines išvadas, kurios padėtų sukčiavimo prevencijos ir kontrolės priemonių kūrimui ir įgyvendinimui.

Prieš pradėdant analizuoti Lietuvoje užregistruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų statistinius duomenis, svarbu išsiaiškinti, kokiame kontekste šis reiškinys egzistavo tiriamuoju laikotarpiu, t.y. trumpai apžvelgti demografinės padėties pokyčius Lietuvoje nuo 2004 metų iki 2014 metų imtinai ir bendro nusikalstamumo dinamiką tiriamuoju laikotarpiu.

1 diagrama. Lietuvos gyventojų skaičiaus dinamika 2004 – 2014 metais.²⁸

Pasaulio banko pateiktais duomenimis nuo 2004 metų gyventojų skaičius Lietuvoje nuolat mažėjo. 2004 metais Lietuvoje gyveno 3 398 929 gyventojai, 2014 metais – 2 943 472 gyventojai.

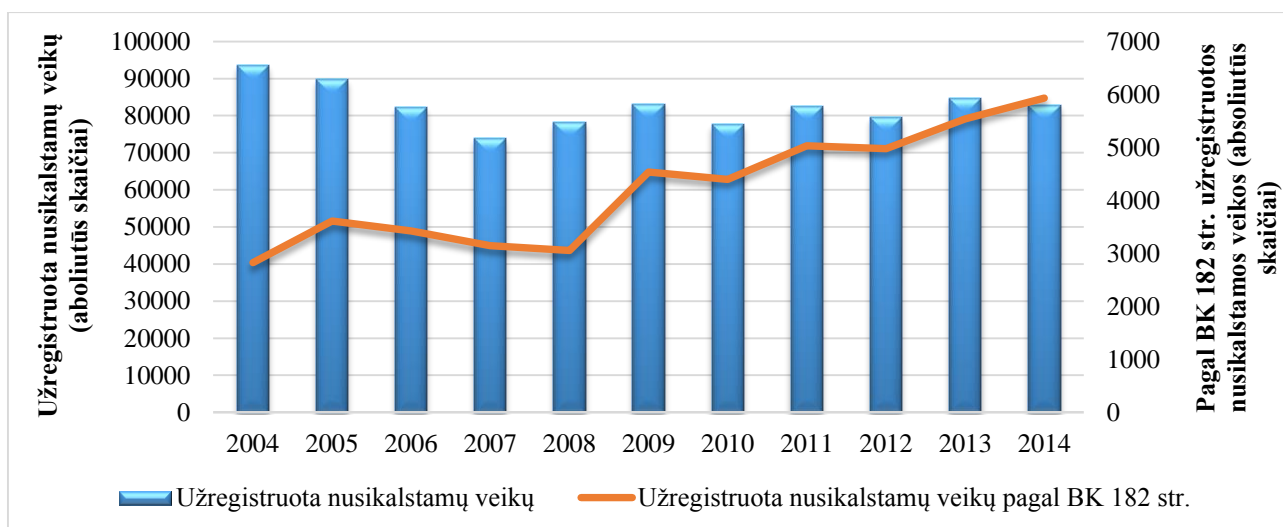
²⁷ Vidmantas Egidijus Kurapka, Viktoras Justickis et al., *Nusikalstamumo grėsmės ir žmogaus saugumas* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010): 116.

²⁸ Sudaryta darbo autorės naudojantis Microsoft Office Excel 2013 programa, remiantis Pasaulio banko pateiktais duomenimis. Žiūrėta 2014-09-25 per internetą: <http://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL/countries/LT?display=graph>

Tiriamąjį laikotarpį pabaigoje Lietuvoje gyveno 455 457 gyventojų mažiau, negu tiriamąjį laikotarpį pradžioje, taigi per 10 metų Lietuvos gyventojų skaičius sumažėjo 13,4 proc. Staigiausias gyventojų skaičiaus sumažėjimas įvyko 2010 metais. Statistikos departamento duomenimis, 2011 metų pradžioje Lietuvoje gyveno 89 388 žmonėmis mažiau, negu 2010 metų pradžioje (tai sudarė 3 proc. visų Lietuvos gyventojų). Daugiausiai prie tokio staigaus Lietuvos gyventojų skaičiaus pokyčio prisidėjo 2010 metais įvykusi didžiausia emigracijos banga nuo Lietuvos nepriklausomybės atgavimo. Nuo 2013 metų Lietuvos gyventojų skaičius toliau mažėjo nesiekdamas 3 milijonų.

Palyginus su 2010 metais, 2014 metai į Lietuvos demografinę raidą vis dėlto įnešė gerėjimo požymių: gyventojų skaičiaus mažėjimo tempai sulėtėjo, gimstamumo ir mirtingumo lygi vertinantys rodikliai liko beveik stabilūs, emigracijos apimtys mažėjo, o grįžtamosios migracijos – didėjo²⁹.

2 diagrama. Lietuvoje užregistruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų dinamika bendro nusikalstamumo atžvilgiu 2004 - 2014 metais.³⁰

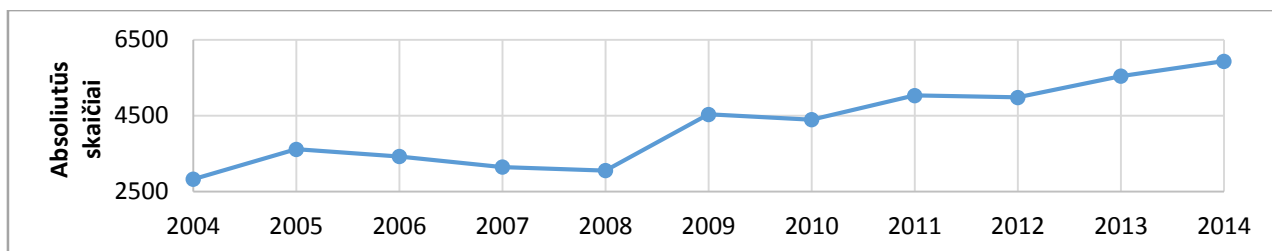
Registruoto nusikalstamumo struktūroje sukčiavimo nusikalstamos veikos neužima labai reikšmingos dalies, tačiau reikėtų atsižvelgti į tai, kad šioms nusikalstamosioms veikoms yra būdingas labai aukštas latentškumo lygis. Tiriamąjį laikotarpį pradžioje sukčiavimo nusikalstamos veikos sudarė vos 3 proc. visų registruotų nusikalstamų veikų, tačiau 2014 metais sukčiavimų dalis bendroje registruoto nusikalstamumo struktūroje sudarė jau 7 proc.

²⁹ Vlada Stankūnienė, „Ar tolstame nuo trijų milijonų“ *VDU informacijos biuletenis Demografija visiems*, Nr. 1 (2014): 2-3, http://demografija.vdu.lt/wp-content/uploads/demografija_visiems_nr_1.pdf

³⁰ Sudaryta darbo autorės naudojantis Microsoft Office Excel 2013 programa, remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos statistinėmis ataskaitomis (forma_EK_SAV).

Palyginus registruoto nusikalstamumo ir registruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų statistinius duomenis, galima daryti išvadą, kad apskritai tiriamuoju laikotarpiu registruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų struktūroje atsispindi panašūs svyravimai, kurie tais pačiais metais buvo būdingi ir bendram nusikalstamumui.

3 diagrama. Lietuvoje užregistruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų būklės dinamika 2004 - 2014 metais.³¹

Visą tiriamąjį laikotarpį užregistruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų skaičiai svyravo. Nuo 2004 metų iki 2005 metų šių nusikalstamų veikų skaičius didėjo. Nuo 2005 metų iki 2008 metų užregistruotas sukčiavimų skaičius stabiliai mažėjo. 2005 metais buvo užregistruotos 3614 sukčiavimo nusikalstamų veikų, 2008 metais jų skaičius sumažėjo 16 proc. ir sudarė 3050 nusikalstamų veikų. Tikėtina, kad 2009 metais Lietuvą pasiekus pasaulinės ekonominės krizės bangai, sukčiavimų skaičius per vienus metus staigiai padidėjo 49 proc., šiais metais buvo užregistruotos 4536 sukčiavimo nusikalstamos veikos. Toliau, visą likusį tiriamąjį laikotarpį, su nedideliais sumažėjimais 2009 metais ir 2011 metais, Lietuvoje užregistruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų skaičius augo iki pat 2014 metų.

1 lentelė. Lietuvoje užregistruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų pokytis 2004 – 2014 metais.^{32,33}

Metai	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Absoliutūs skaičiai	798	-192	-275	-94	1483	-140	635	-51	561	393
Procentai	28%	-5%	-8%	-3%	49%	-3%	14%	-1%	11%	7%

³¹ Sudaryta darbo autorės naudojantis Microsoft Office Excel 2013 programa, remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos statistinėmis ataskaitomis (forma_EK_SAV).

³² 2004 metai į lentelę nebuvo įtraukti remiantis tuo, kad šių metų duomenų analizei būtų reikėję 2004 metų duomenis lyginti su 2003 metais. Kadangi 2003 metų gegužę įsigaliojusio naujas Baudžiamasis kodeksas, kuris keitė iki tol galiojusią sukčiavimo nusikalstamos veikos sudėtį, tikėtina kad tokių duomenų įtraukimas į lentelę duotų netikslius duomenis, kurie neatspindėtų realaus registruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų pokyčio 2004 metais.

³³ Sudaryta darbo autorės naudojantis Microsoft Office Excel 2013 programa, remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos statistinėmis ataskaitomis (forma_EK_SAV).

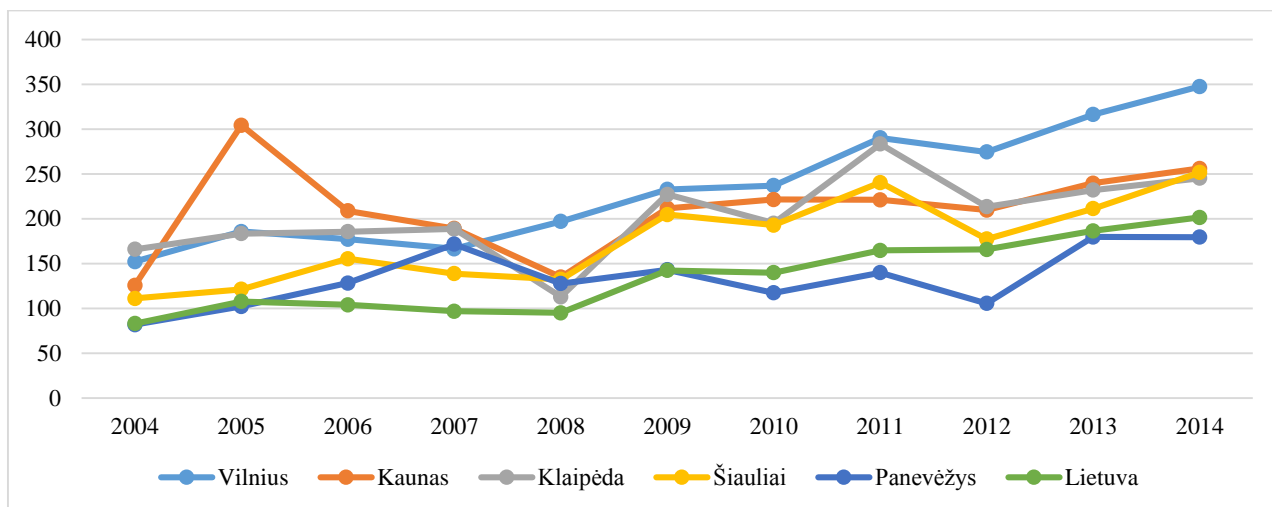
Analizuojant statistinius duomenis pastebima tendencija, kad po nežymaus užregistruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų sumažėjimo (2006 metais, 2007 metais, 2008 metais, 2010 metais ir 2012 metais), sekė staigus šių užregistruotų nusikalstamų veikų padidėjimas (2009 metais, 2013 metais ir 2014 metais). Palyginus 2004 metais užregistruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų skaičių su 2014 metais, matyti, kad registruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų skaičius per 10 metų išaugo 110 proc. Nors reikėtų sutikti, kad 10 metų yra gana ilgas laiko tarpas, tačiau toks nusikalstamų veikų padidėjimas vis vien atrodo tikrai grėsmingai. Palyginus galima pridurti, kad kitų dažniausiai įvykdomų turtinių registruotų nusikalstamų veikų (vagysčių, plėšimų, turto prievartavimų) skaičiai per panašų laikotarpį žymiai sumažėjo³⁴.

Svarbu pažymėti, kad tam tikrais tiriamojo laikotarpio metais nežymiai sumažėję sukčiavimo nusikalstamų veikų absoliutūs skaičiai nebūtinai reiškia, kad tais metais buvo įgyvendintos veiksmingos nusikalstamų veikų kontrolės ir prevencijos priemonės, ar iš tikrųjų buvo įvykdyta mažiau nusikalstamų veikų. Dažnai nedideli svyravimai registruoto nusikalstamumo statistikoje yra neišvengiami ir iš dalies priklauso nuo teisėsaugos institucijų darbo. Nusikaltimų registravimas policijoje priklauso nuo nusikaltimų tyrimo politikos policijoje ir nuo baudžiamojo persekiojimo politikos prokuratūroje. Taip pat nemažiau reikšmingi nusikaltimų registracijai yra baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso pakeitimai, registracijos tvarkos pakeitimai, viešumo kompanijos ir kompiuterinių sistemų įtraukimas į registracijos procesą. Būtent šie veiksniai neretai daro įtaką praneštų policijai ir užregistruotų nusikaltimų santykiui.³⁵ Nusikalstamumo prevencijos ir kontrolės veiksmingumą geriausiai parodo ilgalaikis nusikalstamumo lygio mažėjimas, o ne nedideli kasmetiniai svyravimai registruoto nusikalstamumo statistikoje.

³⁴ Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos statistinės ataskaitos apie nusikalstamumą savivaldybėse (forma_1-Ž) 2004 – 2014 m. žiūrėta 2015-06-30 per internetą: <http://www.ird.lt/statistines-ataskaitos/?metai=2014&menuo=10&idAta=0&rt=1&oldYear=2015&id=136&idStat=10®ionas=0&id3=1#>

³⁵ Alfredas Kiškis, „Registruoto nusikalstamumo statistikos ir viktimologinių tyrimų duomenų kompleksinio panaudojimo problemos“, *Jurisprudencija* 4(2) (2012): 701.

3 diagrama. Lietuvos didžiųjų miestų savivaldybėse tenkančių sukčiavimo nusikalstamų veikų skaičius 100 tūkst. gyventojų 2004 - 2014 metais.³⁶

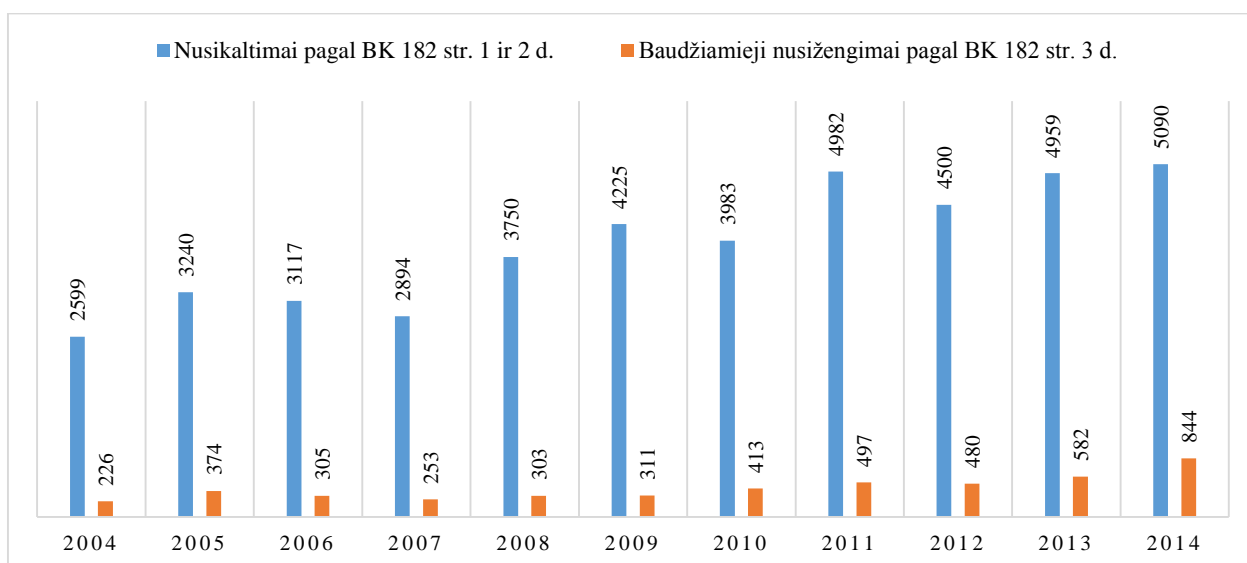

Didžiųjų Lietuvos miestų savivaldybėse sukčiavimo nusikalstamų veikų paplitimo lygis 2004 – 2014 metais gerokai viršijo Lietuvos vidurį. Tiriamuoju laikotarpiu blogiausia kriminogeninė padėtis buvo Vilniaus mieste ir ji visą tiriamąjį laikotarpį išliko gana stabili, nežymūs sumažėjimai matomi 2006 metais, 2007 metais ir 2012 metais. 2014 metais Vilniuje 100 000 gyventojų teko 128 proc. daugiau sukčiavimo nusikalstamų veikų, nei 2004 metais, o Kaune – 104 proc. daugiau. Mažiausias augimas matomas Klaipėdoje, 2014 metais čia užregistruota 48 proc. daugiau sukčiavimo nusikalstamų veikų, nei 2004 metais, tuo tarpu Šiauliuose – 127 proc., Panevėžyje – 120 proc. Palyginimui, Lietuvoje sukčiavimo nusikalstamų veikų skaičius 100 000 gyventojų 2014 metais buvo 143 proc. didesnis, nei 2004 metais.

2004 – 2014 metais 100 tūkst. Lietuvos gyventojų vidutiniškai teko 135 sukčiavimai, atitinkamai kiekvienais analizuojamaisiais metais 83; 108; 104; 97; 95; 142; 140; 165; 166; 186; 202 atvejai. Tiriamuoju laikotarpiu 100 tūkst. Vilniaus gyventojų vidutiniškai teko 234 sukčiavimo nusikalstamos veikos, tuo tarpu Kauno – 211, Klaipėdos – 203, Šiaulių – 176, o 100 tūkst. Panevėžio gyventojų vidutiniškai teko 134 sukčiavimai.

³⁶ Sudaryta darbo autorės naudojantis Microsoft Office Excel 2013 programa, remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos statistinėmis ataskaitomis (forma_2Ž-APSK).

4 diagrama. Lietuvoje užregistruotų sukčiavimo nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų absoliutūs skaičiai.³⁷

BK 182 str. 3 dalyje numatyta, kad tas, kas apgaule savo ar kitų naudai įgijo nedidelės vertės svetimą turtą ar turtinę teisę, išvengė nedidelės vertės turtinės prievolės arba ją panaikino, padarė baudžiamąjį nusižengimą ir baudžiamas viešaisiais darbais arba bauda, arba laisvės apribojimu, arba areštu. Ši straipsnio dalis numato atsakomybę už sukčiavimo baudžiamąjį nusižengimą. BK 190 str. nurodo, kad nedidelė turto vertė yra tuomet, kai jo vertė viršija 3 MGL, bet neviršija 5 MGL dydžio sumos. Remiantis Sodros pateiktais duomenimis, 1 bazinė socialinė išmoka (anksčiau MGL) yra lygi 38 Eur³⁸. Tai reiškia, kad nusikalstama veika kvalifikuojama pagal BK 182 str. 3 dalį tais atvejais, kai turto, turtinės teisės ar turtinės prievolės vertė yra didesnė, nei 114 Eur, bet mažesnė, nei 190 Eur.

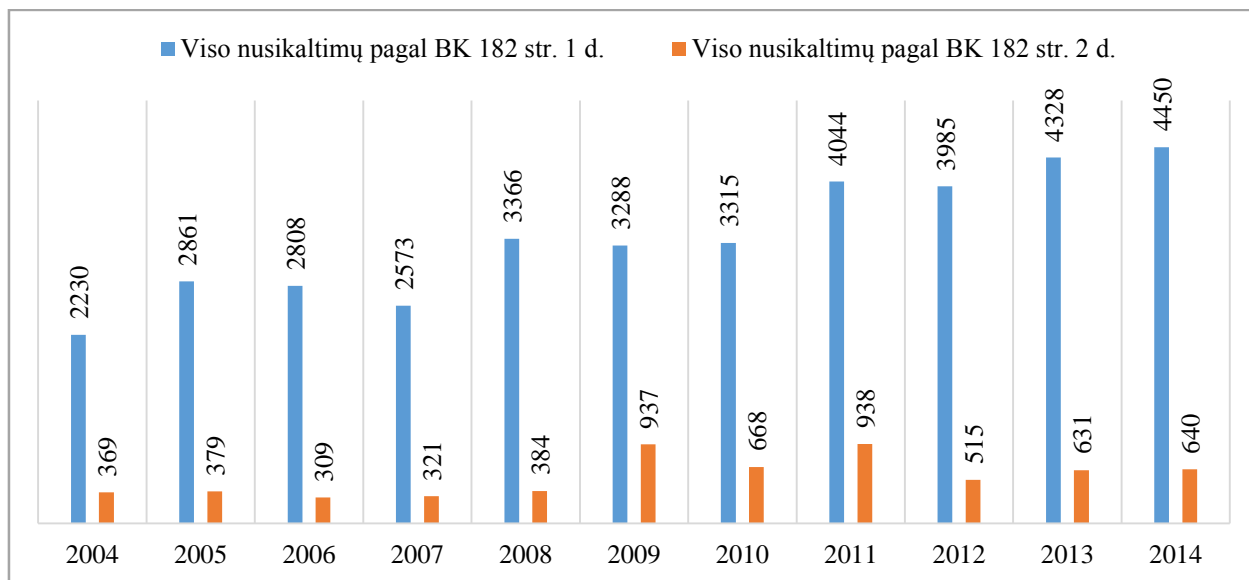
Tiriamuoju laikotarpiu buvo įvykdyta nedaug sukčiavimo baudžiamųjų nusižengimų. Mažiausiai baudžiamųjų nusižengimų užfiksuota 2004 metais – 226. Tiesa, paskutiniiais metais, šių pažeidimų skaičius staigiai padidėjo. 2012 metais buvo užfiksuota 480 sukčiavimo baudžiamųjų nusižengimų, 2013 metais – 582, tiriamojo laikotarpio pabaigoje – 2014 metais, įvykdytų sukčiavimo baudžiamųjų nusižengimų padaugėjo iki 844. Apibendrinant, tiriamojo laikotarpio pabaigoje užregistruota 73 proc. daugiau sukčiavimo baudžiamųjų nusižengimų, nei tiriamojo laikotarpio pradžioje. Tikėtina, kad dėl santykinai nedidelės žalos, kurią patiria nuo sukčiavimo baudžiamųjų nusižengimų nukentėję asmenys, neretai teisėsaugos institucijos neinformuojamos

³⁷ Sudaryta darbo autorės naudojantis Microsoft Office Excel 2013 programa, remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos statistinėmis ataskaitomis (forma_EK-SAV).

³⁸ Sodra, „Pagrindiniai socialiniai rodikliai“, Žiūrėta 2015-07-01 per internetą: <http://www.sodra.lt/lt/situacijos/statistika/pagrindiniai-socialiniai-rodikliai>

apie įvykdytus baudžiamuosius nusizengimus. Dėl šios priežasties realūs sukčiavimo baudžiamųjų nusizengimų skaičiai gali būti žymiai didesni.

5 Diagrama. Lietuvoje užregistruotų sukčiavimo nusikaltimų ir sunkių nusikaltimų absoliutūs skaičiai.³⁹

BK 182 str. 2 dalyje nurodyta, kad tas, kas apgaule savo ar kitų naudai įgijo didelės vertės svetimą turtą ar turtinę teisę arba didelės mokslinės, istorinės ar kultūrinės reikšmės turinčias vertybes arba išvengė didelės vertės turtinės prievolės, arba ją panaikino, arba sukčiavo dalyvaudamas organizuotoje grupėje, baudžiamas laisvės atėmimu iki aštuonerių metų. Ši straipsnio dalis numato sukčiavimą kvalifikuojančias aplinkybes: didelę turto ar turtinės prievolės vertę, bei veikimą organizuotoje grupėje. Remiantis BK 190 straipsnio 1 dalimi, didelės vertės turtas yra turtas, kurio vertė viršija 250 MGL, t.y. 9500 Eur.

Tiriamuoju laikotarpiu įvykdytų sunkių sukčiavimo nusikaltimų skaičiai svyravo, mažiausiai šių nusikaltimų užregistruota 2006 metais – 309 nusikaltimai. 2009 metais ir 2011 metais sunkių sukčiavimo nusikaltimų skaičiai staigiai padidėjo. 2009 metais jų buvo užregistruota 937, t.y. 28 proc. daugiau, nei 2008 metais, o 2011 metais užregistruota 938, atitinkamai 23 proc. daugiau, nei 2010 metais. 2012 metais šis skaičius sumažėjo 13 proc. ir sudarė 515 nusikaltimų. Nuo tada daugiau staigių registruotų sunkių sukčiavimo nusikaltimų skaičiaus padidėjimų statistikoje nebematyti tačiau iki pat tiriamojo laikotarpio pabaigos šių nusikaltimų absoliutūs skaičiai

³⁹ Sudaryta darbo autorės naudojantis Microsoft Office Excel 2013 programa, remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos statistinėmis ataskaitomis (forma_EK-SAV).

nežymiai, bet didėja. 2014 metais buvo užregistruota 640 sunkių sukčiavimo nusikaltimų, palyginus su 2004 metais, sunkių sukčiavimo nusikaltimų 2014 metais įvykdyta 57 proc. daugiau.

Nors apžvelgus oficialią registruotų sunkių sukčiavimo nusikaltimų statistiką, pateikti skaičiai neatrodo dideli, tačiau reikia pažymėti, kad pagal šią 182 straipsnio dalį dažnai kvalifikuojami stambūs sukčiavimo nusikaltimai, kurie gali būti priskiriami ekonominių nusikaltimų grupei (o taip pat ir „baltųjų apykaklių“ (angl. k. *White collar*) nusikalstamumui - *aut. pastaba*). Tokio masto nusikalstamas veikas neretai įvykdo asmenys, ekonominių santykių sistemoje atliekantys atitinkamas funkcijas, suteikiančias galimybes sudaryti įvairius teisinius sandorius arba disponuojantys stambiais finansiniais ištekliais. Nusikaltimų ekonominėje srityje samprata apimamos sudėtytys nusikalstamų veikų, kuriomis tyčia kėsinama į visuomenės ekonominius interesus, kai veikos susijusios arba su jas darančių asmenų padėtimi visuomeninio ūkio srityje, ekonominių santykių, kurių dalyviai jie yra, pobūdžiu, arba su šių asmenų socialiniu vaidmeniu, socialine pozicija ir situacija, būdinga konkrečių ekonominio mechanizmo elementų funkcionavimui⁴⁰. Stambaus ekonominio sukčiavimo nusikaltimams būdingas latentiškas⁴¹, jais padaroma didelė žala ne tik fiziniams asmenims, bet ir valstybės interesams, taip pat tokie nusikaltimai pasižymi dideliu organizuotumu bei ryšiais su kitomis nusikalstamomis veikomis, pavyzdžiui, korupcija, egzistuojančia privačiame sektoriuje⁴².

Tiesa, Lietuvoje stambaus masto sukčiavimai, patenkantys į ekonominių nusikaltimų (ar baltųjų apykaklių nusikalstamumo) kategoriją mažai tyrinėti. Tokios nusikalstamos veikos yra labai specifinės, kadangi neretai jos vykdomos lygiagrečiai su kitais teisės pažeidimais (pvz.: korupcija, apgaulingu buhalterinės apskaitos tvarkymu, piktnaudžiavimu tarnyba ir pan.). Manytina, kad būtų tikslinga atlikti išsamesnius tyrimus, analizuojančius šios srities problematiką.

Modernias technologijas priemonės pradėjus plačiai naudoti daugelyje gyvenimo sričių, sukčiauti tapo daug lengviau, tai viena iš priežasčių, kodėl šių nusikalstamų veikų jau kurį laiką stabiliai daugėja. Siekiant apgauti asmenį, nebėra būtina su juo užmegzti tiesioginį kontaktą, neretais atvejais šios nusikalstamos veikos yra įvykdomos per atstumą, naudojantis mobiliojo ryšio telefonais ar kompiuteriais, net neišgirstant aukos balso. Tuo pačiu sukčiaujantiems asmenims tapo paprasčiau pasiruošti šios nusikalstamos veikos įvykdymui, jie gali parengti vieną sukčiavimo nusikalstamos veikos schemą ir ją išbandyti kėsinant į keletą skirtingų asmenų. Nebendraudant tiesiogiai su nukentėjusiuoju mažėja sulaikymo rizika.

⁴⁰ Genovaitė Babachinaitė, Alfredas Kiškis et al., *Supra* note 25. P: 472.

⁴¹ Fiksuojama 1 iš 100 tokių nusikalstamų veikų.

⁴² Niger Iyer and Martin Samociuk, *Fraud and corruption: prevention and detection* (Burlington: Ashgate Pub Co, 2006): 5.

Apibendrinant Lietuvoje registruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų statistinius duomenis, pažymėtina, kad nuo tiriamojo laikotarpio pradžios, šių nusikalstamų veikų padaugėjo daugiau, nei dvigubai, tai tik parodo kad tiriamuoju laikotarpiu vykdytos sukčiavimo prevencijos ir kontrolės priemonės neveikė taip, kaip buvo planuota jas priimant.

2.2 Asmenų, įtariamų (kaltinamų) įvykdžius sukčiavimo nusikalstamas veikas Lietuvoje, kriminologinė analizė

Sukčiavimą įvykdžiusį asmenį apibūdinantys socialiniai – demografiniai bruožai yra reikšmingas sukčiavimo nusikalstamos veikos analizės elementas, nors ir jie nėra laikomi kriminogeniniais veiksniais⁴³, tačiau dėl šių bruožų svarbos nesiginčijama. Kriminologinio sukčiavimą įvykdžiusio nusikaltėlio socialinių – demografinių bruožų tyrimo poreikį suponuoja tai, kad daugeliu atvejų būtent šie bruožai nulemia asmens apsisprendimą įvykdyti nusikalstamą veiką, taip pat jie nulemia tam tikros rūšies sukčiavimo pasirinkimą. Atitinkamas teigiamas poveikis asmeniui, priklausančiam rizikos grupei nusikalsti, yra vienas iš esminių sėkmingos sukčiavimo nusikalstamų veikų prevencijos elementų. Toliau šiame skyriuje, siekiant pateikti asmens, įtariamo įvykdžius, sukčiavimo nusikalstamą veiką kriminologinę charakteristiką buvo išnagrinėti ir apibendrinti viešai pasiekiami 2004 – 2014 metų registruoto nusikalstamumo statistiniai duomenys. Analizuojant ir lyginant turimus statistinius duomenis, bendrai nagrinėtos nusikalstamos veikos, kurios buvo kvalifikuotos pagal LR BK 182 str., neišskiriant nusikaltimų, numatytų šio straipsnio pirmoje bei antroje dalyse, ir baudžiamųjų nusižengimų, kurie aprašyti to paties straipsnio trečiojoje dalyje.

Analizuojant pateiktus statistinius duomenis, asmenys įtariami (kaltinami) sukčiavimo nusikalstamų veikų padarymu grupuoti atsižvelgiant į šiuos, juos apibūdinančius, socialinius – demografinius požymius: lytį, amžiaus grupę, išsilavinimą, užimtumą ir teisinį statusą.

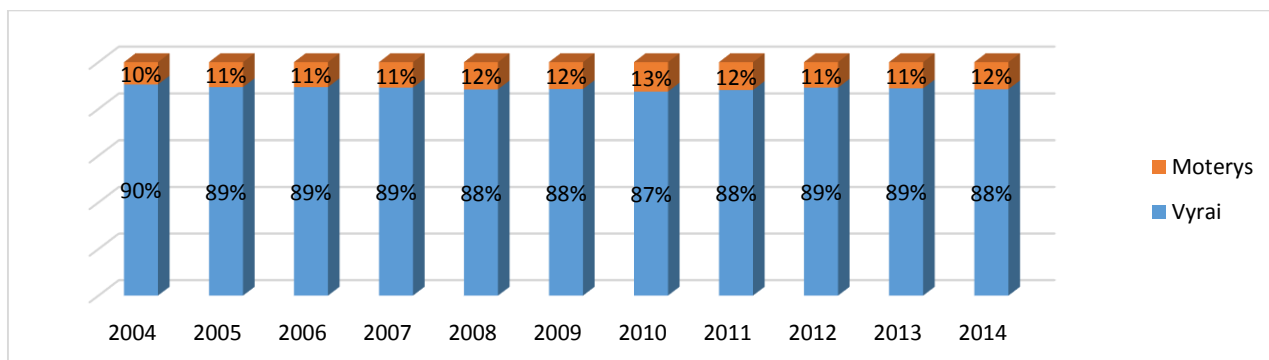
Žvelgiant iš bendro registruoto nusikalstamumo perspektyvos, dažniausiai nusikalstamas veikas įvykdo vyrai⁴⁴, tačiau egzistuoja tam tikri dėsniai tarp vyrų ir moterų nusikalstamumo statistikos duomenų bendrai ir tarp tam tikrų nusikalstamų veikų kategorijų. Kita vertus svarbu paminėti, kad pačios nusikaltėlio lyties nustatymas nėra reikšmingas kriminologijai. Ją labiau domina tai, vyrai, ar moterys yra dažniau vykdo nusikalstamas veikas, taip pat kriminologai siekia nustatyti, kokias nusikalstamas veikas dažniau įvykdo vyrai, o kokias – moterys. Tokių tyrimų rezultatai suteikia galimybę apsvarstyti nusikaltimų ar baudžiamųjų nusižengimų priežastis, leidžia

⁴³ М.Ф.Кузнецовой, Г.М.Миньского et. al., *Криминология*, (Москва: Бек, 1998): 124

⁴⁴ Greg Smith, G. (2014), 'Long-Term Trends in Female and Male Involvement in Crime', in Rosemary Gartner and Bill McCarthy, *The Oxford Handbook of Gender, Sex, and Crime*, (Oxford: Oxford University Press, 2014): 139

parengti priemonių planą, skirtą tiek bendro nusikalstamumo, tiek atskirų nusikaltimų rūšių kontrolei ir prevencijai. Kriminologija stengiasi išsiaiškinti moterų ir vyrų fiziologijos bei psichologijos įtaką skirtingų lyčių vykdomų kėsinių kryptingumui, skirtingam antisocialinio elgesio pastovumo lygiui ir kitiems ypatumams.

6 diagrama. Lietuvoje užregistruotų asmenų, įtariamų (kaltinamų) nusikalstamų veikų padarymu pasiskirstymas pagal lytį 2004 - 2014 metais.⁴⁵

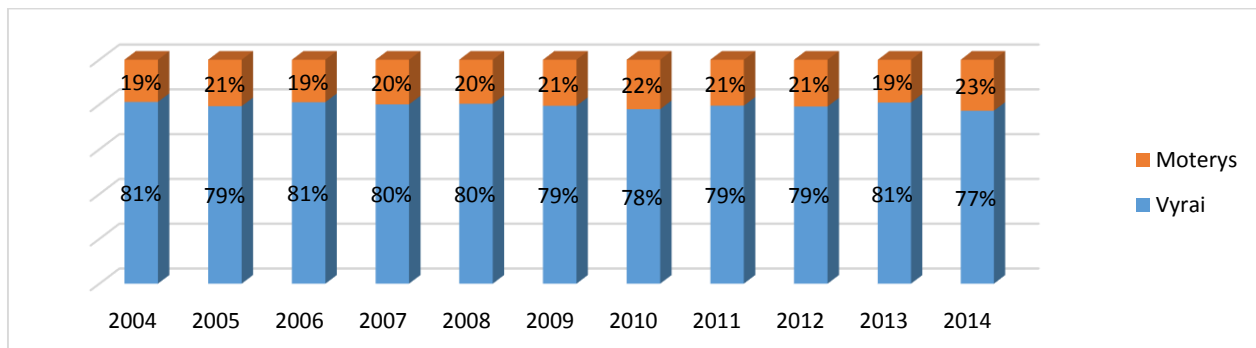
Galima daryti pagrįstą išvadą, kad bendroje nusikalstamumo struktūroje moterų nusikalstamumas yra gana nedidelis. Moterų įvykdytos nusikalstamos veikos vidutiniškai sudaro apie 11 proc. visų užregistruotų nusikalstamų veikų.

Apskritai, moterų nusikalstamumas yra specifinė bendrojo nusikalstamumo dalis. Viso nusikalstamumo kontekste moterų nusikalstamumas yra ir visada buvo mažesnis, tačiau, moterų nusikalstamas elgesys pastaraisiais dešimtmečiais tapo svarbiu kriminologinių tyrimų objektu. Moterų nusikalstamumą (taip pat ir bendrą nusikalstamumą valstybėje) lemia valstybės ir visuomenės teisinė, politinė, socialinė, ekonominė, demografinė, moralinė situacijų visuma, nuo kurios priklauso šio reiškinio raida. Dėl moterų ypatingo socialinio statuso, jų socialinio vaidmens, didelė visuomenės dalis į nusikaltusių moterį žiūri žymiai griežčiau, nei į vyrą. Jų kriminalinė patirtis stigmatizuoja moteris visam gyvenimui, todėl joms sudėtingiau visuomenės akyse save reabilituoti. Dalis visuomenės tokias moteris laiko pažeidusias ne tik socialines, normas, bet ir lyčių vaidmens normas.⁴⁶ Patriarchaliniam visuomenės modeliui prarandant savo svarbą, keičiasi ir požiūris į moteris. Paskutiniu metu moterų vaidmuo visuomeniniame gyvenime pasikeitė ir dėl modernėjančios visuomenės. Jos vis dažniau aktyviai dalyvauja įvairiuose socialiniuose procesuose, tame tarpe, ir kriminaliniame gyvenime.

⁴⁵ Sudaryta darbo autorės naudojantis Microsoft Office Excel 2013 programa, remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos statistinėmis ataskaitomis (forma_2).

⁴⁶ Mike Maguire et al., *The Oxford handbook of criminology 3d edition* (Oxford: Oxford university press, 2002): 504.

7 diagrama. Lietuvoje užregistruotų asmenų, įtariamų (kaltinamų) sukčiavimo nusikalstamomis veikomis pasiskirstymas pagal lytį.⁴⁷

Sukčiavimo nusikalstamomis veikomis dažniausiai įtariamai (kaltinami) vyrai, tačiau, palyginus su kitomis nusikalstamomis veikomis, sukčiavimus taip pat gana aktyviai vykdo ir moterys. Tiriamuoju laikotarpiu moterys vidutiniškai įvykdė 21 proc. visų užregistruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų. Daugiausia moterų įtariamų (kaltinamų) sukčiavimu užregistruota 2014 metais, tada moterys sudarė 23 proc. visų sukčiavimu įtariamų (kaltinamų) asmenų. Visą tiriamąjį laikotarpį analizuojami rodikliai išliko gana stabilūs, be netikėtų pokyčių, kurie atsispindėtų registruoto nusikalstamumo statistikoje.

Įvairių šalių kriminologai jau kurį laiką analizuoja moterų nusikalstamumą ir bando atskleisti jo specifiką. Rusų kriminologai bando paaiškinti sukčiavimo paplitimą moterų nusikalstamume tuo, jog ši nusikalstama veika nereikalauja didelės fizinės jėgos, rizikos. Be to, moterys dažnai apdovanotos tokiomis savybėmis kaip artistiškas, žavesys, mokėjimas paveikti ir įtikinti auką, sugebėjimas mąstyti psichologiškai ir nestandartiškai, visos šios charakterio savybės labai palengvina sukčiavimo įvykdymą⁴⁸.

Konkretus nusikalstamos veiklos motyvų, kuriuos lemia nepalankios asmenybei formuotis sąlygos, turinys, jų realizacija ir priemonių parinkimas neatsiejami nuo auklėjimo, poreikių ir santykių su aplinkiniais žmonėmis ir iš to kylančių situacijų. Keičiantis asmens amžiui, vyksta ir asmenybės bei jos aplinkos socialiniai pokyčiai. Nusikaltėlių amžiaus charakteristika leidžia daryti išvadas apie kriminogeninį aktyvumą ir atskirų amžiaus grupių asmenų elgesio ypatumus. Šis kriterijus svarbus nustatant, kokio amžiaus žmonės dažniausiai padaro pavojingiausias teisės pažeidimus, kokio amžiaus žmonės aktyviausi padarant konkrečios rūšies nusikalstamas veikas,

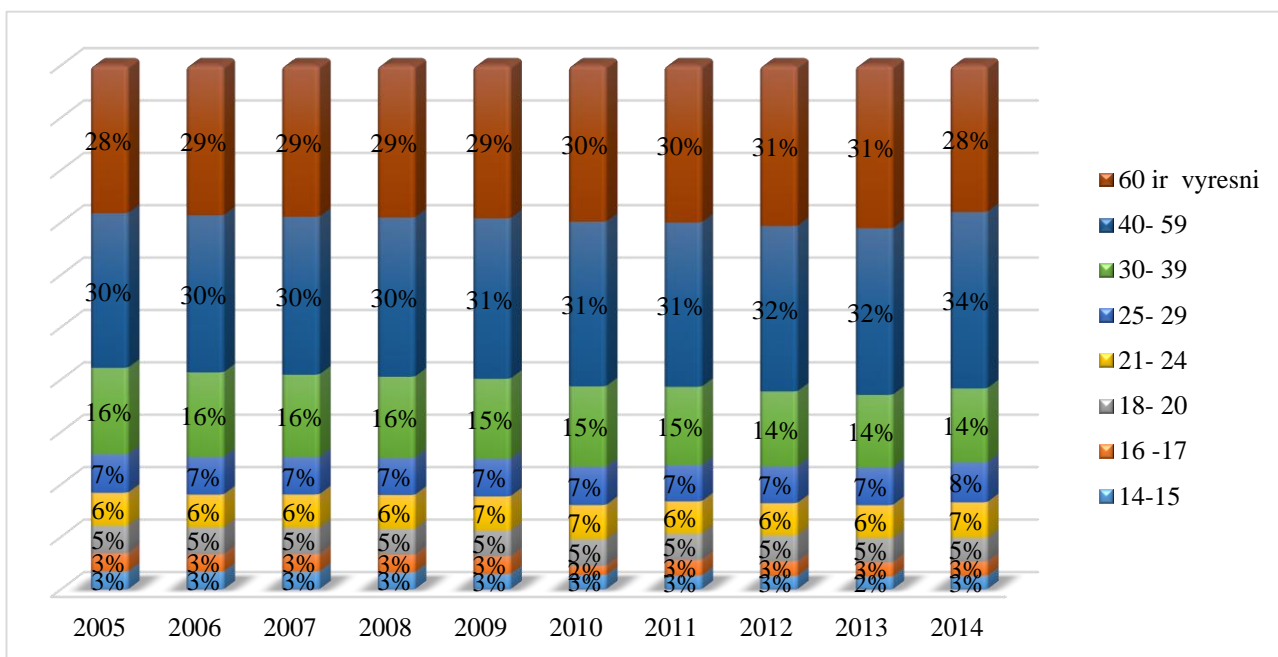
⁴⁷ Sudaryta darbo autorės naudojantis Microsoft Office Excel 2013 programa, remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos statistinėmis ataskaitomis (forma_EK_SAV).

⁴⁸ Татьяна Явчуновская et al, „Тенденции современной преступности женщин,“ *Государство и право*, Но.12 (2000): 29.

pvz. vagystes ar sukčiavimo nusikalstamas veikas. Atlikti kriminologiniai tyrimai patvirtina hipotezę, kad skirtingų amžiaus grupių aktyvumas vykdant tam tikros rūšies nusikalstamas veikas nėra vienodas^{49,50}. Apibendrinus turimus registruoto nusikalstamumo bei kitus statistinius duomenis ir nustačius, kokios amžiaus grupės yra labiausiai linkusios daryti tam tikros rūšies nusikaltimus ar baudžiamuosius nusižengimus, kokie yra pauglių, o kokie senyvo amžiaus žmonių daromų nusikalstamų veikų ypatumai, parengiamos ir konkretinamos atitinkamos prevencinės priemonės.

Prieš pradėdant analizuoti Lietuvoje užregistruotų asmenų, įtariamų (kaltinamų) sukčiavimo nusikalstamomis veikomis pasiskirstymą pagal amžiaus grupes, yra tikslinga apžvelgti bendrą Lietuvos gyventojų pasiskirstymą pagal amžiaus grupes tiriamuoju laikotarpiu. Tik turint tokius duomenis, galima daryti teisingas ir pagrįstas išvadas apie sukčiavimus darančių asmenų pasiskirstymą pagal amžiaus grupes.

8 diagrama. Lietuvos gyventojų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes 2004 -2014 metais.^{51,52}

⁴⁹ Jeffrey T. Ulmer and Darrell Steffensmeier, The age and crime relationship. Social variation, social explanations. In Kevin Beaver et al., The nurture versus biosocial debate in criminology: On the origins of criminal behavior and criminality (London: SAGE Publications Ltd, 2014): 387. Žiūrėta 2015-07-20 per internetą: http://www.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/60294_Chapter_23.pdf

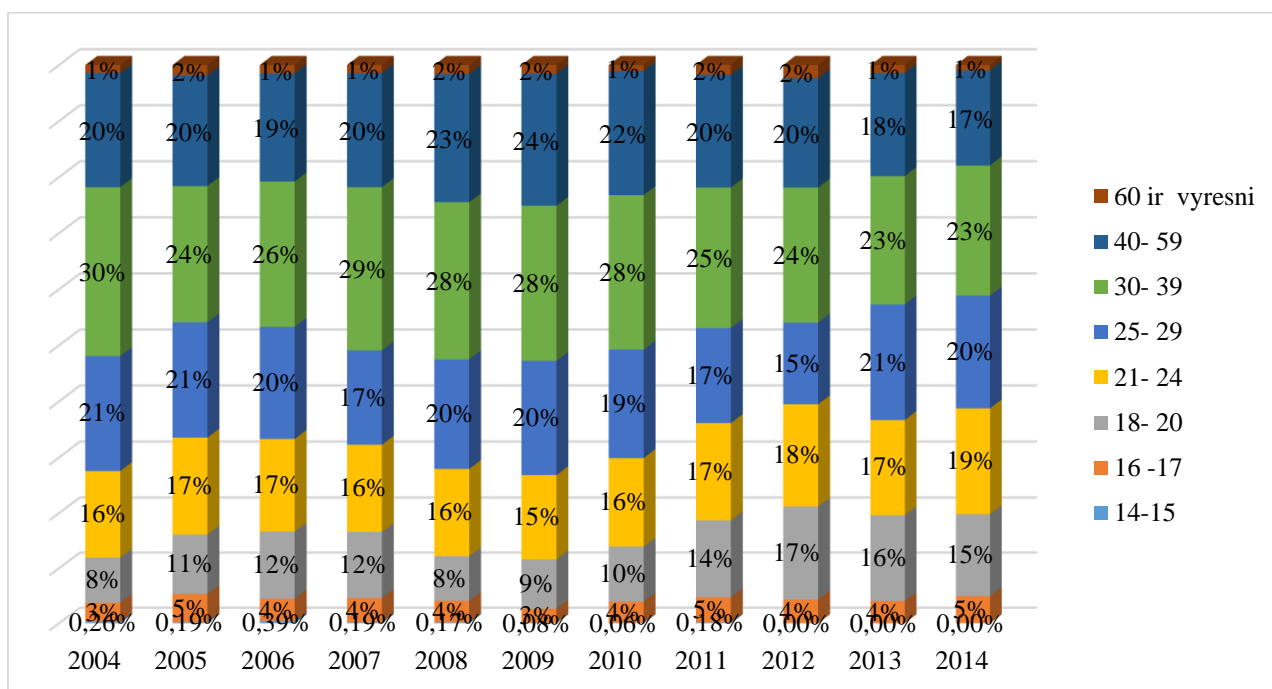
⁵⁰ Global Youth Justice, „Top 25 Crimes, Offenses and Violations Referred to Youth Justice Diversion Programs“, žiūrėta 2015-07-04 per internetą: http://www.globalyouthjustice.org/TOP_25_CRIMES.html

⁵¹ Sudaryta darbo autorės naudojantis Microsoft Office Excel 2013 programa, remiantis Statistikos departamento ir Eurostat pateiktais duomenimis.

⁵² Diagramoje neatsispindi 2004 metų duomenys, kadangi Eurostat duomenų bazėje pateikiami duomenys nuo 2005 metų. Tuo tarpu statistikos departamente amžiaus kategorijos skyrėsi nuo mūsų naudojamų (kategorijos susivienodino tik nuo 2014 metų), todėl manome, kad naudojantis Statistikos departamento pateiktais duomenimis gautos informacijos nebūtų buvę įmanoma lyginti su Informatikos ir ryšių departamento statistiniais duomenimis, kadangi ten amžiaus kategorijos skiriasi nuo Statistikos departamento.

Didžiausią Lietuvoje amžiaus grupę sudaro 45 – 59 metų asmenys, žinoma, tokia tendencija nestebina, atsižvelgiant į tai, kad ši amžiaus kategorija yra žymiai platesnė, palyginus su kitomis amžiaus kategorijomis (išskyrus 60 metų ir vyresnius asmenis). Tiriamąjį laikotarpį vidutiniškai asmenys sulaukė 60 metų ir vyresni sudarė 29 proc. Vyresnių, nei 14 metų Lietuvos gyventojų, 40 – 59 metų asmenys vidutiniškai sudarė 31 proc. vyresnių nei 14 metų Lietuvos gyventojų, atitinkamai 30 – 39 metų asmenys – 15 proc., 25 – 29 metų asmenys – 7 proc., 21 – 24 metų asmenys – 6 proc., 18 – 20 metų asmenys sudarė 5 proc., pačios mažiausios amžiaus grupės 14 – 15 metų ir 16 – 17 metų, abi šios amžiaus grupės vidutiniškai sudarė po 3 proc. visų Lietuvos gyventojų, vyresnių, nei 14 metų.

9 diagrama. Lietuvoje užregistruotų asmenų, įtariamų (kaltinamų) sukčiavimo nusikalstamomis veikomis pasiskirstymas pagal amžių.⁵³

Kaip nurodo BK 13 straipsnio 1 dalis, pagal šį kodeksą (su išimtimis numatytomis to paties straipsnio antroje dalyje – *aut. pastaba*) atsako asmenys, kuriems nusikalstamos veikos padarymo metu buvo suėję 16 metų. Tiriamuoju laikotarpiu buvo užregistruota labai mažai sukčiavimo nusikalstamų veikų, kuriomis būtų įtariamai (kaltinami) asmenys iki 18 metų. Ši amžiaus grupė tesudaro vidutiniškai 4 proc. visų asmenų, kuriems pagal BK 182 str. pareikšti įtariamai (kaltinimai). Dėl jauno amžiaus šiems asmenims paprasčiausiai trūksta galimybių įvykdyti

⁵³ Sudaryta darbo autorės naudojantis Microsoft Office Excel 2013 programa, remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos statistinėmis ataskaitomis (forma_2).

sukčiavimo nusikalstamas veikas, jie negali atlikti kai kurių finansinių operacijų, taip pat šiuo atveju labai svarbus tampa žmogiškasis faktorius, mažai tikėtina, kad nepilnametis asmuo sugebės apgauti pilnametį asmenį ir gauti iš to siekiamą turtinę naudą. Nepilnamečių sukčiavimo nusikalstamos veikos turėtų būti sėkmingesnės, jei apgauti bandoma kitą nepilnametį, tačiau nepilnamečiai dažniausiai nėra pilnateisiai teisinių santykių subjektai, taipogi jie retai disponuoja tokios vertės objektais, dėl kurios kaltininkas būtų traukiamas baudžiamojon atsakomybėn.

Analizuojant kitas amžiaus grupes galima pastebėti procentinės dalies didėjimo tendenciją tarp 18 – 20 metų asmenų. 2008 metais jie sudarė 8 proc. visų įtariamųjų (kaltinamųjų) sukčiavimo nusikalstamomis veikomis, o 2009 metais – 9 proc., 2011 metais šis skaičius padidėjo iki 14 proc., iki 17 proc. 2012 metais, iki 16 proc. 2013 ir iki 15 proc. 2014 metais. Kitų amžiaus grupių duomenyse svyravimai nežymūs, sudarantys keletą procentų. Priklausomai nuo tiriamųjų metų 21 – 24 metų amžiaus asmenys sudarė nuo 15 proc. 2009 metais iki 19 proc. 2014 metais, visų sukčiavimo nusikalstamomis veikomis įtariamų (kaltinamų asmenų). Remiantis statistiniais duomenimis, galima daryti išvadą, kad dažniausiai sukčiavimu įtariamai (kaltinami) 30 – 39 metų asmenys. Tiriamojo laikotarpio pradžioje 30 proc. įtariamų (kaltinamų) asmenų priklausė šiai amžiaus grupei, su nežymiais svyravimais visą tiriamąjį laikotarpį, 2014 metais ši dalis sumažėjo 7 proc. punktais ir siekė 23 proc. Pastebima tendencija, kad sukčiavimo nusikalstamas veikas gana dažnai įvykdo asmenys, sulaukę 40 – 59 metų, jie sudaro apie 20 proc. įtariamų (kaltinamų) asmenų, nors šios amžiaus grupės gyventojų Lietuvoje yra daugiausia, tačiau matome, kad ne šios amžiaus grupės asmenys įvykdė daugiausiai sukčiavimo nusikalstamų veikų. Nors bendrai ši amžiaus grupė yra viena iš kriminogeniškai neaktyviausių⁵⁴. Kita vertus, tais atvejais, kuomet kalbama apie sukčiavimo nusikalstamas veikas, priskiriamas „Baltųjų apykaklių“ nusikaltimams, patys kriminogeniškai aktyviausi yra vidutiniškai 40 metų sulaukę asmenys⁵⁵. Vieni iš mažiausiai kriminogeniškai aktyvių yra sukčiautojai sulaukę 60 metų ir vyresni, jų dalis tarp įtariamųjų (kaltinamųjų) vidutiniškai sudaro vos 1,5 proc., palyginimui galima paminėti, kad visų Lietuvos gyventojų tarpe ši amžiaus grupė yra antra pagal dydį. Pati kriminogeniškai neaktyviausia amžiaus grupė yra 14 – 15 metų asmenys, tarp sukčiavimu įtariamų (kaltinamų) asmenų, jų dalies nesiekė net pusės procento. Aptartas nusikaltimas veikas padarančiųjų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes yra suprantamas, atsižvelgiant į tai, kad dažnai vienai ar kitai amžiaus grupei yra būdingi skirtingų nusikalstamų veikų vykdymas. Jauni asmenys dažniau padaro impulsyvaus pobūdžio nusikaltimus. Vyresnių asmenų nusikalstamas elgesys pasižymi mažesniu impulsyvumu ir yra geriau apgalvotas.

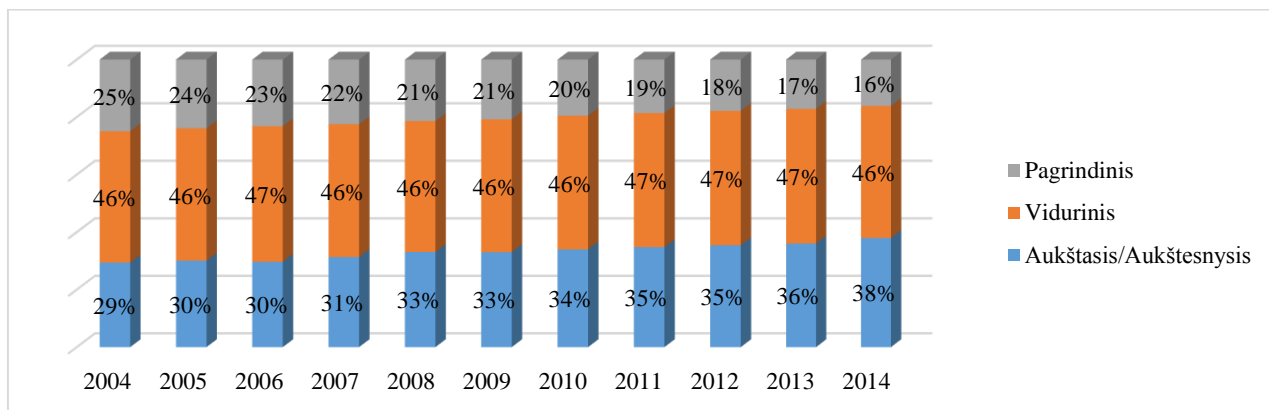
⁵⁴ Genovaitė Babachinaitė, Alfredas Kiškis et al., *Supra* note 25. P: 266.

⁵⁵ Stanton Wheeler, „White collar crimes and criminals,“ *Yale law school American criminal law review* 25(331) (1990): 342. Sally S. Simpson and David Weisburd, *The Criminology of White-Collar Crime*, (New York City: Springer, 2009): 156.

Nusikalstama veika priklauso ir nuo asmens intelektualios veiklos, jo įgyto išsilavinimo. Duomenys apie nusikalstamas veikas vykdančių asmenų išsilavinimą susieti su asmenybės kultūra, jos socialiniu statusu, socialiniais ryšiais, gyvenimo planais ir galimybėmis juos realizuoti. Asmenų, įtariamų (kaltinamų) padarius nusikalstamas veikas, išsilavinimo lygis dažnai yra žemesnis negu vidutinis gyventojų išsilavinimo lygis tam tikroje vietovėje tam tikru laiku. Šios aplinkybės nulemia tai, kad tokie žmonės dažniau tampa marginaliais (lot. k. *marginalis* – stovintis pakraštyje). Tai paaiškinama tuo, kad išsilavinę žmonės iš socialinių santykių išstumia neišsilavinusius. Išsilavinę asmenys užima prestižines vietas įvairiose veiklos sferose, palikdami menkliau išsilavinusiems asmenims nekvalifikuotą, monotonišką ir sunkų darbą. Susidariusi padėtis piktina atstumtuosius, tokie asmenys jaučia nepasitenkinimą esama padėtimi, neapkenčia visuomenės, o norėdami atsilyginti už savo gyvenimo nesėkmes, pasirenka kitokį pajamų gavimo būdą, kuris, nors ir neteisėtas, bet pelningas ir lengvas.

Tam, kad būtų galima tinkamai įvertinti sukčiavimo nusikalstamomis veikos įtariamų (kaltinamų) asmenų pasiskirstymą pagal išsilavinimą, pirmiausia yra tikslinga išsiaiškinti bendrą Lietuvos gyventojų pasiskirstymą pagal išsilavinimą tiriamuoju laikotarpiu.

10 Diagrama. Lietuvos gyventojų, pasiskirstymas pagal įgytą išsilavinimą.⁵⁶

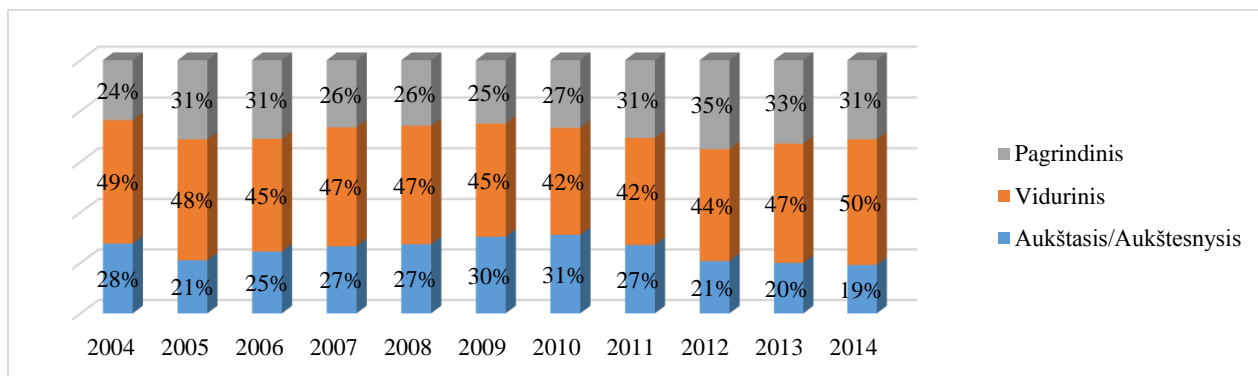

Tiriamuoju laikotarpiu didžiausia Lietuvos gyventojų dalis buvo įgijusi vidurinį išsilavinimą, vidutiniškai, tokie asmenys sudarė 46 proc. Lietuvos gyventojų, visą tiriamąjį laikotarpį ši procentinė dalis išliko gana stabili ir svyravo tarp 46 proc. ir 47 proc. 2004 – 2014 metais matomas aukštąjį ir aukštesnįjį išsilavinimą įgijusių asmenų skaičiaus nuolatinis augimas. Palyginimui, 2004 metais 29 proc. Lietuvos gyventojų buvo įgiję aukštąjį ar aukštesnįjį

⁵⁶ Sudaryta darbo autorės naudojantis Microsoft Office Excel 2013 programa, remiantis Statistikos departamento Oficialios statistikos portalo duomenimis.

išsilavinimai, o 2014 metais ši dalis sudarė 38 proc. Tiriamuoju laikotarpiu vidutiniškai 21 proc. Lietuvos gyventojų buvo įgiję tik pagrindinį išsilavinimą.

11 diagrama. Asmenų, įtariamų (kaltinamų) sukčiavimu pasiskirstymas pagal įgytą išsilavinimą.⁵⁷

Tarp sukčiavimu įtariamų (kaltinamų) asmenų didžiausią dalį sudaro asmenys, įgiję vidurinį išsilavinimą. Jų dalis visą tiriamąjį laikotarpį vidutiniškai sudarė 46 proc. visų sukčiavimu įtariamų (kaltinamų) asmenų. Didžiausia ši dalis buvo 2014 metais ir sudarė 50 proc. Asmenys, turintys pagrindinį išsilavinimą vidutiniškai sudarė 29 proc. tarp visų sukčiavimu įtariamų (kaltinamų) asmenų. Tiriamojo laikotarpio pabaigoje (2014 metais) jie sudarė 31 proc. Asmenys, turintys aukštąjį ir aukštesnįjį išsilavinimą tiriamuoju laikotarpiu vidutiniškai sudarė 25 proc. sukčiavimu įtariamų (kaltinamų) asmenų. Mažiausiai aukštąjį ir aukštesnįjį išsilavinimą turinčių asmenų, kurie buvo įtariamų (kaltinamų) sukčiavimo nusikalstamos veikos padarymu buvo užregistruota 2014 metais, jie sudarė 19 proc. visų sukčiavimu įtariamų (kaltinamų) asmenų, didžiausią dalį jie sudarė 2010 metais – 31 proc., nuo tada iki tiriamojo laikotarpio pabaigos šis skaičius mažėjo. Atitinkamai, 2011 metais procentinė dalis sumažėjo iki 27 proc., 2012 metais iki 21 proc., 2013 metais – 20 proc. visų asmenų, įtariamų (kaltinamų) sukčiavimo nusikalstamomis veikomis.

Labai mažai sukčiavimu įtariamų (kaltinamų) asmenų iš viso neturėjo išsilavinimo, tiriamuoju laikotarpiu jie sudarė tik iki 1 proc. visų įtariamų (kaltinamų) asmenų. Tokia maža dalis neturėtų stebinti, atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje išsilavinimo neturi tik labai maža dalis gyventojų.

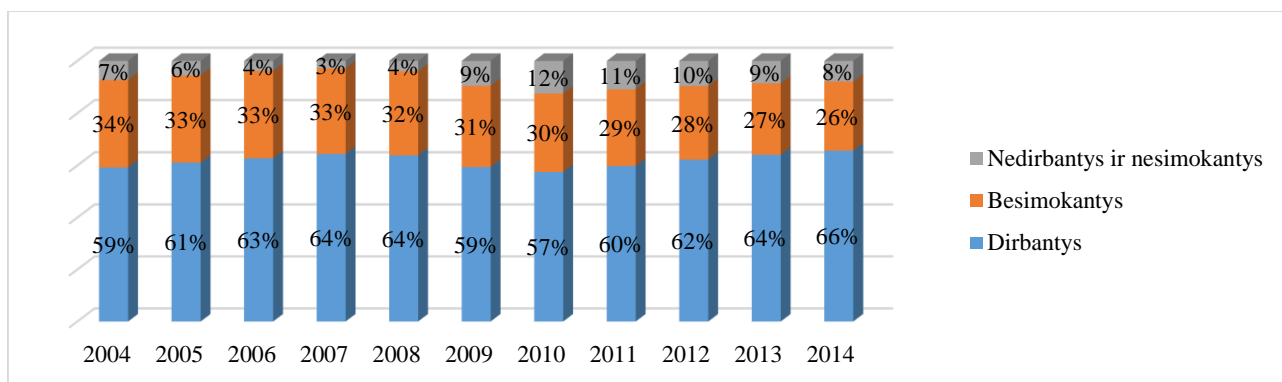
⁵⁷ Sudaryta darbo autorės naudojantis Microsoft Office Excel 2013 programa, remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos statistinėmis ataskaitomis (forma_2).

Lietuvos Respublikos 2011 metų visuotinio gyventojų ir būstų surašymo duomenimis 1,7 proc. 10 metų ir vyresnių gyventojų buvo nebaigę pradinės mokyklos, jos nelankė arba buvo neraštingi⁵⁸.

Kitas svarbus nusikalstamą veiką padariusį asmenį charakterizuojantis požymis – užimtumas. V. Justickis nurodo, kad socialiai neužimtas (neturintis darbo, nesimokantis) žmogus vykdo nusikalstamas veikas verčiamas aplinkybių. Šis kriminologas teigia, kad „nedarbas daugeliui žmonių tikriausiai turi didelę dorovinę reikšmę. Jie jaučiasi laisvesni nuo įsipareigojimų visuomenei. Jeigu žmogus neteko darbo ir visuomenė nenorėjo arba negalėjo jam padėti, tai ir jis gali nesilaikyti jos įstatymų“.⁵⁹ Skurdi asmens materialinė padėtis taip pat gali sąlygoti nusikalstamą elgesį. Vargstantis žmogus nesimpatizuoja jį į gyvenimo pakraštį išstūmusiai visuomenei, todėl nevykdo jos keliamų reikalavimų⁶⁰. Duomenys apie nusikaltėlio materialinę padėtį leidžia nustatyti, kurie žmonės – ar turtingesni ar vargstantys - labiau linkę daryti nusikalstamas veikas, kokius nusikaltimus ar baudžiamuosius nusižengimus labiau linkę daryti nepasiturintys asmenys, kokius – asmenys, jaučiantys finansinį stabilumą ar netgi prabangą.

Pradedant analizuoti Lietuvoje užregistruotų asmenų, įtariamų (kaltinamų) sukčiavimo nusikalstamomis veikomis pasiskirstymas pagal užimtumą, svarbu apžvelgti bendras Lietuvos gyventojų tendencijas tiriamuoju laikotarpiu. Kriminologiniais tyrimais nustatyta, kad nedirbančių ir nesimokančių asmenų nusikalstamų veikų intensyvumas yra 24 kartus didesnis negu tų asmenų, kurie yra užsiėmę visuomenei priimtina veikla.⁶¹

12 diagrama. Vyresnių, nei 14 m. Lietuvos gyventojų pasiskirstymas pagal užimtumą.⁶²

⁵⁸ Lietuvos statistikos departamentas, *Gyventojai pagal išsilavinimą ir kalbų mokėjimą: Lietuvos Respublikos 2011 metų visuotinio gyventojų ir būstų surašymo rezultatai*, Vilnius. Žiūrėta 2015-07-08 per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/documents/10180/217110/Gyv+pagal+i%C5%A1silavinima+ir+kalbu+mokėjima.pdf/b75c5e7a-e733-48fa-95e4-83d485c6726a>

⁵⁹ Viktoras Justickis, *Kriminologija. I dalis*, (Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001): 401.

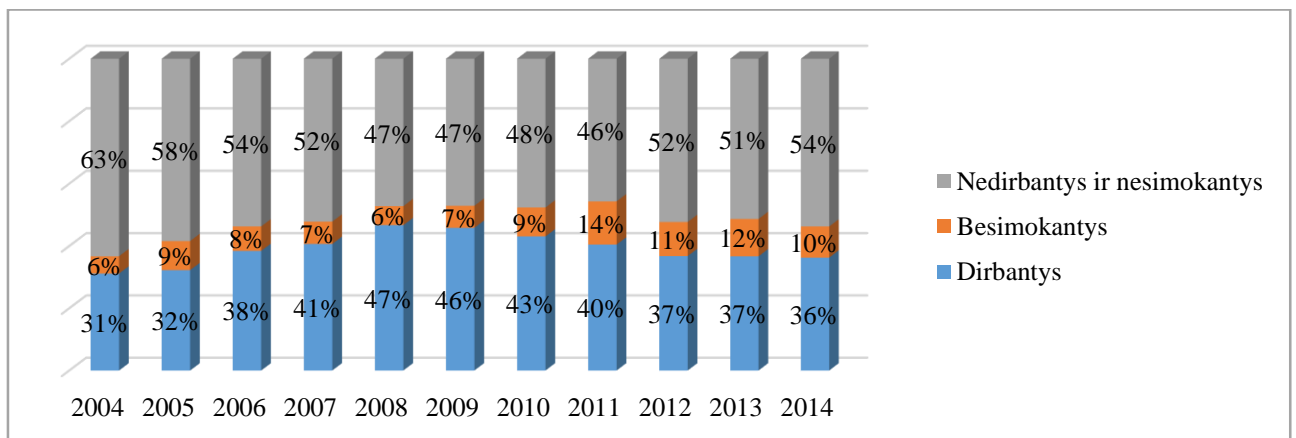
⁶⁰ Luigi Leone, „Poverty, social exclusion and delinquency: Criminological reflections on the Italian context,“ *Social work and society International work journal*, žiūrėta 2015-07-08 per internetą: <http://www.socmag.net/?p=453>

⁶¹ Genovaitė Babachnitaitė, „Socialiniai pokyčiai ir nusikalstamumas,“ *Jurisprudencija* 15 (7) (2000): 130.

⁶² Sudaryta darbo autorės naudojantis Microsoft Office Excel 2013 programa, remiantis Statistikos departamento pateiktais duomenimis.

Tiriamuoju laikotarpiu Lietuvoje daugiausia buvo dirbančių asmenų, jie vidutiniškai sudarė 62 proc. visų Lietuvos gyventojų, daugiausia dirbančių asmenų Lietuvoje užregistruota 2014 metais – 66 proc. 2004 – 2014 metais Lietuvoje vidutiniškai mokėsi 31 proc., daugiausia besimokančių asmenų Lietuvoje buvo užregistruota tiriamojo laikotarpio pradžioje – 2004 metais, šiais metais mokėsi 34 proc. visų Lietuvos gyventojų. Mažiausią dalį tarp Lietuvos gyventojų sudaro niekur nedirbantys ir nesimokantys asmenys, atitinkamai, tiriamuoju laikotarpiu jie sudarė 8 proc. Nuo 2009 metų matomas staigus niekur nedirbančių ir nesimokančių asmenų padaugėjimas. Palyginimui, 2008 metais tokie asmenys sudarė 4 proc. visų Lietuvos gyventojų, tuo tarpu 2009 metais – 9 proc., o 2010 – 12 proc., vėliau jų dalis ėmė mažėti, kol 2014 metais sudarė 8 proc. Mažiausiai niekur nedirbančių ir nesimokančių asmenų įtariamų (kaltinamų) sukčiavimo nusikalstamų veikų padarymu buvo užregistruota 2006 metais, 2007 metais ir 2008 metais, atitinkamai: 4 proc., 3 proc., 4 proc.

13 diagrama. Lietuvoje užregistruotų asmenų, įtariamų (kaltinamų) sukčiavimo nusikalstamomis veikomis pasiskirstymas pagal užimtumą.⁶³

Palyginus visų Lietuvos gyventojų ir Lietuvoje užregistruotų asmenų, įtariamų (kaltinamų) sukčiavimo nusikalstamomis veikomis pasiskirstymą pagal užimtumą, matome visiškai skirtingas tendencijas. Nors Lietuvoje niekur nedirbantys ir nesimokantys asmenys sudaro pačią mažiausią visų Lietuvos gyventojų dalį, sukčiavimo atvejais jie sudaro daugiau, nei pusę, visų sukčiavimu įtariamų (kaltinamų) asmenų.

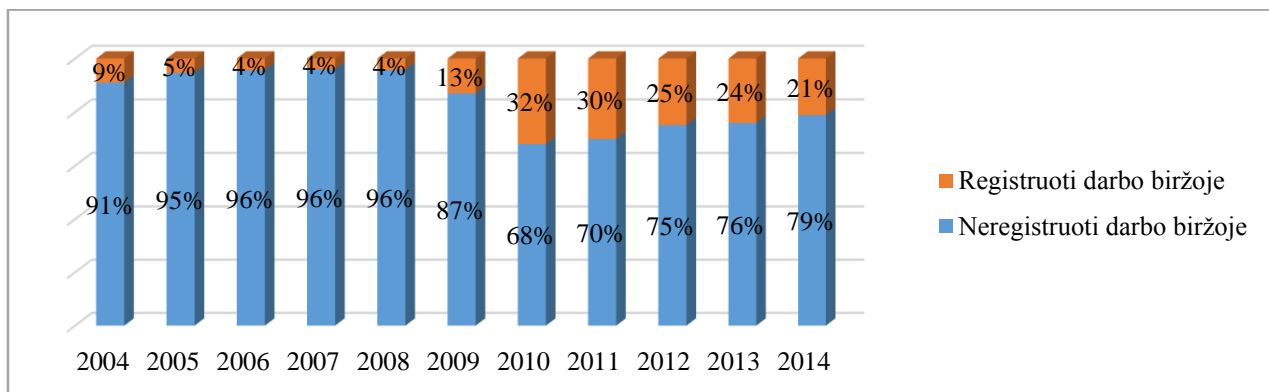
Nuo 2004 metų iki 2008 metų sukčiavimų įtariamų (kaltinamų) asmenų, kurie nedirbo ir nesimokė mažėjo (nuo 63 proc. 2004 metais iki 47 proc. 2008 metais), atitinkamai, tuo pačiu metu

⁶³ Sudaryta darbo autorės naudojantis Microsoft Office Excel 2013 programa, remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos statistinėmis ataskaitomis (forma_2).

daugėjo įtariamų (kaltinamų) asmenų, kurie nusikalstamos veikos įvykdymo metu dirbo. Nors dažniausiai sukčiavimu įtariamais (kaltinamais) asmenimis, kurie niekur nedirbo ir nesimokė, tačiau taip pat reikšmingą dalį tarp įtariamųjų (kaltinamųjų) sudaro ir tie, kurie nusikalstamos veikos padarymo metu turėjo darbą. 2004 metais iš sukčiavimu įtariamų (kaltinamų) asmenų dirbo tik 31 proc., tačiau 2008 metais tokių asmenų buvo net 47 proc. Vėliau, po 2008 metų dirbančių asmenų dalis nuolat mažėjo, kol 2010 metais tokių asmenų liko 36 proc. Nedirbančių ir nesimokančių asmenų dalis tarp visų sukčiavimu įtariamų (kaltinamų) asmenų nuo 2008 metų pradėjo didėti, ir 2010 metais sudarė 54 proc. Vidutiniškai visą tiriamąjį laikotarpį nedirbantys ir nesimokantys asmenys sudarė 52 proc. visų sukčiavimu įtariamų (kaltinamų) asmenų, tuo tarpu dirbantys sudarė 39 proc., o besimokantys – 9 proc.

Nedirbantys ir nesimokantys asmenys, kuriems nepavyksta susirasti darbo, turi galimybę užsiregistruoti į Lietuvos darbo biržą. Užsiregistravus darbo biržoje, tokiems asmenims yra suteikiamos socialinės garantijos tam tikru nedarbo laikotarpiais ir teikiama pagalba ieškant naujo darbo.

14 diagrama. Lietuvoje užregistruotų asmenų, įtariamų (kaltinamų) sukčiavimo nusikalstamomis veikomis, kurie buvo registruoti darbo biržoje sudėtinė dalis tarp asmenų, kurie nei dirbo, nei mokėsi.⁶⁴

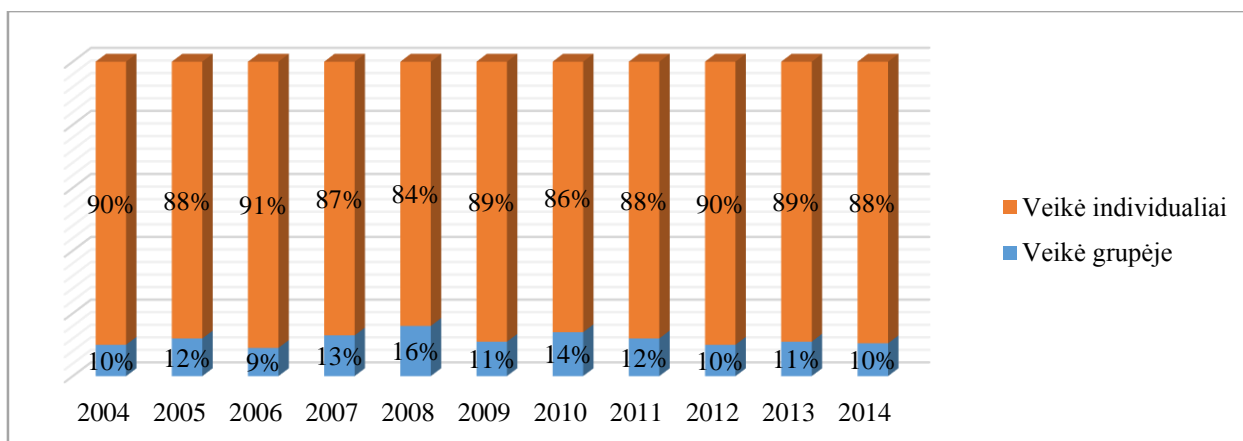

Lietuvoje dauguma nedirbančių įtariamųjų (kaltinamųjų) sukčiavimu nėra oficialų bedarbio statusą turintys asmenys. Tiriamuoju laikotarpiu asmenų įtariamų (kaltinamų) sukčiavimu, kurie buvo registruoti darbo biržoje skaičiai smarkiai svyravo. Nuo 2004 metų iki 2008 metų matomas nežymus kritimas, tačiau po 2008 metų asmenų, registruotų darbo biržoje pradėjo daugėti ir 2010 metais tokie asmenys sudarė jau 32 proc. nedirbančių ir nesimokančių asmenų įtariamų (kaltinamų) sukčiavimu. Po šio staigaus pakilimo iki tiriamojo laikotarpio pabaigos nedirbančių ir nesimokančių asmenų, kurie buvo registruoti darbo biržoje dalis sumažėjo ir 2014 metais sudarė 21

⁶⁴ Sudaryta darbo autorės naudojantis Microsoft Office Excel 2013 programa, remiantis Statistikos departamento ir Lietuvos darbo biržos pateiktais duomenimis.

proc. visų nedirbančių ir nesimokančių asmenų, įtariamų (kaltinamų) sukčiavimo įvykdymu. Apibendrinant galima pasakyti, kad palyginus su dideliu nedirbančių ir nesimokančių asmenų skaičiumi, kurie vykdo sukčiavimo nusikalstamas veikas, tik maža dalis jų užsiregistruoja į darbo biržą. Staigus, asmenų, užsiregistravusių į darbo biržą 2008 – 2010 metais padaugėjimas nestebina, kadangi Lietuvos darbo biržos duomenimis Lietuvoje prasidėjus ekonominei krizei, darbo biržoje užsiregistravusių žmonių skaičius pasiekė iki tol nematytas aukštumas. 2008 metais šalyje buvo užregistruota 73380 bedarbių, kai tuo tarpu 2009 – 203118, 2010 metais šis skaičius pasiekė aukščiausią ribą – šalyje buvo užregistruoti 312116 bedarbiai⁶⁵. Vėliau darbo biržoje užsiregistravusių asmenų po truputį pradėjo mažėti. Analogiška tendencija atsispindi ir diagramoje, vaizduojančioje asmenų, įtariamų (kaltinamų) sukčiavimo nusikalstama veika, kurie buvo užsiregistravę darbo biržoje, procentinę dalį.

15 diagrama. Lietuvoje užregistruotų asmenų įtariamų (kaltinamų) sukčiavimo nusikalstamų veikų padarymu veikusių grupėje ir veikusių individualiai, santykis.⁶⁶

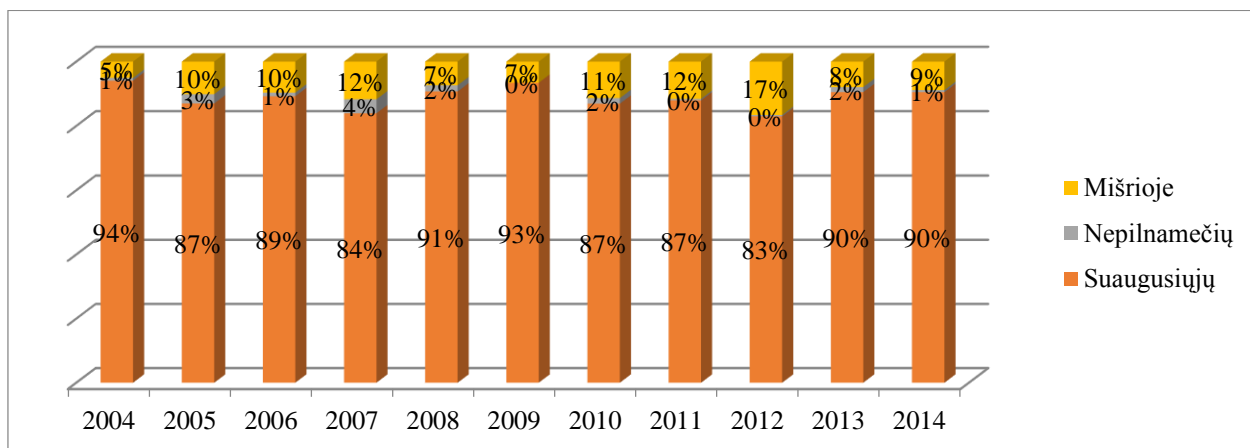
Dažniausiai sukčiavimo nusikalstamas veikas asmenys įvykdo veikdami individualiai. Tokie atvejai tiriamuoju laikotarpiu sudarė 88 proc. Pilnamečių asmenų bendram, nusikalstamumui nėra būdingas veikimas grupėse, tokia pati situacija yra susidariusi ir sukčiavimo nusikalstamų veikų vykdyme⁶⁷. Vidutiniškai 12 proc. visų sukčiavimų yra įvykdomi bendrininkaujant (veikiant grupėje). Veikimas grupėje šiuo atveju apima visas bendrininkavimo formas, numatytas BK 25 straipsnyje: bendrininkų grupę, organizuotą grupę ir nusikalstamą susivienijimą.

⁶⁵ Lietuvos darbo birža, 2008, 2009 ir 2010 metų darbo rinkos tendencijų apžvalgos, žiūrėta 2015-07-15 per internetą: http://www.ldb.lt/Informacija/DarboRinka/Puslapiai/Tendencijos_list.aspx

⁶⁶ Sudaryta darbo autorės naudojantis Microsoft Office Excel 2013 programa, remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos statistinėmis ataskaitomis (forma_2).

⁶⁷ U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, *CoOffending and Patterns of Juvenile Crime*, Washington 2005, žiūrėta 2015-07-13 per internetą: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/210360.pdf>

15 diagrama. Lietuvoje užregistruotų asmenų, įtariamų (kaltinamų) sukčiavimo nusikalstamomis veikomis grupėje, pasiskirstymas pagal grupės amžių.⁶⁸

Tiriamuoju laikotarpiu dažniausiai sukčiavimo nusikalstamas veikas vykdė pilnamečių asmenų grupės, tokie atvejai vidutiniškai sudarė 89 proc. visų užregistruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų, įvykdytų grupėje Nors kriminologai nurodo, kad jauni žmonės yra labai visuomeniški ir pratę viską daryti grupėje (o tuo pačiu ir nusikalsti)⁶⁹⁷⁰, vis dėl to nepilnamečių grupėje įvykdytos sukčiavimo nusikalstamos veikos vidutiniškai sudaro 1,5 proc. visų užregistruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų, įvykdytų bendrininkaujant. Dažniau nepilnamečiai nusikalsta dalyvaudami mišrioje bendrininkų grupėje, įprastai tokiais atvejais grupės organizatorius ir kurstytojas būna pilnametis asmuo, kuris turi daugiau gyvenimiškos patirties ir socialinių įgūdžių reikalingų sėkmingam planuojamos nusikalstamos veikos įvykdymui⁷¹.

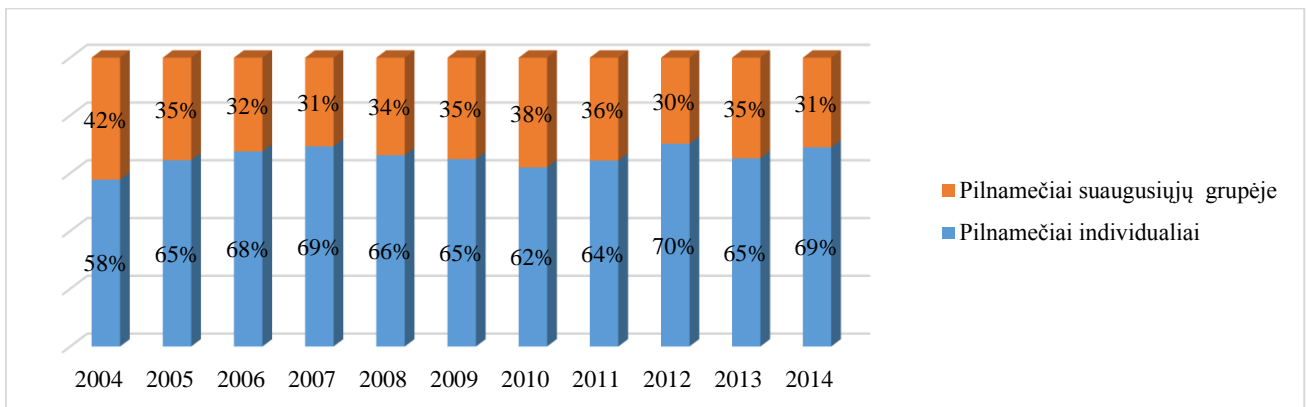
⁶⁸ Sudaryta darbo autorės naudojantis Microsoft Office Excel 2013 programa, remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos statistinėmis ataskaitomis (forma_2).

⁶⁹ Marvin D. Krohn et al., *Handbook on Crime and Deviance*, (NewYork city: Springer science + bussiness media, 2009): 387.

⁷⁰ Sarah B. van Mastrigt and David P. Farrington, „Co-offending, age, gender and crime type: implications for criminal justice policy,“ *British journal of criminology* No. 49 (2009): 564.

⁷¹ Mark Warr, *Companions in Crime– The Social Aspects of Criminal Conduct*, (Cambridge: Cambridge university press, 2002): 38. Žiūrėta 2015-07-15 per internetą: <http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam031/2001037395.pdf>

16 diagrama. Pilnamečių asmenų sukčiavimų veikiant pilnamečių grupėse santykis su pilnamečių asmenų, kurie sukčiavo veikdami individualiai.⁷²

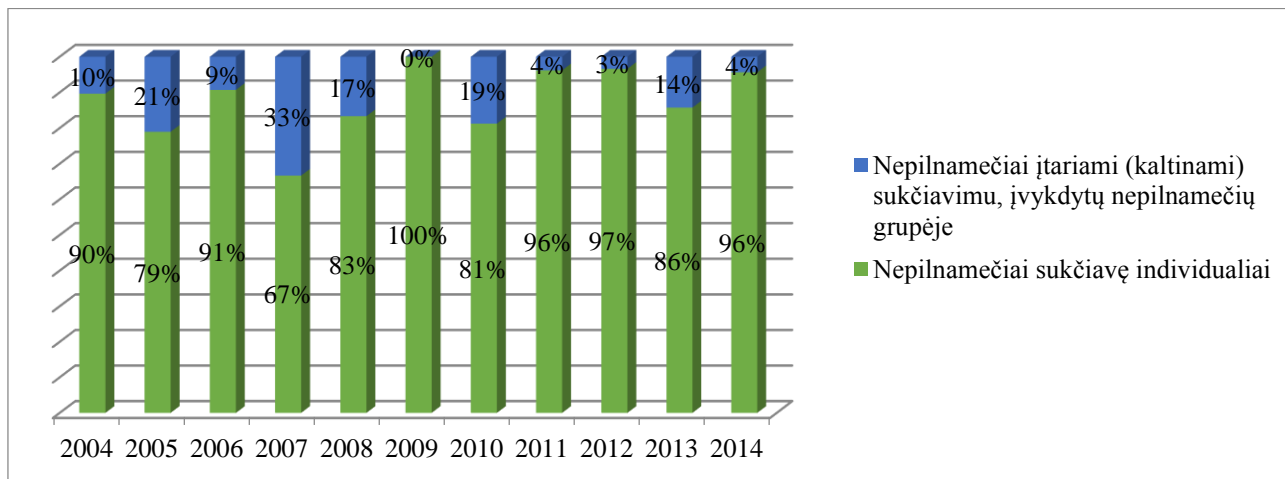

Iš atliktos registruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų statistinės analizės matyti, kad dažniausiai sukčiavimus pilnamečiai asmenys įvykdo individualiai, tiriamuoju laikotarpiu tokie atvejai vidutiniškai sudarė 66 proc. visų sukčiavimų, kuriais įtariami (kaltinami) buvo pilnamečiai asmenys. Daugiausia individualiai veikiančių pilnamečių sukčiautojų užregistruota 2012 metais, tais metais jų dalis sudarė 70 proc. visų sukčiavusių pilnamečių asmenų. Tuo tarpu, daugiausia pilnamečių grupėje sukčiavusių pilnamečių asmenų buvo užregistruota 2004 metais, tais metais jie sudarė 42 proc. sukčiavusių pilnamečių. Iki pat tiriamojo laikotarpio pabaigos ši dalis svyravo. Mažiausiai pilnamečių grupėje veikusių sukčiautojų užregistruota 2012 metais – 30 proc., tiriamojo laikotarpio pabaigoje – 2014 metais pilnamečių grupėje veikė 31 proc. visų pilnamečių asmenų įtariamų (kaltinamų) sukčiavimo nusikalstamomis veikomis. Tiriamuoju laikotarpiu vidutiniškai 34 proc. sukčiavusių pilnamečių, šias nusikalstamas veikas vykdė kartu su kitais pilnamečiais asmenimis.

Tolesnei analizei būtų tikslinga palyginti aukščiau pateiktus duomenis apie pilnamečių asmenų įvykdomus sukčiavimus kartu su kitais pilnamečiais ir duomenis apie nepilnamečių asmenų vykdomas sukčiavimo nusikalstamas veikas nepilnamečių grupėse.

⁷² Sudaryta darbo autorės naudojantis Microsoft Office Excel 2013 programa, remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos statistinėmis ataskaitomis (forma_2).

17 diagrama. Lietuvoje užregistruotų nepilnamečių asmenų, įtariamų (kaltinamų) sukčiavimo nusikalstamomis veikomis grupėje sudėtinė dalis bendrame nepilnamečių sukčiavimo nusikalstamume.⁷³

Iš pateiktos diagramos matyti, kad nepilnamečių, sukčiavusių grupėje su kitais nepilnamečiais procentinė dalis tarp visų sukčiavusių nepilnamečių, visą tiriamąjį laikotarpį smarkiai svyravo. Daugiausiai sukčiavimų nepilnamečių grupėse užregistruota 2007 metais – 33 proc., o 2009 metais nebuvo užregistruotas nei vienas atvejis, kuomet sukčiavimas buvo įvykdytas nepilnamečių asmenų grupėje. Vidutiniškai 12 proc. nepilnamečių sukčiavimų buvo įvykdoma nepilnamečiams bendrininkaujant. Akivaizdu, kad nepilnamečiams nepakanka turimų socialinių įgūdžių ar kitokių reikalingų žinių ir gebėjimų, kad jie sugebėtų savarankiškai ir sėkmingai iš asmens išvilioti iš jo pinigus, ar gauti kokią kitą finansinę naudą⁷⁴. Todėl palyginus su suaugusiųjų sukčiavimo nusikalstamų veikų vykdymu grupėse, nepilnamečių bendrininkų sukčiavimo statistikoje visą tiriamąjį laikotarpį matomas šioks toks chaosas, nėra jokių aiškesnių tendencijų. Nepilnamečiai labiau linkę įvykdyti turtines nusikalstamas veikas, nereikalaujančias ilgo pasiruošimo ar specialių sugebėjimų, pavyzdžiui vagystes⁷⁵.

Apibendrinant registruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų duomenis darytina išvada, kad šias nusikalstamas veikas dažniausiai įvykdo vyrai (vidutiniškai 79 proc. užregistruotų asmenų įtariamų (kaltinamų) sukčiavimu sudarė vyrai), nors matomas ir didesnis, nei bendrame nusikalstamume moterų kriminalinis aktyvumas (vidutiniškai moterys įvykdo 20 proc. užregistruotų sukčiavimų, kai tuo tarpu bendrame nusikalstamume jos sudaro 11 proc.). Vidutiniškai 52 proc.

⁷³ Sudaryta darbo autorės naudojantis Microsoft Office Excel 2013 programa, remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos statistinėmis ataskaitomis (forma_2).

⁷⁴ Jeffrey T. Ulmer and Darrell Steffensmeier, *Supra* note 49., p. 387.

⁷⁵ Lietuvos statistikos departamentas, *Nepilnamečių nusikalstamumas, Lietuvos vaikai 2003*, (Vilnius 2004): 56. Žiūrėta 2015-05-16 per internetą: [http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/nepilnam_nusikalst\(56-65\).pdf](http://www.smm.lt/uploads/documents/kiti/nepilnam_nusikalst(56-65).pdf)

asmenų, įtariamų (kaltinamų) sukčiavimo padarymu, šios nusikalstamos veikos įvykdymo metu niekur nedirbo ir nesimokė. Tai, kad dažniausiai sukčiavimus įvykdavo asmenys, turintys vidurinį išsilavinimą nestebina, kadangi didžiausia dalis Lietuvos gyventojų tiriamuoju laikotarpiu buvo įgijusi vidurinį išsilavinimą. Reikėtų pridėti, kad gana reikšmingą dalį tarp sukčiavimu įtariamų (kaltinamų) asmenų sudaro ir dirbantys asmenys – 39 proc. Atsižvelgiant į Lietuvos gyventojų sudėtį pagal amžiaus grupes tiriamuoju laikotarpiu, sukčiaujant kriminogeniškai aktyviausi asmenys, priklausantys amžiaus grupei nuo 30 metų iki 39 metų.

2.3 Asmenų, nukentėjusių nuo sukčiavimo nusikalstamų veikų analizė

Analizuojant sukčiavimo nusikalstamas veikas, ne mažiau svarbus elementas yra nukentėjęs nuo nusikalstamos veikos asmuo (t.y. auka). Sukčiavime aukos vaidmuo ir elgesys įgyja didelę reikšmę, kadangi dažniausiai nuo aukos elgesio priklauso ar sukčiavimo vykdymas bus sėkmingas, ar ne. Toliau šiame skyriuje bus pateikiamas aukos apibrėžimas ir keletas reikšmingų aukos klasifikacijų. Išanalizuoti riboti registruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų statistiniai duomenys, pateikiantys informaciją apie sukčiavimo aukas. Taip pat bus atlikta užsienio mokslininkų ir praktikų įžvalgų, susijusių su sukčiavimo nusikalstamų veikų aukomis, apžvalga.

Bet kuris asmuo anksčiau ar vėliau gali patirti nusikalstamą kėsimąsi, nuo to absoliuti apsauga yra sunkiai įsivaizduojama. Tačiau kai kurie žmonės, bendrijos ar socialinės grupės, susiklosčius panašioms aplinkybėms gali nukentėti rečiau, negu kiti. Auka viktimologijoje vadinamas konkretus žmogus arba įvairias integracijos formas turinti žmonių bendruomenė, kuriai nusikalstama veika tiesiogiai arba netiesiogiai padaryta moralinė, psichinė, fizinė arba materialinė žala, nesvarbu, ar jie įstatymo nustatyta tvarka pripažinti nukentėjusiais ir ar patys save tokiais laiko⁷⁶. Iš tiesų, terminas „auka“ – yra sunkiai apibrėžiamas, kompleksiškas, kintantis, atsinaujinantis priklausomai nuo visuomenės ir socialinių įpročių, klasių, lyčių sąsajų bei santykių. Tai nėra nekintanti konstanta, o greičiau vis iš naujo apibrėžiamas ir nuolat kvestionuojamas, pergalvojamas ir tikrinamas socialinis konstruktas.⁷⁷

Aukos elgesys, priklausomai nuo susiklosčiusios viktiminės situacijos, kai kuriais atvejais gali palengvinti ar net išprovokuoti prieš jį nukreiptus veiksmus. Tačiau galimas ir toks aukos elgesys, kuris leidžia išvengti neigiamų pasekmių. Taigi, egzistuoja tam tikra asmeninių aukos savybių ir konkrečios situacijos sąveika, kuri nulemia, ar subjektas dėl tam tikrų veiksmų patirs

⁷⁶ Genovaitė Babachinaitė, Alfredas Kiškis et al., *Supra* note 25. P: 322.

⁷⁷ Sandra Walklate, *Imagining the Victim of Crime* (Berkshire, UK: Open University Press McGraw-Hill Education, 2007): 89.

žalą, ar ne. Tikimybė tapti nusikalstamos veikos auka priklauso nuo viktimiškumo, t.y. subjekto savybių visumos, kuri konkrečioje situacijoje padidina jo riziką tapti nusikalstamos veikos auka. Viktimiškumą sudaro socialinių, biopsichologinių bruožų visuma, charakterizuojanti bet kokio (ne tik nusikalstamo) elgesio auką (eismo įvykių, aplinkos teršimo, bado ir pan.).⁷⁸

Subjekto viktimiškumas, arba tikimybė tapti auka, gali būti nedidelis, normalus, vidutinis ir padidėjęs – tai priklauso nuo individualių jo savybių ir elgesio⁷⁹ bei susiklosčiusios individualios situacijos. Kita vertus gali būti ir taip, kad asmuo visą gyvenimą taip ir netaps auka, net jei jo viktimiškumas ir bus didesnis, negu nedidelis ar normalus.

Aukos apibrėžimų ir klasifikacijų yra daugybė. Dalis apibrėžimų aukos supratimą labai išplečia, o dalis susiaurina. Pavyzdžiui egzistuoja formalioji viktimologija ir neformalioji viktimologija. Formalioji viktimologija yra susijusi su baudžiamojo teisingumo vykdymo sistema ir domisi išimtiniai oficialiai pripažintomis aukomis, todėl ji yra labai siauro požiūrio. Neformalioji viktimologija domisi aukomis kaip socialiniu-istoriniu reiškiniu⁸⁰. Nesant išsamesnių neformalių viktimologinių duomenų apie sukčiavimo aukas, šiame skyriuje trumpai analizuoti formalūs registruoto nusikalstamumo statistiniai duomenis apie tuos asmenis, kurie tiriamuoju laikotarpiu procesine tvarka buvo pripažinti nukentėjusiais. Savaiame suprantama, kad tokių duomenų analizė gali duoti tik labai siaurą supratimą apie sukčiavimo aukas, kadangi registruoto nusikalstamumo statistika pateikia mažai informacijos apie nukentėjusius nuo sukčiavimo asmenis. Siekiant atlikti reikšmingesnę ir tikslesnę viktimologinę sukčiavimo aukų charakteristikos analizę reikėtų išsamesnių viktimologinių ar kitokių panašaus pobūdžio tyrimų, kurie atskleistų papildomos informacijos apie aukas.

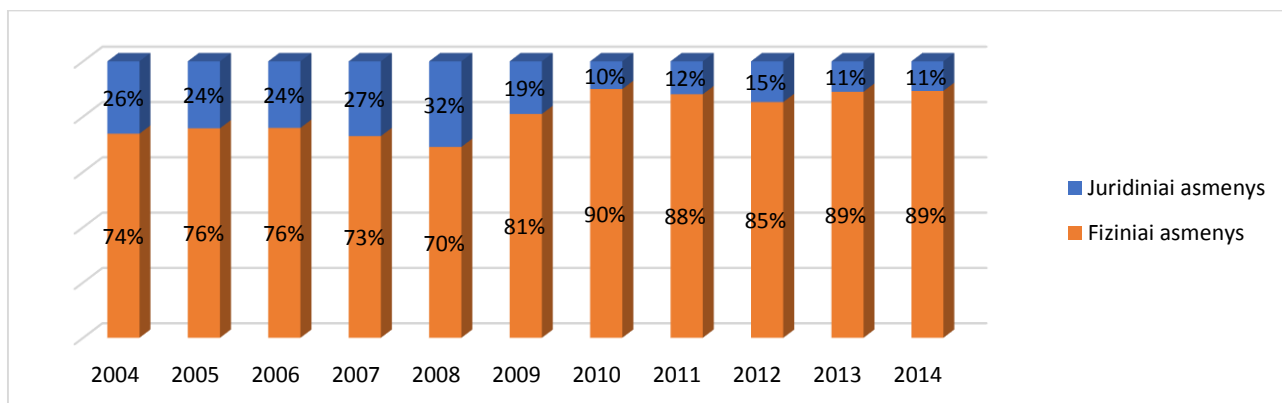
Nuo nusikalstamo kėsینimosi pagal kai kuriuos baudžiamojo kodekso straipsnius nukentėti gali ne tik fiziniai, bet ir juridiniai asmenys. Sukčiavimai taip pat priskiriami tokioms nusikalstamoms veikoms.

⁷⁸ Ilona Michailovič, *Viktimologijos raida ir perspektyvos* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007): 9.

⁷⁹ Genovaitė Babachinaitė, Alfredas Kiškis et al., *Supra* note 25. P: 323.

⁸⁰ Ilona Michailovič, *op. cit.*: 17.

18 diagrama. Lietuvoje užregistruotų asmenų, nukentėjusių nuo sukčiavimo nusikalstamų veikų pasiskirstymas pagal teisinį statusą.⁸¹

Statistikos duomenys atskleidžia gana įdomią tendenciją: iki 2008 metų nukentėjusiais nuo sukčiavimo nusikalstamų veikų neretai tapdavo juridiniai asmenys, tokie atvejai tiriamojo laikotarpio pradžioje (2004 – 2007 metais) sudarė vidutiniškai 25 proc., atitinkamais tiriamojo laikotarpio metais sudarė 26 proc.; 24 proc.; 24 proc. ir 27 proc. Daugiausiai nukentėjusių juridinių asmenų buvo užregistruota 2008 metais – 32 proc. visų nukentėjusiųjų, tiesa, vėliau ši dalis ėmė mažėti, 2009 metais sumažėjo iki 19 proc., o 2013 metais ir 2014 metais tesudarė 11 proc. Iš pateiktos diagramos matyti, kad absoliučią daugumą nuo sukčiavimo nukentėjusiųjų yra fiziniai asmenys, jie vidutiniškai sudarė 81 proc. visų nuo sukčiavimo nukentėjusių asmenų, atitinkamai, juridiniai asmenys vidutiniškai sudarė 19 proc.

Skirstant nukentėjusiuosius pagal jų lytį reikėtų paminėti, kad remiantis Lietuvos statistikos departamento duomenimis vyrai dažniau tampa nukentėjusiais nuo nusikalstamų veikų negu moterys⁸², kita vertus 2013 metais ir 2014 metais nukentėjusių vyrų ir nukentėjusių moterų skaičiai tapo labai panašūs⁸³. Tačiau toks lyčių pasiskirstymas gali labai smarkiai varijuoti analizuojant asmenis, nukentėjusius nuo skirtingų rūšių nusikalstamumo ar nusikalstamų veikų. Pavyzdžiui nuo seksualinio pobūdžio nusikalstamų veikų žymiai dažniau nukenčia moterys, negu vyrai⁸⁴, įvairios formos užpuolimų, kuriuos įvykdo nepažįstami asmenys dažniau nukenčia vyrai⁸⁵.

⁸¹ Sudaryta darbo autorės naudojantis Microsoft Office Excel 2013 programa, remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos statistinėmis ataskaitomis (forma_2).

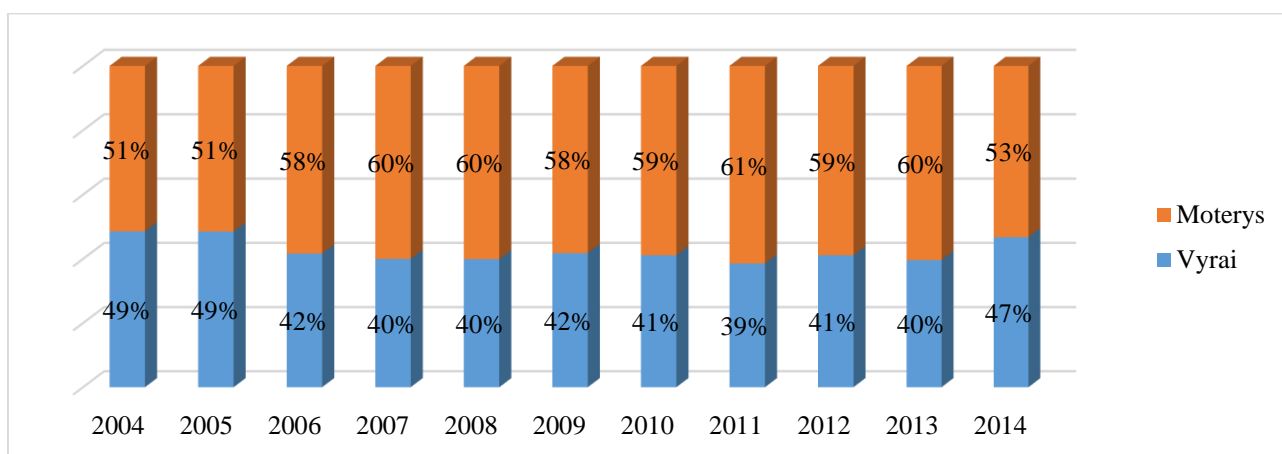
⁸² Oficialiosios statistikos portalas, statistinių rodiklių analizė. Žiūrėta 2015-08-01 per internetą: <http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?id=1220&status=A>

⁸³ Po 2012 metų staigų nukentėjusių moterų padidėjimą bendrojo nusikalstamumo statistikoje lėmė 2011 m. gruodžio 11 d. priimtas Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas, kuriuo siekiama užtikrinti smurtą patyrusio asmens apsaugą artimoje aplinkoje. Po šio įstatymo įsigaliojimo, smurto artimoje aplinkoje atvejais, daugiau moterų buvo užregistruojama nukentėjusiomis, nei iki tol.

⁸⁴ World Health Organization, *World report on violence and health*, (Geneva, 2002): 149. Žiūrėta 2015-08-01 per internetą: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/42495/1/9241545615_eng.pdf

⁸⁵ Katherine S. Williams, *Textbook on criminology 5th edition*, (Oxford, UK: Oxford university press, 2004): 63.

19 diagrama. Lietuvoje užregistruotų asmenų, nukentėjusių nuo sukčiavimo nusikalstamų veikų pasiskirstymas pagal lytį.⁸⁶

Kaip minėta, nuo nusikalstamų veikų bendrai, dažniau nukenčia vyrai negu moterys⁸⁷. Tačiau sukčiavimo nusikalstamų veikų statistiniai duomenys visu tiriamuoju laikotarpiu atskleidžia kitokią tendenciją: didžioji dalis nuo sukčiavimo nukentėjusių fizinių asmenų - moterys. Kiekvienais tiriamojo laikotarpio metais moterys sudarė daugiau nei pusę visų užregistruotų nuo sukčiavimo nukentėjusių fizinių asmenų. Didžiausias skirtumas tarp nuo sukčiavimo nukentėjusių vyrų ir nukentėjusių moterų procentinės dalies buvo 2011 metais, šiais metais nukentėjusių moterų užregistruota 22 proc. daugiau, negu nukentėjusių vyrų. Mažiausias skirtumas užfiksuotas 2004 ir 2005 metais, tada jis sudarė tik 2 proc.

Savaime suprantama, kad ne visi nukentėję asmenys yra įtraukiami į oficialią registruoto nusikalstamumo statistiką. Egzistuoja tokia aukų kategorija, kaip latentinės aukos, tai yra realių žalą patyrę subjektai, tačiau dėl įvairių priežasčių jų nėra oficialioje statistikoje. Latentinės aukos, kurios sąmoningai vengia atskleisti joms padarytą žalą atitinkamoms institucijoms, kelia ypatingą kriminologų susidomėjimą⁸⁸.

Pagal Mykolo Romerio universiteto mokslininkų parengtą klausimyną 2012 metais atliktas viktimologinis tyrimas, kuriuo buvo analizuojama nusikalstamų veikų patirtis Lietuvoje. Apklausų metu gauti duomenys rodė, kad santykinai dažniau nuo sukčiavimo ar pasikėsینimo sukčiauti nukentėjo asmenys vyresni negu 30 metų, dažnai sulaukę ir pensinio amžiaus. Nukentėjusieji dažniau gyveno mažesniuose miestuose ar kaimuose, gaudavo mažas ar vidutines pajamas. Patys respondentai, nukentėję nuo sukčiavimo, dažniausiai savo šeimos finansinę būklę apibūdindavo

⁸⁶ Sudaryta darbo autorės naudojantis Microsoft Office Excel 2013 programa, remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos statistinėmis ataskaitomis (forma_2).

⁸⁷ Oficialiosios statistikos portalas, statistinių rodiklių analizė. Žiūrėta 2015-08-01 per internetą: <http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?id=1220&status=A>

⁸⁸ Genovaitė Babachinaitė, Alfredas Kiškis et al., *Supra* note 25. P: 325.

kaip blogą. Iš apklaustų asmenų matyti, kad net 20 proc. respondentų nuo sukčiavimo nukentėjo du kartus.⁸⁹ Šis viktimologinis tyrimas atskleidė 22 kartus didesnę sukčiavimų lygį, negu rodo registruoto (2011 metų – *aut. pastaba*) nusikalstamumo statistika⁹⁰. Svarbu paminėti, kad tyrimo metu buvo apklausiami tik fiziniai asmenys.

Sukčiavimo nusikalstamų veikų aukoms kai kuriais sukčiavimų atvejais trūksta teisinių santykių patirties ar galimybių teisinėmis priemonėmis realizuoti savo poreikius. Dėl šių priežasčių tokius asmenis yra nesunku įtraukti į neteisėtų ar fiktyvių sandorių sudarymą ir kitas panašias finansines machinacijas. Taip pat iš dalies yra svarbios ir psichologinės nukentėjusiųjų asmenų savybės. Šiems asmenims dažnai būdingas emocionalumas, perdėtos baimės, racionalumo stoka, gyvenimiškos patirties stoka, nemokėjimas spręsti konfliktų, naivumas, patiklumas, atidumo stoka. Sukčiąjantys asmenys, dažnai išmanydami psichologiją, puikiai sugeba pasinaudoti šiomis potencialios aukos savybėmis.

Neretai nukentėjusiųjų asmenų savybės varijuoja, priklausomai nuo pažeidėjo pasirinkto sukčiavimo būdo. Todėl būtų neįmanoma pateikti vieną sukčiavimo aukos portretą, kadangi skirtingų sukčiavimo būdų aukos pasižymi skirtingomis savybėmis.

Visuomenėje jau kurį laiką egzistuoja stereotipai, susiję su sukčiavimo aukomis, esą tai neišsilavinę, socialinių įgūdžių neturintys asmenys, dažniausiai pagyvenusio amžiaus, tačiau egzistuoja ir kitokia nuomonė. Reikėtų pažymėti, kad asmens turimas aukštesnis išsilavinimas dar nebūtinai reiškia absoliučią apsaugą nuo jo tapimo sukčiavimo auka. Neretai jaunesni ir labiau išprusę asmenys yra aktyviai įsitraukę į platesnes socialinių santykių sritis, dalyvauja vartojimo rinkoje labiau, negu kitų amžiaus grupių ar išsilavinimo asmenys ir yra linkę elgtis rizikingai ir neapgalvojai, todėl padidėja rizika, kad būtent jie nukentės nuo sukčiavimo nusikalstamos veikos.⁹¹

Sukčiavimas gali būti įvykdomas daugybe būdų – tiek su auka bendraujant tiesiogiai, tiek pasinaudojant įvairiais būdais įgytais tam tikrais aukos duomenimis ar kita svarbia informacija, bet su ja taip ir nesusisiekiant. Tais atvejais, kai sukčiavimas įvykdomas tiesiogiai bendraujant su auka, jos elgesys sukčiavimo momentu tampa ypač reikšmingas ir nulemia nusikalstamų veiksmų atlikimo sėkmę. Mokslininkai išskiria situacijas, kuomet dėl pasirinkto sukčiavimo būdo ar aukos elgesio sukčiavimo metu, efektyvus šios nusikalstamos įvykdymas tampa sudėtingesnis:

⁸⁹ Alfredas Kiškis et al., *Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prevencijos perspektyvos* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014): 212-213.

⁹⁰ *Ibid.*, p. 220.

⁹¹ Richard M. Titus and Angela R. Gove, *Personal Fraud: the victims and the scams*. In Graham Farrell and Ken Pease, *Repeat Victimization*, (Monsey, USA: Criminal Justice Press/Willow Tree Press, 2001): 133. Žiūrėta 2015-08-02 per internetą: http://www.popcenter.org/library/crimeprevention/volume_12/08-Titus.pdf

1. Kai sukčiauti pasikėsina aukai nepažįstamas asmuo. Tokiais atvejais užtrunkama, kol įgyjamas aukos pasitikėjimas, taip pat reikalingi labai geri ir įtaigūs sukčiautojo bendravimo įgūdžiai;
2. Kuomet su auka yra susisiekiama telefonu ar elektroniniu paštu. Apskritai, bendravimas akis į akį, daugeliui žmonių atrodo patikimesnis, tai lemia esminiai žmogaus psichologijos principai, kuomet akių kontakto palaikymas sukelia pasitikėjimą asmeniu, su kuriuo bendraujama⁹²;
3. Jei potenciali auka anksčiau jau yra girdėjusi apie panašius sukčiavimo metodus. Esant šiai situacijai nusikaltėlio siūlymas aukai sukelia įtarimą;
4. Jei auka ne iškart atsako į sukčiautojo pasiūlymą, o prašo šiek tiek laiko pagalvoti ar pasidomėti situacija. Tokiu atveju sukčiautojas praranda netikėtumo momentą. Tikėtina, kad asmuo apmąstęs pasiūlymą ar turėjęs laiko geriau suvokti susiklosčiusią situaciją, nepriims sukčiautojo pasiūlymo ar atmes jo prašymą ir taip išvengs viktimizacijos.⁹³

Nusikaltimo auka kai kuriais atvejais tampa aktyviu savo viktimizacijos dalyviu⁹⁴. Pagal aukos dalyvavimo viktimizacijos procese aktyvumo lygį išskiriamos šios aukų rūšys:

1. Visiškai nekalta auka. Nors ir ėmėsi visų reikiamų saugumo priemonių, subjektas sužinojo, kad jo asmens duomenys, buvo panaudoti greitajam kreditui paimti;
2. Auka, pasyvi, neapdairi šiek tiek palengvinanti sukčiavimo įvykdymą. Asmuo gauna į skambutį iš labdaros ar paramos organizacijos ir sutinka paaukoti pinigų atidžiau nepasidomėjęs, ir tapo sukčiavimo auka;
3. Žymiai sukčiavimo įvykdymą palengvinanti auka. Gavęs pasiūlymą apie galimybę investuoti nedidelę sumą ir iš jos per trumpą laiką gauti didelį pelną, asmuo sutinka investuoti pinigus. Kitaip tariant, būna įtraukiamas į vadinamąją piramidės schemą⁹⁵.

Dažnai analizuodami aukos elgesį aukos ir nusikaltėlio interakciją kriminologai naudoja aukos kaltės sampratą. Būtina paminėti, kad samprata „kaltė“ kriminologine prasme iš esmės skiriasi nuo analogiškos sampratos baudžiamajoje teisėje, kur įtariamojo ar kaltinamojo kaltė gali užtraukti baudžiamąją atsakomybę ir yra vienas iš subjektyviųjų nusikalstamos veikos sudėties požymių. Apie aukos kaltę galima kalbėti tik tais atvejais, kuomet jos elgesys padeda atsirasti

⁹² Ben Yates, *Merriman's Assessment of the Lower Limb* (Swindon, UK :Elsevier Limited, 2009): 15.

⁹³ Richard M. Titus and Angela R. Gove, *supra* note 91., p: 145.

⁹⁴ Ofer Zur, „Rethinking 'Don't Blame the Victim': The Psychology of Victimhood,“ *Journal of Couple Therapy*, 4 (3/4) (1998). Žiūrėta 2015-08-02 per internetą: <http://www.zurinstitute.com/victimhood.html>

⁹⁵ https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/118469/fraud-typologies.pdf

nusikalstamam ketinimui ir palengvina jo įgyvendinimą. Ta pačia prasme turėtų būti suvokiamas ir provokuojantis aukos elgesys, kuris skatina sukčiautoją imtis konkrečių veiksmų. Kriminogeninę situaciją gali lemti ir neatsargus aukos elgesys.⁹⁶

Galima išskirti dar vieną sukčiavimo aukų tipologiją pagal patirtą žalą ar pakartotinę viktimizaciją. Bandant vizualiai atvaizduoti aukų skaičių gautume ledkalnio formą. Pačiame ledkalnio viršuje būtų labai maža dalis vadinamųjų chronišku aukų, kurios lengvai pasiduoda sukčiautojų įtakai, todėl buvo ne kartą nukentėjusios nuo šių nusikalstamų veikų. Vidurinę ledkalnio dalį sudarytų aukos, kurios nukentėjo nuo sukčiavimo nusikalstamos veikos vieną kartą, tačiau dėl prieš juos nukreiptų neteisėtų veiksmų patyrė didelę žalą. Mūsų vaizduojamo ledkalnio pačioje apačioje būtų galima rasti didžiausią aukų grupę – asmenis, patyrusius nedidelę finansinę žalą ir tuos, kurie įgaliotoms institucijoms nepranešė apie prieš juos įvykdytą nusikalstamą veiką.⁹⁷ Egzistuojantis didelis latentinių sukčiavimo nusikalstamos veikos aukų skaičius didina mokslinių tyrimų poreikį, siekiant išsiaiškinti šio reiškinio priežastis ir būdus šį latentiskumą mažinti.

Taip pat tarp nukentėjusių nuo šios nusikalstamos veikos atsiranda dar viena įdomi aukų kategorija – netikinčios aukos. Tokie asmenys nors ir įspėti aplinkinių apie didelę tikimybę nukentėti nuo sukčiavimo nusikalstamos veikos, vis vien atlieka siūlomą rizikingą investiciją, tikėdamiesi, kad jiems siūlomas investavimo planas veikia ir ji vis dėl to gaus trokštamą finansinę naudą.⁹⁸ Akivaizdu, jog ši aukų kategorija netiki, kad į juos gali kėsintis pažeidėjai, todėl visas situacijas vertina per daug optimistiškai.

Sukčiavimo metu vykstančią nusikalstamos veikos aukos ir sukčiautojo interakciją, remiantis aukos reakcija į sukčiautojo veiksmus, sąlyginai galima bandyti suskirstyti į keletą etapų:

1. Auka atlieka veiksmus, į kuriuos sureaguoja sukčiautojas ir susisiekiama su auka. Tokie veiksmai, pavyzdžiui, gali būti teigiamas atsakymas į elektroniniu paštu siuntinėjamas kenkėjiškas reklamas;
2. Auka sukčiautojui pateikia apie save trumpą informaciją, kuri palengvina tolesnį nusikalstamos veikos įvykdymą, pavyzdžiui, savo norus, finansinę padėtį ar kitą asmeninę ir reikšmingą informaciją;
3. Auka leidžia sukčiautojui verslo pokalbį paversti asmeniniu ir užmezga asmeninį trunkamąjį pokalbį su sukčiautoju;

⁹⁶ Genovaitė Babachinaitė, Alfredas Kiškis et al., *Supra* note 25. P: 326.

⁹⁷ Mark Button et al., *Fraud typologies and victims of fraud, Literature review* (London, UK: National Fraud Authority, 2008): 23. Žiūrėta 2015-08-03 per internetą: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/118469/fraud-typologies.pdf

⁹⁸ *Ibid.*, p: 22.

4. Sukčiavimo auka, nežvelgdama kritiškai į pateiktą pasiūlymą, sukčiautojui leidžia sukurti įtikinamą istoriją, kuri patraukia jos dėmesį. Sukčiautojas toliau, įtikinamai, jei niekas jo nesustabdo, plėtoja savo istoriją, kol galiausiai galutinai įtikina auką;
5. Auka sukčiautojui suteikia esminę informaciją, kuri suteikia sukčiautojui galimybę prieiti prie aukos finansų ar kitų teisiškai reikšmingų dokumentų. Po šios stadijos aukos ir sukčiautojo tiesioginis bendravimas nutrūksta.⁹⁹

Žinoma šią schemą galima taikyti tik toms sukčiavimo situacijoms, kai auka ir pažeidėjas bendrauja tiesiogiai.

Vien dėl aukos aktyvaus dalyvavimo jos pačios viktimizacijos procese, nukentėję nuo sukčiavimo asmenys neretai yra smerkiami visuomenės ir laikomi kaltais dėl savo viktimizacijos. Dėl susiformavusio tokios neigiamo požiūrio sukčiavimo aukos yra linkusios nutylėti prieš juos įvykdyto sukčiavimo faktą. Aukos jaučia baimę patirti neigiamą šeimos, draugų ar bendradarbių reakciją. Kai kuriais atvejais, kai nukentėję asmenys dėl sukčiavimo patirtą žalą laiko mažareikšme, jie yra linkę nesikreipti į teisėsaugos institucijas, prie tokio sprendimo iš dalies prisideda tiek aukos neigiamas požiūris į teisėsaugos institucijas bendrai tiek ir įsitikinimas, kad net ir pranešus apie sukčiavimą teisėsaugos institucijoms, kaltininko ar kaltininkų vis vien nepavyks sulaikyti ir aukos patirta žala nebus atlyginta.¹⁰⁰ Pasitaiko net atveju, kuomet asmuo buvo taip profesionaliai apgautas, jog net pats nesuprato, kad tapo sukčiavimo nusikalstamos veikos auka¹⁰¹.

Užsienio viktimologai nurodo, kad visuomenėje susiformavęs požiūris į asmenį, kuris nukentėjo nuo sukčiavimo ir į asmenį, kuris nukentėjo nuo seksualinio pobūdžio nusikalstamų veikų kai kuriais atvejais yra panašūs. Pasitaiko situacijų, kai seksualinio pobūdžio nusikalstamų veikų aukos yra smerkiamos, argumentuojant tuo, kad jie patys išprovokavo nusikaltėlį, elgėsi neapdairiai ar iššaukiančiai. Neretai panašios nuomonės laikomasi kalbant ir apie tuos asmenis, kurie nukentėjo nuo sukčiavimo, norėdami gauti sau naudos arba tais atvejais, kai auka paprasčiausiai nesugebėjo perprasti sukčiautojo nusikalstamų ketinimų ir imtis atitinkamų saugumo priemonių.¹⁰² Nukentėjusieji yra stigmatizuojami ir smerkiami visuomenės, kaip neapdairūs ar „žiopli“, todėl patys užsitraukę sau nelaimę. Žinoma, toks požiūris turėtų būti vertinamas neigiamai, atsižvelgiant, kad nuo bet kokios nusikalstamos veikos nukentėjusiam asmeniui, pirmiausia, yra reikalinga aplinkinių parama ir teisėsaugos institucijų pagalba, o ne klaidingų „etikečių kljavimas“.

⁹⁹ Richard M. Titus and Angela R. Gove, *supra* note 91., p: 136.

¹⁰⁰ The United States Attorney office, Western district of Washington, „Financial Fraud crime victims“, 02-10-2015. Žiūrėta 2015-08-03 per internetą: <http://www.justice.gov/usao-wdwa/victim-witness/victim-info/financial-fraud>

¹⁰¹ Mark Button et al., *Support for victims of fraud*, (London, UK: National Fraud Authority, 2008): 8. Žiūrėta 2015-08-03 per internetą: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/118470/support-for-victims-of-fraud.pdf

¹⁰² Richard M. Titus and Angela R. Gove, *op. cit.*, p: 136.

Kriminologė Y. Delord-Raynal tyrinėdama „baltųjų apykaklių“ nusikaltimus sukčiavimo aukas apibūdina, kaip asmenis, kurie nori už nieką gauti kažką, ir kurie mato sukčiaujantį asmenį, kaip tarpininką, galintį jiems padėti gauti norimą naudą pasinaudojant susiklosčiusia situacija ar kitais asmenimis¹⁰³. Žinoma, šis apibūdinimas neturi būti taikomas visoms sukčiavimo aukoms apibrėžti, kadangi kaip buvo minėta egzistuoja ir visiškai nekaltų aukų kategorija. Galima išskirti keletą charakterio bruožų kurie susiklosčius atitinkamai situacijai gali padidinti asmens viktimiškumą:

1. Neatsargumas ir neatidumas, dėl kurio, prieš sutikdama su gautu pasiūlymu, auka jo nepatikrina;
2. Nesidomėjimas pastarųjų dienų aktualijomis. Tokie asmenys dažniausiai nežino apie pačius populiariausius sukčiavimo būdus, visuomenės informavimo priemonės tokių asmenų dažniausiai net „nepasiekia“
3. Imlumas gražbylystėms, kuriuo gali pasinaudoti sukčiautojas;
4. Bailumas, lengvas išmušimas iš vėžių. Esant netikėtam susidūrimui su sukčiautoju asmuo pasimeta ir įvykdo jo prašymus ar reikalavimus;
5. Polinkis į rizikingą elgesį. Nedavus iš karto neigiamo atsakymo o veliantis į diskusijas su sukčiautoju. Tokie asmenys tiesiog ir laukia diskusijų su aukomis, nes dažnai būna pasiruošę ne vieną scenarijų ir atsakymus į visus galimus klausimus.¹⁰⁴

Galima bandyti išskirti ne tik aukos elgesio ypatybes ar charakterio savybes, kurios įtakoja jos viktimizaciją, tačiau ir tam tikrus gyvenimo įvykius ar įpročius, kurie taip pat gali padidinti asmens riziką tapti sukčiavimo auka. Į šį sąrašą galima įtraukti tokius įvykius ar veiksmus:

1. Ankstesnis nukentėjimas nuo sukčiavimo nusikalstamos veikos;
2. Registravimasis norint laimėti prizus ar gauti specialius nemokamus pasiūlymus;
3. Dalyvavimas įvairiuose konkursuose;
4. Prekių pirkimas telefonu ar internetu;
5. Sužadėtuvių, vestuvės, gimtadieniai ar mirtys šeimoje;
6. Išėjimas į pensiją;
7. Persikraustymas;
8. Stambaus pirkinio įsigijimas;
9. Investuojant;
10. Aukojant labdarai ir kiti.¹⁰⁵

¹⁰³ Yvette Delord-Raynal, *Victims of white collar crimes*. In Hans Joachim Schneider, *The victim in international perspective: papers and essays* (Berlin, Germany: Walter de Gruyter & co, 1985): 258.

¹⁰⁴ Fred Schulte, *Fleeced!: Telemarketing rip-offs and how to avoid them* (Amherst, USA: Prometheus books, 1995): 30.

Aukščiau išvardintos teorijos analizuoja nuo sukčiavimo nusikalstamos veikos nukentėjusius fizinius asmenis, tačiau reikėtų pažymėti, kad nuo šios nusikalstamos veikos taip pat nukenčia ir juridiniai asmenys, neretai jie patiria daug didesnę finansinę žalą, nei fiziniai asmenys¹⁰⁶.

Apibendrinant šiame skyriuje esančią informaciją apie asmenis nuo sukčiavimo nukentėjusius pažymėtina, kad nuo sukčiavimo nusikalstamų veiku dažniau nukenčia moterys. Apskritai, sėkmingam sukčiavimo įvykdymui labai svarbu tinkamas aukos elgesys, dėl aukos aktyvaus vaidmens jos pačios viktimizacijos procese, sukčiavimo aukos dažnai stigmatizuojamos ir smerkiamos aplinkinių, kaip neapdairios ir pačios kaltos dėl savo viktimizacijos, todėl sukčiavimo aukų latentškumas yra labai aukštas. Asmens viktimizacijos riziką gali padidinti daugybė faktorių: tiek konkretūs aukos veiksmai, tiek ir kai kurie gyvenimo įvykiai. Lietuviškos mokslinės informacijos trūkumas suponuoja poreikį vykdyti daugiau ir išsamesnių tyrimų, susijusių su sukčiavimo nusikalstamomis veikomis, analizuojant ne tik fizinių, bet ir juridinių asmenų viktimizaciją. O tuo pačiu ir sukčiavimo nusikalstamų veikų sukeltą žalą.

¹⁰⁵ Richard M. Titus and Angela R. Gove., *supra* note 91., p: 138.

¹⁰⁶ George P. Roach, „Measuring business damages in fraudulent inducement cases,“ *Houston business and tax law journal*, No. 1 (2011): 3. Žiūrėta 2015-08-05 per internetą: <http://www.hbtlj.org/v11p1/GEORGEROACH.pdf>

3 SUKČIAVIMO NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ BAUDŽIAMŲJŲ BYLŲ KRIMINOLOGINĖ ANALIZĖ

Kiekviename kriminologiniame tyrime statistinės informacijos panaudojimas yra ribotas dėl mažiausiai dviejų priežasčių. Pirma, oficialioji kriminalinė statistika neparodo latentinės reiškinių dalies ir geriau atskleidžia baudžiamosios justicijos institucijų darbo apimtį bei efektyvumą, nei realią padėtį. Antra, statistika pateikia agreguotus – suminius – duomenis, kurie neleidžia atlikti gilesnės reiškinių analizės, jos vienetu pasirenkant individą ir jo santykius su kitais nusikalstamos veikos įvykdyme dalyvavusiais asmenimis¹⁰⁷.

Šiame darbe buvo atliktas kiekybinis tyrimas, kurio metu iš bylose pateiktų duomenų surinkta aktuali informacija apie sukčiavimą įvykdžiusius asmenis, pačios sukčiavimo nusikalstamos veikos požymius, taip pat didelis dėmesys skirtas nuo sukčiavusio nukentėjusiam fiziniam asmeniui, analizuojant jo ryšius su kaltinamuoju, elgesį sukčiavimo metu ir kitą mūsų nuomone reikšmingą informaciją, atsispindinčią teismo apkaltinamajame nuosprendyje. Reikėtų pažymėti, kad kai kurie tyrimo metu kelti klausimai buvo gana subjektyvūs, todėl atsakymai iš dalies priklausė nuo tyrimą vykdžiusio asmens susidarytos nuomonės, įsigilinus į teismo nuosprendyje nurodytas baudžiamosios bylos aplinkybes.

Tyrime nagrinėtos 2014 metais pirmosios instancijos teismuose išnagrinėtos baudžiamosios bylos, kuriuose priimti įsiteisėję apkaltinamieji teismo nuosprendžiai pagal BK 182 straipsnį. Naudojantis Lietuvos Teismų informacine sistema „LITEKO“, pirmiausia buvo atrinkamos bylos pagal šiuos parametrus: Teismas: pasirenkami visi teismai iš eilės; Bylos tipas: baudžiamoji byla (I instancija); Dokumento rūšis: įsiteisėjęs nuosprendis; Data: nuo 2014 m. sausio 1 d. iki 2014 m. gruodžio 31 d.; Bylų klasifikatorius: Baudžiamųjų bylų klasifikatorius (N); Bylų klasifikatoriaus kategorija: 14.9. Sukčiavimas (BK 182 str.). Atrinkti įsiteisėję ir kitų instancijų nepakeisti teismo apkaltinamieji nuosprendžiai. Pagal pasirinktus parametrus atrinktos 891 bylos. Iš jų atsitiktinės atrankos būdu, atrinkta 200 bylų, kuriose pagal BK 182 straipsnį buvo pateikti kaltinimai 249 fiziniams asmenims ir užregistruota 490 nukentėjusių fizinių asmenų. Tam, kad sugeneruoti 200 atsitiktinių nesikartojančių bylų eilės numerių buvo naudota *Python* programavimo kalba parašyta rašmena (angl. k. *script*)¹⁰⁸. Generavimo veiksmui rašmenoje naudojamas standartinis nurodytos programavimo kalbos atsitiktinės atrankos modulis (angl. k. *random*) ir dviejų šio modulio funkcijų, t. y. atkarpos (angl. k. *range*) ir pavyzdžio (angl. k. *sample*)

¹⁰⁷ Aušra Pocienė ir Margarita Dobrynina, „Socialinis demografinis nuteistųjų už nusikalstamas veikas, susijusias su narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, portretas,“ *Teisės problemos* 2(68) (2010): 14.

¹⁰⁸ Valstybinė Lietuvių kalbos komisija, Konsultacijų bankas. Žiūrėta 2015-09-01 per internetą: <http://konsultacijos.vlkk.lt/lit/2950>

kombinacija. Sugeneruotų numerių išvesties veiksmui atlikti buvo naudota spausdinimo (angl. k. *print*) funkcija, kuri nėra aukščiau nurodyto modulio dalis¹⁰⁹.

Naudojant bylų anketavimo metodą iš kiekvieno teismo nuosprendžio buvo renkami duomenys, susiję su kaltinamuoju, kurie neatsispindėjo 2 skyriuje analizuotuose registruoto nusikalstamumo statistiniuose duomenyse: šeiminė padėtis ir ankstesnis teistumas. Apie veiką buvo renkami šie duomenys: sukčiavimo būdas, objektas, bendravimo su nukentėjusiuoju būdas, sukčiavimo objekto vertė. Analizuoti šie duomenys, susiję su nukentėjusiuoju: nukentėjusių asmenų skaičius ir teisinis statusas, bendravimo su auka pobūdis, aukos lytis, aukos santykiai su kaltinamuoju, prisidėjimas prie viktimizacijos, aukos savybės, kurios palengvino sukčiavimo nusikalstamos veikos įvykdymą. Taip pat tirtos bendrininkavimo ypatybės ir atskleista, už kokių kitų nusikalstamų veikų įvykdymą buvo pateikti kaltinimai tame pačiame nuosprendyje.

Tyrimo metu surinkta informacija analizuota naudojant IBM Statistics SPSS programą, o grafiniam duomenų, gautų minėta programa, vaizdavimui naudotasi Microsoft Excel skaičiuokle.

3.1 Sukčiavimo būdų apžvalga ir analizė

Kiekviena nusikalstama veika gali būti įvykdoma daugybe būdų. Tiesiogiai ar netiesiogiai, šių būdų pasirinkimas priklauso nuo atitinkamų aukos ir pažeidėjo savybių, susiklosčiusios objektyvios situacijos ir kitų svarbių veiksnių, nulemiančių sukčiautojo pasirenkamą sukčiavimo būdą.

Jau ne vienus metus visuomenės informavimo priemonėse atgarsį sukelia įvairiausi straipsniai susiję su sukčiavimo nusikalstamomis veikomis ir nuo jų nukentėjusiais asmenimis, tačiau visuomenei skelbiama informacija beveik visais atvejais būna susijusi tik su telefoniniu sukčiavimu, taip, galimai, Lietuvos gyventojams formuojama nuomonė, kad tai dažniausiai pasitaikantis sukčiavimo būdas. Toliau šioje tyrimo dalyje bus pristatomi bylų analizės metu gauti duomenys, atskleidžiantys, kokie sukčiavimo būdai paskutinius pora metų¹¹⁰ buvo patys populiariausi Lietuvoje, taip pat bus analizuojami kiti duomenys, nulemiantys sukčiavimo nusikalstamų veikų įvykdymo specifiką.

¹⁰⁹ Žemiau pateikiamas naudotas rašmenos išvesties tekstas:

```
„import random  
print(random.sample(range(0,891), 200))“
```

¹¹⁰ Nors analizuoti tik 2014 metais įsiteisėję teismo apkaltinamieji nuosprendžiai, tačiau dauguma nusikalstamų veikų, už kurias šiuose nuosprendžiuose asmenys buvo teisiami, įvykdytos ankstesniais metais.

Prieš pateikiant tyrimo metu gautą informaciją apie sukčiavimo būdus yra tikslinga išsiaiškinti, pagal kurią BK 182 straipsnio dalį analizuotuose 2014 metų teismų apkaltinamuosiuose nuosprendžiuose nuteista daugiausiai asmenų.

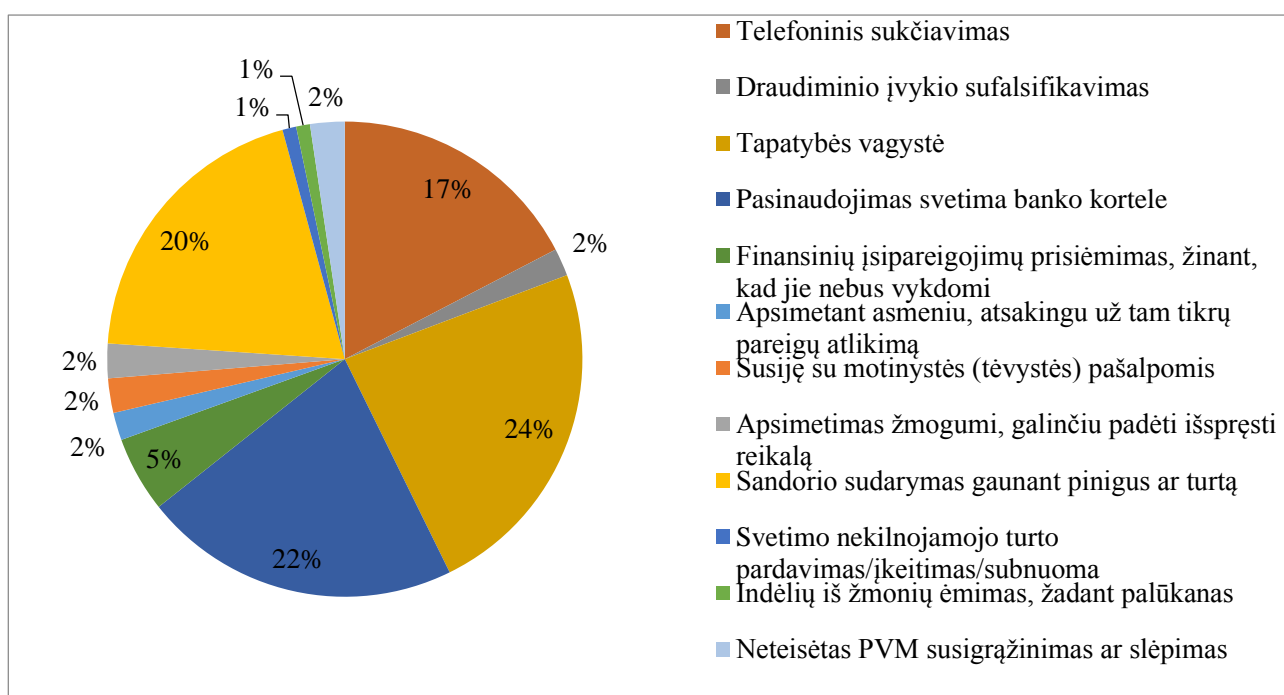
2 lentelė. Pareikštų kaltinimų pagal BK 182 straipsnio atitinkamas dalis procentinė dalis.¹¹¹

BK 182 str. dalis	Procentinė dalis
1 dalis	86
2 dalis	8
3 dalis	7

Iš tyrimo metu nagrinėtų 200 teismo apkaltinamųjų nuosprendžių pagal BK 182 straipsnį, didžiojoje dalyje – 86 proc. nuosprendžių, kaltinimai buvo pareikšti pagal šio straipsnio pirmą dalį (paprasto sukčiavimo norma), 8 proc. nuosprendžių – pagal 2 dalį (kvalifikuoto sukčiavimo norma), o 7 proc. nuosprendžių pagal BK 182 straipsnį asmeniui kaltinimas pareikštas pagal šio straipsnio 3 dalį (sukčiavimo baudžiamasis nusižengimas).

Tam, kad kurti efektyvias sukčiavimo nusikalstamų veikų kontrolės ir prevencijos priemones yra itin svarbu suprasti šios nusikalstamos veikos įvykdymo specifiką, pirmiausia nustatant, kokie sukčiavimo įvykdymo būdai yra patys populiariausi. Šios analizės metu galima bandyti išvelgti tam tikrus požymius, kurie galimai sieja keletą sukčiavimo įvykdymo būdų.

20 diagrama. Dažniausiai nuosprendžiuose pasitaikę sukčiavimo būdai.

Dažniausiai pasitaikęs sukčiavimo būdas, analizuotuose 2014 metų apkaltinamuosiuose nuosprendžiuose, buvo tapatybės vagystė. 24 proc. iš visų analizuotų teismų nuosprendžių sukčiavimai buvo įvykdomi prisistatant kitu asmeniu, t.y. įvykdžius tapatybės vagystę. Į šią kategoriją vykdytame tyrime pateko atvejai, kai asmenys pasinaudodami aukos tapatybės dokumentais, internetinės bankininkystės prisijungimo ir kitais svarbiais duomenimis, išsimokėtinai pirkto prekes, ėmė kreditą ar pasinaudodami aukos vardu prisiėmė kitokius finansinius įsipareigojimus, žinodami, kad jie ateityje nebus įvykdyti. Svarbu pridėti, kad pats duomenų pasisavinimas dar negali būti laikomas tapatybės vagyste, kad tai būtų pripažįstama sukčiavimu, pažeidėjas turi panaudoti šiuos svetimus duomenis tam, kad atlikti įvairias finansines operacijas ar aukos vardu sukurti tam tikras finansines prievoles¹¹².

Tyrimui atrinktuose apkaltinamuosiuose nuosprendžiuose 22 proc. atvejų sudarė pasinaudojimas svetima banko kortele išgryninant pinigus iš bankomato. Dažnai tokie atvejai nagrinėtais atvejais buvo susiję su aukos neapdairiu elgesiu, nešiojantis banko kortelę ir šios kortelės PIN kodą kartu, pinigineje. Taip pat kai kuriais atvejais nukentėjusieji kaltinamajam esant jų namuose, palikdavo jį vieną, taip sudarydami kaltinamajam galimybę surasti ir pasisavinti aukos banko kortelę, o tuo pačiu ir kortelės PIN kodą.

20 proc. nagrinėtų sukčiavimo nusikalstamų veikų buvo įvykdytos įvairiuose skelbimų portaluose talpinant skelbimus apie parduodamą kilnojamąjį turtą (telefonus, kompiuterius, o vienu atveju net kolekcinės monetas ir popierinius banknotus), iš anksto žinant, kad prekė, nurodyta skelbime nebus išsiunčiama aukai. Į šią sukčiavimo įvykdymo būdų kategoriją taip pat pakliuvo, ir turto įgijimas iš aukos jau žinant, kad už šį turtą aukai sumokėta nebus.

17 proc. sukčiavimo atvejų nagrinėtuose nuosprendžiuose sudarė telefoninis sukčiavimas. Pasinaudoję netikėtumo momentu, įtaigiai kalbėdami su auka, sukčiautojai sugeba greitai gauti visą juos dominančią informaciją (pavyzdžiui, elektroninės bankininkystės kodus ar kitus prisijungimo slaptažodžius) arba išvilioti reikalingą grynųjų pinigų sumą. Sukčiautojai, naudodami šį sukčiavimo būdą stengiasi visą bendravimo su auka laiką išlaikyti jos dėmesį prikaustytą prie išgalvotos sukčiavimo istorijos, nes kitu atveju, auka gali pradėti kritiškai žiūrėti į susiklosčiusią situaciją, o tai lemtų nesėkmingą sukčiavimo baigtį. Jei sukčiavimu siekiama gauti grynuosius pinigus, kol su auka kalbama telefonu yra iškviečiamas tarpininkas, kuris nuvykęs pas auką paima pinigus. Nagrinėjamuose nuosprendžiuose pasitaikė tik du telefoninio sukčiavimo scenarijai: 1) aukai paskambinęs asmuo nurodo, kad jos giminaitis sužalojo kitą asmenį ir reikalaujama pinigų to

¹¹² National Fraud & Cyber Crime Reporting centre, *Identity fraud and Identity theft*. Žiūrėta 2015-09-03 per internetą: http://www.actionfraud.police.uk/fraud_protection/identity_fraud

asmens medicininėms išlaidoms padengti arba sulaikyti nukentėjusį jį nuo kreipimosi į teisėsaugos institucijas; 2) aukai paskambinęs asmuo prisistato Finansinių nusikalstamų tyrimų tarnybos pareigūnu ir nurodo, kad nuo aukos banko sąskaitos yra nuimami pinigai, todėl prašo padiktuoti visus elektroninės bankininkystės prisijungimo duomenis. Antrasis sukčiavimo scenarijus kai kuriais atvejais sutampa su vėliau įvykdoma tapatybės vagyste, kadangi telefoninio sukčiavimo būdu gavus reikalingus duomenis, naudojantis aukos vardu ir asmeniniais duomenimis neužilgo yra prisiimami įvairūs kreditiniai įsipareigojimai. Minėti atvejai tyrimo metu buvo analizuojami, kaip telefoninis sukčiavimas.

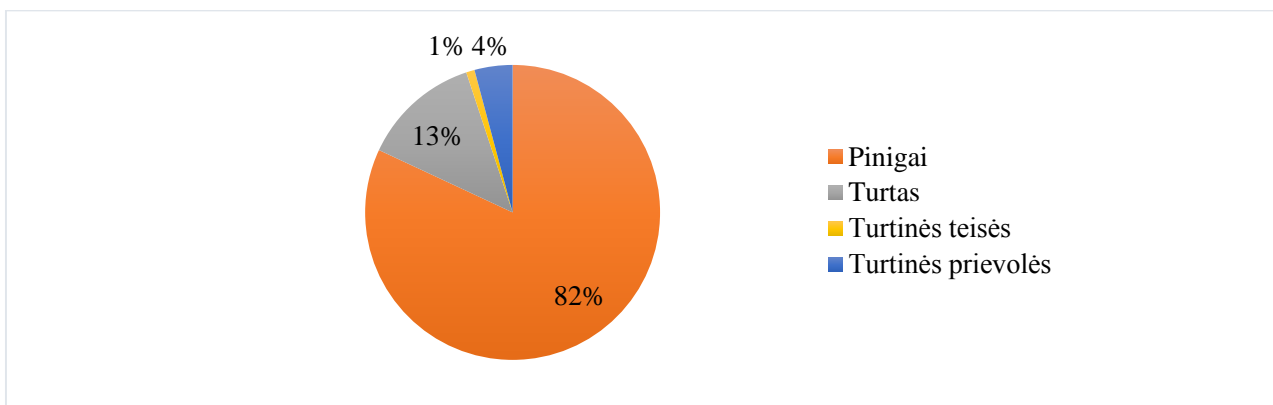
Atrinktuose 2014 metų apkaltinamuosiuose nuosprendžiuose 5 proc. įvykdytų sukčiavimų sudarė atvejai, kai kaltinamasis savo vardu prisiimdamas įvairius finansinius įsipareigojimus, iš anksto žinojo, kad jie nebus vykdomi.

Po 2 proc. sudarė draudiminio įvykio sufalsifikavimo atvejai, sukčiavimas, apsimetant asmeniu, galinčiu išspręsti tam tikrą reikalą (pvz.: gauti vizą, nutraukti baudžiamąją bylą), atvejai, kai apsimesta asmeniu, atsakingu už tam tikrų pareigų atlikimą (pvz.: prekių paėmimą) ir pridėtinės vertės mokesčio neteisėtas susigrąžinimas ar slėpimas. 1 proc. sukčiavimų įvykdytas, piktnaudžiaujant motinystės pašalpomis, tokiu atveju darbuotojas įmonėje teisėtai dirba atlikdamas tam tikras funkcijas, tačiau laikotarpiu už kurį skaičiuojamas kompensuojamasis uždarbis ir nustatomas motinystės, tėvystės ir motinystės (tėvystės) pašalpų dydis, jam ženkliai padidinamas darbo užmokestis.

Taip pat dar buvo keletas sukčiavimo būdų, kurie nepateko į šią diagramą, kadangi sudarė mažiau negu 1 proc., tai neteisėtas svetimo nekilnojamojo turto pardavimas, įkeitimas ar subnuoma bei įvairių indėlių (ar kitų investicijų) iš žmonių ėmimas, melagingai žadant dideles palūkanas. Nors nuosprendžių analizės metu šių sukčiavimo būdų aptikta tik po vieną atvejį, reikėtų pažymėti, kad imdami įvairius indėlius (ar kitas investicijas) iš asmenų sukčiautojai vieninga tyčia ir vykdydami tęstinę sukčiavimo nusikalstamą veiką naudodami apgaulę bendrai iš 145 nukentėjusiųjų išviliojo 1 313 160 eurų. Taigi, faktas, kad tam tikras nusikalstamos veikos įvykdymo būdas naudojamas ypatingai retai, toli gražu nereiškia, kad, atitinkamai, šis būdas yra mažiau pavojingas, nei kiti.

Kitas tyrimo metu iškeltas klausimas buvo susijęs su sukčiavimo nusikalstamos veikos objektu. Bandyta išsiaiškinti, ko siekiama šia nusikalstama veika.

21 diagrama. Sukčiavimo nusikalstamos veikos objektas.

Dažniausiai sukčiavimo nusikalstamos veikos buvo nukreiptos į svetimų pinigų pasisavinimą, pinigus gauti buvo siekiama 82 proc. nagrinėtų įsiteisėjusių teismo apkaltinamųjų nuosprendžių. Į šią kategoriją pateko ir grynujų pinigų išviliojimas, tiek grynujų pinigų pasisavinimas naudojantis savo ar aukos banko kortelėmis bei grynujų pinigų gavimas naudojantis kitomis kreditinėmis operacijomis, naudojantis įvairiomis bankinėmis ar kreditinėmis operacijomis.

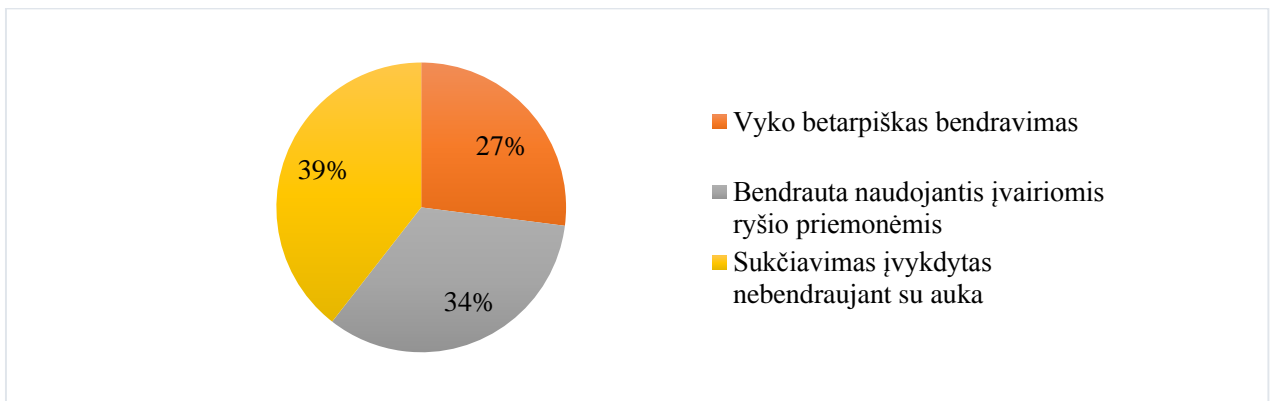
13 proc. atvejų sudarė svetimo turto gavimas apgaule, tai galėjo būti kilnojamasis ar nekilnojamasis turtas, tačiau svarbu pažymėti, kad atliekant atrinktų teismo nuosprendžių analizę nei viename teismo nuosprendyje, kaip sukčiavimo objektas, nebuvo nurodytas nekilnojamasis turtas.

4 proc. analizuotų apkaltinamųjų nuosprendžių sukčiavimo objektas buvo turtinės prievolės, kurias visais nagrinėtais atvejais kaltinamieji siekė panaikinti ar jų išvengti, dauguma atvejų tai buvo susiję su kaltininko vykdytu neteisėtu pridėtinės vertės mokesčio slėpimu.

Taip pat sukčiavimas gali būti nukreiptas į atitinkamą turtinę teisę, tokie atvejai sudarė 1 proc. Sukčiaujant turtinės teisės dažniausiai įgyjamos į dviem būdais: išgaunant įgaliojimą disponuoti tam tikru turtu (dažniausiai nekilnojamuoju); iš aukos išgaunant skolos raštelį arba sudarant paskolos sutartį su sukčiautoju.

Taip pat tyrimo metu buvo svarbu nustatyti, kaip sukčiavimo nusikalstamos veikos įvykdymo metu sukčiautojas dažniausiai bendrauja su auka. Siekiant gauti atsakymą į šį klausimą, išskirtos trys kategorijos: betarpiškas bendravimas su auka; bendravimas su auka, naudojant reikiamas ryšio priemones; sukčiavimas nebendraudant su auka.

22 diagrama. Sukčiautojo ir aukos bendravimo pobūdis.

Sukčiavimo metu su auka gali būti bendraujama tiesiogiai arba naudojantis įvairiomis ryšio priemonėmis. Nuosprendžių analizė atskleidė, kad 34 proc. sukčiavimų įvykdoma bendravimui su auka naudojant įvairiomis ryšio priemones, tai gali būti mobilieji ir laidiniai telefonai, bei kompiuteriai. Taip pat kai kuriose situacijose su auka bendrauta betarpiškai, nesinaudojant jokiais ryšio priemonėmis, tokie atvejai nagrinėtuose nuosprendžiuose sudarė 27 proc. Tokiais atvejais pinigus ar turtą iš aukos paimdavo pats sukčiaujantis asmuo. Didžiausią dalį, 39 proc., sudarė sukčiavimai, kurių įvykdymui bendravimas su auka iš viso nebuvo reikalingas, daugiausia šiai kategorijai priklausė tapatybės vagystės ir naudojimas svetima banko kortele. Į šią kategoriją pakliuvo situacijos, kuomet iš aukos banko kortelė su PIN kodu ar elektroninės bankininkystės prisijungimo duomenys buvo paimti aukai to nepastebėjus, slapta. Nukentėjusysis apie neteisėtą naudojimąsi jo finansais ar asmeniniais duomenimis sužinodavo tik pasitikrinęs banko sąskaitą ir pastebėjęs, kad trūksta tam tikros sumos pinigų arba gavęs iš kredito įstaigos laišką ar kitą pranešimą apie paimtą kreditą ar jau esamą įsiskolinimą.

Reikėtų pridurti, kad tyrimo metu gauti duomenys atskleidžia ir nepilnamečių asmenų vykdomų sukčiavimų tam tikrą specifiką, 6,5 proc. sukčiavimo nusikalstamos veikos įvykdymu kaltinamų asmenų sukčiavo nesulaukę pilnametystės.

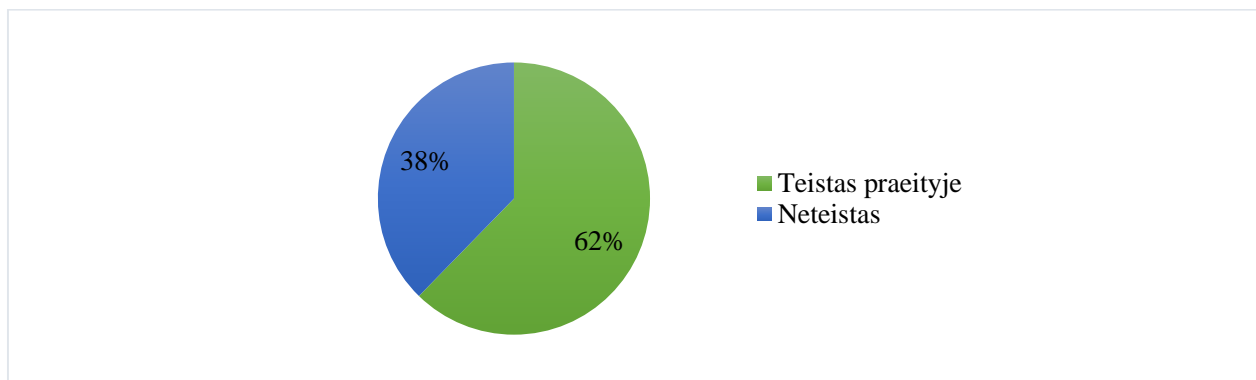
3 lentelė. Pilnamečių ir nepilnamečių sukčiautojų procentinės dalies santykis.

Kaltinamųjų amžius sukčiavimo įvykdymo metu	Procentinė dalis
16 – 17 metų	6,5
18 metų ir daugiau	93,5

Nuosprendžių analizės metu pastebėta, jog nepilnamečiai dažniausiai sukčiaudami naudoja įvairias ryšio priemones (kompiuterius, telefonus), todėl labiausiai paplitęs sukčiavimo būdas tarp nepilnamečių asmenų buvo įvairių skelbimų talpinimas internete arba atsiliepimas į esamus skelbimus. Šiais atvejais asmenys gaudavo prekę arba pinigus, iš anksto žinodami, kad savo įsipareigojimų prekės pirkėjui/pardavėjui nevykdys. Kitas sukčiavimo būdas, kurį naudojo nepilnamečiai – banko kortelių ar elektroninės bankininkystės duomenų pasisavinimas, apie kuriuos auka sužino tik po kurio laiko. Iš 16 sukčiavimu kaltintų nepilnamečių visi 16 sukčiavimus įvykdė nebendraudami tiesiogiai su auka.

Taip pat tyrimo metu buvo renkama informacija apie ankstesnį sukčiavimu kaltinamų asmenų teistumą.

23 diagrama. Už sukčiavimą nuteistų asmenų pasiskirstymas pagal ankstesnį teistumą.

Iš visų asmenų, nuteistų pagal BK 182 straipsnį, 62 proc. nuteistųjų praeityje buvo teisti. Iš šių 62 proc. teistų asmenų, 49 proc. anksčiau buvo nuteisti už sukčiavimo nusikalstamas veikas. Tai, ar teistumas tebegalioja ar jau išnykęs, tyrimo metu nagrinėta nebuvo. Tokia pozicija pasirinkta atsižvelgiant į tai, kad kriminologinis nusikalstamų veikų recidyvo aiškinimas yra daug platesnis, nei recidyvas baudžiamąja teisine prasme. Esminę, struktūrinę recidyvo sampratos reikšmę kriminologijoje įgauna pats nusikalstamos veikos pakartotinumų faktas, nepriklausantis nuo vėliau kylančių teisinių padarinių (sankcijos, teistumo ir pan.)¹¹³.

Dažniausiai kartu su sukčiavimo norma kaltinamiesiems pareiškiami kaltinimai ir pagal kitus BK straipsnius, tokie atvejai sudarė 62 proc. analizuotų nuosprendžių. Tai atvejais, kai asmeniui nuosprendyje buvo pateiktas kaltinimas ne tik pagal BK 182 straipsnį, bet ir pagal kitus straipsnius. Dažniausiai pasitaikydavo BK 214 ir BK 215 straipsniai, kuriuose numatoma atsakomybė už netikros elektroninės mokėjimo priemonės gaminimą, tikros elektroninės mokėjimo

¹¹³ Genovaitė Babachinaitė, Alfredas Kiškis et al., *Supra* note 25. P: 507.

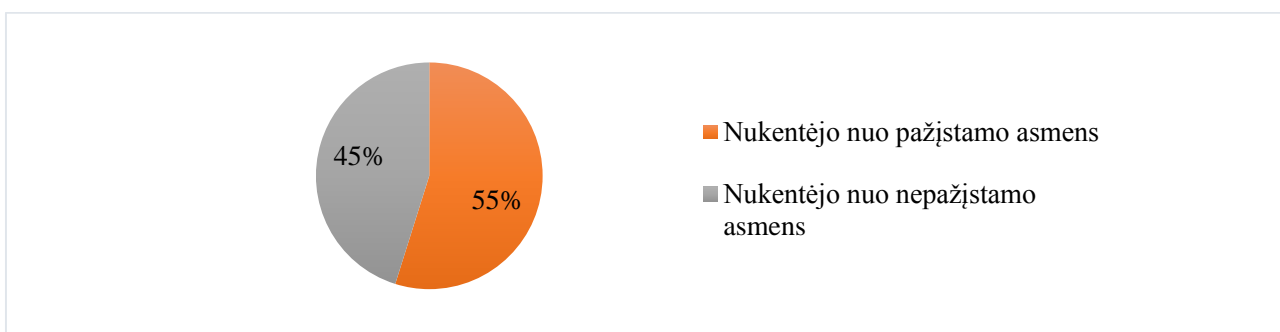
priemonės klastojimą ar neteisėtą disponavimą elektronine mokėjimo priemone arba jos duomenimis ir už neteisėtą elektroninės mokėjimo priemonės duomenų panaudojimą. 52 proc. atvejų, kai asmeniui kaltinimai pareikšti ne tik pagal sukčiavimo normą, jis buvo kaltinamas pagal BK 214 straipsnį ir BK 215 straipsnį. Dauguma atvejų kaltinimai buvo reiškiami pagal abu straipsnius, tiesa, kai kuriuose nuosprendžiuose kaltinama buvo tik pagal BK 214 straipsnį arba BK 215 straipsnį.

3.2 Duomenų, susijusių su sukčiavimo aukomis analizė

Registruoto nusikalstamumo statistiniai duomenys visiškai neatspindi informacijos apie asmenis, nukentėjusius nuo sukčiavimo nusikalstamų veikų. Šioje statistikoje galima aptikti nebent informaciją apie asmens, nukentėjusio nuo sukčiavimo nusikalstamos veikos lytį. Vis dėl to, siekiant atskleisti sukčiavimo nusikalstamų veikų specifiką ir kurti efektyvias kontrolės ir prevencijos priemones yra svarbu nustatyti aukos vaidmenį sukčiavimo nusikalstamos veikos įvykdyme. Atsižvelgiant į tai, šioje darbo dalyje bus apžvelgiami iš atrinktų įsiteisėjusių apkaltinamųjų teismo nuosprendžių pagal BK 182 straipsnį surinkti duomenys, susiję su sukčiautojo ir aukos santykiais iki sukčiavimo nusikalstamos veikos įvykdymo, taip pat pažeidėjo ir aukos interakcijos sukčiavimo metu ypatumais, sukčiavimo įvykdymą palengvinančios aukos savybės ar sudarytos objektyvios situacijos specifika.

Pirmiausia svarbu yra nustatyti iki sukčiavimo nusikalstamos veikos įvykdymo egzistavusius santykius tarp sukčiavimo aukos ir sukčiautojo. Kad būtų galima tai išsiaiškinti tyrimo metu buvo iškelti du klausimai, padėsiantys gauti reikalingą informaciją: 1) Ar sukčiavimo auka ir sukčiautojas iki nusikalstamos veikos buvo pažįstami; 2) Jei auka ir sukčiautojas pažinojo vienas kitą, kokie santykiai juos siejo?

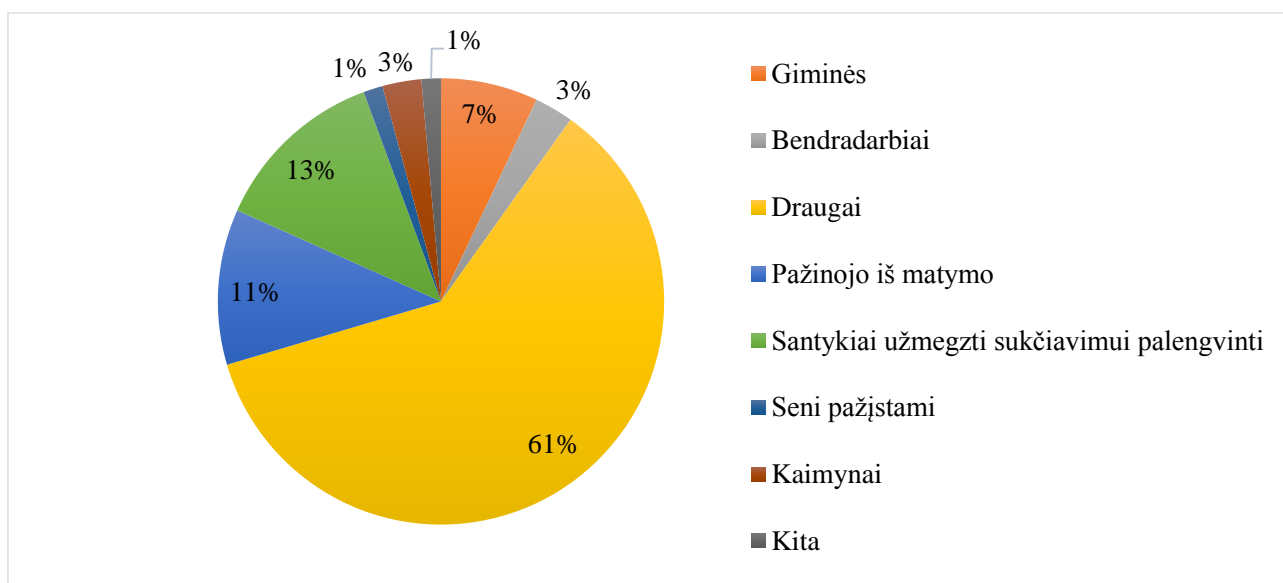
24 diagrama. Aukų pasiskirstymas pagal tai, ar iki nusikalstamos veikos įvykdymo jos pažinojo sukčiautoją.

Atlikta teismo apkaltinamųjų nuosprendžių pagal BK 182 straipsnį analizė atskleidė, kad 55 proc. nukentėjusiųjų nuo sukčiavimo nusikalstamos veikos, pažinojo asmenis, įvykdžiusius sukčiavimą, nuo kurio jie nukentėjo. Atitinkamai 45 proc. nukentėjusiųjų nukentėjo nuo nepažįstamo asmens.

Išsiaiškinus, kokia dalis aukų nukentėjo nuo pažįstamų asmenų, o kuri dalis nuo nepažįstamų, yra tikslinga nustatyti, kokie konkrečiai santykiai siejo auką ir pažeidėją prieš sukčiavimo nusikalstamos veikos įvykdymą, jeigu jie dar iki sukčiavimo pažinojo vienas kitą.

25 diagrama. Aukos ir sukčiautojo santykiai iki sukčiavimo.

Atlikto tyrimo metu gauti duomenys parodė, kad tais atvejais, kai auka nukentėjo nuo pažįstamo asmens, dažniausiai, 61 proc. atvejų, auka sukčiautoją apibūdino kaip draugą. Analizuotuose nuosprendžiuose į šią kategoriją daugiausiai pakliūdavo sukčiavimai, įvykdyti sugėrovų arba laikinai gyventi priimtų asmenų, pasinaudojusių įgytu aukos pasitikėjimu arba aukos girtumo būseną. 13 proc. sudarė atvejai, kuomet santykius su auka kaltinamasis iš anksto užmezgė siekdamas palengvinti sukčiavimo įvykdymą ateityje. Pavyzdžiui, kaltinamasis, atliekantis laisvės atėmimo bausmę, įkalinimo metu su auka telefonu užmezgė romantiškus santykius vien tam, kad po kurio laiko galėtų iš aukos išvilioti pinigus. Kai kuriais atvejais auka sukčiautoją pažinojo iš matymo, tačiau bendrauti nebuvo tekę, tokie atvejai analizuotuose nuosprendžiuose sudarė 11 proc., dažniausiai tai būdavo asmenys, gyvenantys toje pačioje gyvenvietėje. 7 proc. atvejų auka nukentėjo nuo savo giminaičio. Į šią kategoriją patekusių sukčiavimo atvejų aukomis beveik visais atvejais tapo pagyvenusio (dažniausiai pensinio) amžiaus asmenys, o sukčiautojai įprastai būdavo

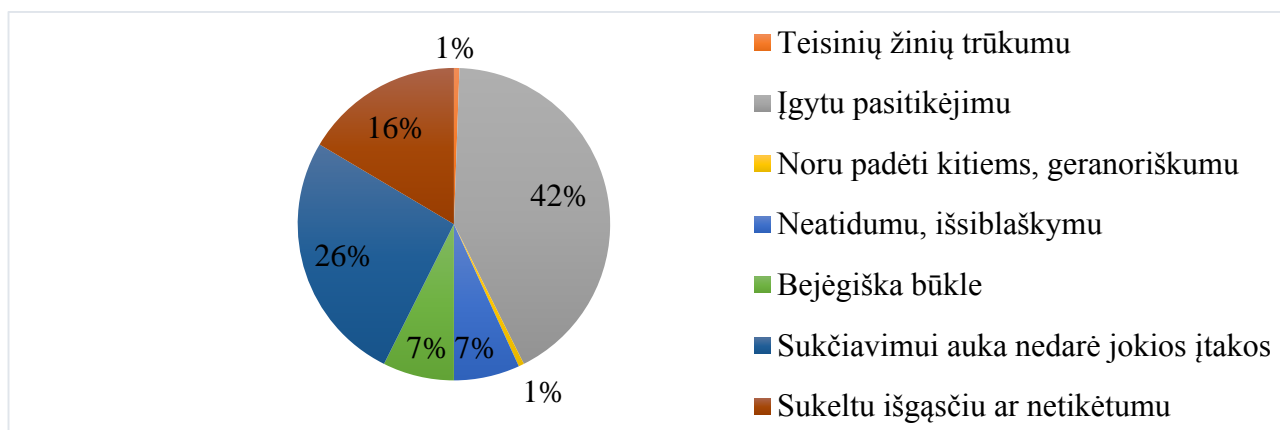
aukos vaikai ar anūikai. Po 3 proc. atvejų sudarė sukčiavimai, kuriuos prieš auką įvykdo kaimynai arba bendradarbiai. 1 proc. aukų asmenis, nuo kurių nukentėjo, apibūdino kaip senus pažįstamus.

Viktimologai teigia, kad auka dažnai būna aktyvus savo viktimizacijos dalyvis. Galimas elgesys, kuris padidina aukos viktimiškumą, tačiau auka gali elgtis ir neutraliai¹¹⁴ arba pasyviai (t.y. nei didindama, nei mažindama riziką tapti nusikalstamos veikos auka). Tyrimo metu bandyta atsakyti į klausimą, ar dažnai auka savo elgesiu prisideda prie sėkmingo sukčiavimo nusikalstamos veikos įvykdymo, o gal dažniau aukos elgesys būna neutralus, todėl, realiai, jokios įtakos sukčiavimo įvykdymui neturi. Reikėtų pridurti, kad šis klausimas yra gana subjektyvus, todėl buvo analizuojamas atsižvelgiant į kiekvieno analizuoto atvejo specifiką ir sukčiavimo nusikalstamos veikos įvykdymo aplinkybes.

Išnagrinėjus atrinktus teismo apkaltinamuosius nuosprendžius, gauti duomenys parodė, kad net 32 proc. atvejų asmenys aktyviai dalyvavo savo viktimizacijos procese. Nagrinėtais atvejais, šis dalyvavimas nebūtinai pasireiškė aktyviais veiksmais, tai galėjo būti ir nukentėjusiojo nesaugiai laikomi daiktai. Atitinkamai 68 proc. atvejų auka elgėsi pakankamai atsargiai, todėl sukčiavimo įvykdymas buvo nulemtas ne jos tam tikrų veiksmų/neveikimo, tačiau sukčiautojo iš anksto susiformavusios tyčios ar pasirinktos sukčiavimo aukos. Į tokius atvejus pakliuvo situacijos, kai asmuo nukentėdavo vykdydamas įprastas, kasdieniškąs veiklas, kurios įprastai nepadidina viktimizacijos rizikos.

Tyrimo metu buvo išskirti tam tikri kriterijai, apibūdinantys sukčiavimo aukos savybes ar sukčiavimo metu susiklosčiusią situaciją, kuriais pasinaudodamas sukčiautojas sėkmingai įvykdė sukčiavimo nusikalstamą veiką.

26 diagrama. Nukentėjusiojo savybės ar susiklosčiusios situacijos specifika, palengvinusi sukčiavimo įvykdymą.

¹¹⁴ Jūratė Galinaitytė, *Kriminologija: teorija ir aktualijos* (Vilnius: Vilniaus verslo ir teisės akademija, 2009): 152.

Analizuotuos nuosprendžiuose 42 proc. atvejų sukčiavimai buvo į vykdyti pasinaudojus aukos įgytu pasitikėjimu. Į šią kategoriją pakliuvo tokios situacijos kaip: kaltinamojo įsileidimas į namus ir palikimas vieną, taip sudarant galimybę kaltinamajam, pavyzdžiui, gauti reikalingus dokumentus, kad galėtų prisijungti prie aukos elektroninės bankininkystės. Taip pat į šią kategoriją patenka situacijos, kai kaltinamasis bendrauja su auka iš anksto žinodamas, kad reikia įgyti jos pasitikėjimą tam, kad paskui galėtų panaudodamas apgaulę gauti reikiamą naudą. 26 proc. nagrinėtų atvejų nebuvo jokių aukos savybių, kuriomis kaltininkas galėjo pasinaudoti vykdydamas sukčiavimą. Į šią kategoriją pakliuvo tokie atvejai, kai pavogus aukos piniginę ar šią pametus, pasinaudota aukos asmens dokumentu inicijuoti įvairias finansines operacijas, taip pat šiai kategorijai priklauso ir atvejai, kuomet sukčiaujama patalpinus internetinį skelbimą. 16 proc. sudarė atvejai, kai sukčiavimui pasinaudota aukai sukeltu išgąščiu, analizuotose bylose, visi šie atvejai buvo susiję su telefoniniu sukčiavimu, kuomet specialiai, nusikalstamam tikslui pasiekti aukai sukeliamas išgąstis dėl jos turto, artimųjų saugumo ar kitų panašių aplinkybių. 7 proc. sudarė atvejai, kai kaltinamasis sukčiavimą įvykdė pasinaudojęs aukos neatidumu, išsiblaškyimu ar kitomis panašiomis savybėmis. Į šią kategoriją pakliuvo tokie atvejai, kaip PIN kodo nešiojimas pinigineje, nesaugiai padėti daiktai ar dokumentai, palengvinantys sukčiavimo įvykdymą. Taip pat 7 proc. sudarė atvejai, kuomet sukčiavimo įvykdymą palengvino aukos bejėgiška būklė, analizuotose bylose visi šie atvejai buvo susiję su draugų girtavimais, kuomet pasinaudodami aukos būkle kaltinamieji pasiimdavo aukos banko korteles su PIN kodais arba elektroninės bankininkystės prisijungimo duomenis ir taip apgaule įgydavo svetimus pinigus. 1 proc. atvejų buvo pasinaudota asmens teisinių žinių trūkumu sudarant sandorius ir aukos geranoriškumu. Geranoriškumu naudotasi siekiant apgaule gauti pinigus, kurie, aukos manymu, bus perduoti įvairioms paramos ar labdaros organizacijoms, kai tuo tarpu, šiuos pinigus kaltininkas pasilieka sau.

Apibendrinant šiame skyriuje pateiktą informaciją, galima teigti, kad dažniausiai pasitaikantys sukčiavimo būdai Lietuvoje yra susiję su nukentėjusiojo elektroninės bankininkystės prisijungimo duomenų ir kredito kortelės pasisavinimu. 82 proc. sukčiavimo atvejų sukčiautojai siekė iš aukos gauti pinigus, tuo tarpu tyčia nukreipta į aukos turtą, turtines teises ar turtines prievoles tyrimo metu pasitaikė gana retai. Daugiau nei pusė (55 proc.) aukų nukentėjo nuo pažįstamo asmens, šiais atvejais aukos sukčiautojus dažniausiai apibūdindavo kaip draugus.

4 SUKČIAVIMO PRIEŽASTINGUMAS

Tarp bet kurios nusikalstamos veikos pažinimo, vertinimo ir jos kontrolės etapų yra nusikalstamos veikos determinacijos ir priežastingumo etapas. Šis etapas įpareigoja mokslininkus ir praktikus tirti konkrečius nusikalstamumo determinacijos ir priežastingumo procesus, jų tarpusavio sąveikos ypatumus.¹¹⁵ Priežastingumo problema yra viena iš pagrindinių visuose moksluose ir, atitinkamai, kriminologijoje¹¹⁶. Kriminologijoje nusikalstamumo priežastingumo nustatymas yra svarbi teorinė ir praktinė problema, kadangi nenagrinėjant nusikalstamumo priežasčių ir sąlygų, mokliškai pagrįsto poveikio darymas nusikalstamumui taptų sunkiai įsivaizduojamas. Dėl to priežastingumo klausimai visuomet išlieka aktualūs ir vieni labiausiai diskutuotinių kriminologijos moksle. Toliau šiame skyriuje bus apžvelgiami turtinio pobūdžio nusikalstamų veikų priežastingumo veiksniai, taip pat išskiriami subjektyvūs (labiau nukreipti į siaurą asmens charakterio savybių kategoriją) sukčiavimo nusikalstamų veikų priežastingumo determinantai. Sukčiavimo priežastingumo faktoriai bus analizuojami remiantis sukčiavimo suskirstymu į atitinkamas grupes. Šiame skyriuje terminai priežastingumo veiksnys, determinantai ir priežastingumo faktorius bus vartojami, kaip sinonimai.

Tarp kriminologų vyksta nuolatinis diskusija dėl objektyvių ir subjektyvių faktorių, kurie nulemia ar įtakoja asmens delinkventinio elgesio susiformavimą. Remdamiesi teoriniais požiūriais bei atliktų tyrimų rezultatais mokslininkai ir praktikai bando paaiškinti santykį ar priežastinio ryšio buvimą/nebuvimą tarp įvairių vidinių ir išorinių veiksnių bei asmens nusikalstamo elgesio. Dauguma nusikalstamumo kontrolės ir prevencijos programų, nors ir netiesiogiai, tačiau yra paremtos viena ar keliomis nusikalstamumo priežastingumą aiškinančiomis teorijomis.¹¹⁷ Teoriniai priežastingumą aiškinantys modeliai ir moksliniais tyrimais paremtos praktinės įžvalgos papildo vienas kitą ir leidžia daryti pagrįstas išvadas dėl nusikalstamumo priežastingumo.

Priežastingumas kriminologijoje parodo, kad nusikalstamumo priežastys yra sudėtinga tarpusavyje susijusių socialinių reiškinių, procesų visuma, o priežastinis jų ir nusikalstamumo ryšys yra daugiareikšmis, tikimybinio ir informacinio pobūdžio¹¹⁸. Tai sudėtingas ir daugialypis terminas, kurio atskleidimas yra ypač svarbus tinkamų ir veiksmingų priemonių, skirtų nusikalstamumo kontrolei ir prevencijai, sukūrimui.

¹¹⁵ Genovaitė Babachinaitė, Alfredas Kiškis et al., *Supra* note 25. P: 163.

¹¹⁶ Armanas Abramavičius et al., *Namų advokatas* (Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002): 578.

¹¹⁷ Strategic Policy Brief, *Theories of the causes of crime* (2009): 1-4. Žiūrėta 2015-08-04 per internetą: <http://www.justice.govt.nz/justice-sector/drivers-of-crime/publications-and-background-information/documents/spb-theories-on-the-causes-of-crime>

¹¹⁸ Genovaitė Babachinaitė, Alfredas Kiškis et al., *Supra* note 25. P: 166

Žinoma, kad objektyvių išorinių nusikalstamumo veiksnių analizė yra ypač svarbi tyrinėjant šio reiškinio priežastingumo problematiką. Kita vertus, be objektyvios išorinės determinacijos, yra tam tikra „vidinė“, laisvu pasirinkimu pagrįsta determinacija. Šios abi determinacijos kryptys viena kitą papildo. Jų tarpusavio sąveikos išaiškinimas kartu yra determinacijos, priežastinio ryšio esmės atskleidimas.¹¹⁹ Nusikalstama veika yra žmogaus asmeninio pasirinkimo pasekmė. Asmuo sugeba nesusitapatinti su situacija ir sugeba pareikšti savo laisvą valią priimdamas sprendimą. Todėl nusikalstamam elgesiui paaiškinti neužtenka nurodyti, kad ją lėmė objektyvios išorinės aplinkybės. Motyvacijos kilmės, elgesio genezės, jo prasmės negalima suvokti be egzistencinio žmogiškosios būties pobūdžio įtakos. Tačiau, kita vertus, ir nusikalstamos veikos, ir nusikalstamumo analizė negali baigtis ir vien žmogaus subjektyviomis savybėmis. Kalbant apie destruktivią ir nusikalstamą žmogaus egzistavimo pusę, pažymėtina, kad šio destruktivumo pagrindas glūdi tiek individualioje, tiek socialinėje jo formų prigimtyje.¹²⁰

Sukčiavimus padariusių nusikaltėlių asmenybei atskleisti labiausiai tinka „ekonominė“ žmogaus koncepcija. Įstatymo atžvilgiu žmogus elgiasi panašiai kaip pirkėjas rinkoje, svarstydamas, ar verta įsigyti tam tikrą prekę. Pirkėjas lygina prekės kainą su ta nauda, kurios gaus, įsigijęs prekę. Lygiai taip pat, svarstydamas, ar pažeisti įstatymą, žmogus palygina naudą, kurios gaus pažeidęs įstatymą, su „kaina“ (bausme), kurią teks patirti, jeigu nusikaltimas bus ištirtas¹²¹. Šią koncepciją teorijoje puikiai atspindi ekonominė racionalaus pasirinkimo teorija. Racionalaus pasirinkimo teorija iš esmės analizuoja, kaip asmens elgesį lemia įvairūs skatinimai ir apribojimai¹²². Išskiriami esminiai punktai, atskleidžiantys šią teoriją:

1. Asmuo yra racionalus veikėjas;
2. Į racionalumą įtraukiamas elgesio rezultatų ir priemonių apskaičiavimas;
3. Apskaičiavę galimybes, asmenys savo laisva valia pasirenka savo elgesį, nesvarbu jis delinkvencinis ar atitinkantis socialines elgesio normas;
4. Esminis skaičiavimo elementas yra susijęs su siekiamos naudos kainos analize: malonumas palyginti su skausmu arba hedonistiniais skaičiavimais;
5. Kuomet kelios sąlygos yra vienodos/lygios, asmens galutinį pasirinkimą nulemia didžiausios galimos individualios naudos tikimybė;

¹¹⁹ Genovaitė Babachinaitė, Alfredas Kiškis et al., *Supra* note 25, p: 171.

¹²⁰ *Ibid.*, P: 172.

¹²¹ *Ibid.*, P: 173.

¹²² Serdar Kenan Güll, „An Evaluation of the Rational Choice Theory in Criminology,“ *Social & Applied Science*, 4(8) (2009): 36. Žiūrėta 2015-09-03 per internetą: <http://www.gear.pol.tr/Yrd.Do%C3%A7.%20Dr.S.Kenan%20G%C3%9CCL-1/Rational%20Choice%20Theory%20in%20Criminology.pdf>

6. Pasirinkimas gali būti kontroliuojamas per potencialaus skausmo ar nubaudimo suvokimą, kurį asmuo patirs įvykdęs socialinės gerovės, socialinės sutarties pažeidimą;¹²³

Remiantis šia teorija ypatingai svarbus tampa bausmės neišvengiamumo principas. Racionalus nusikaltėlis kiekvieną kartą prieš įvykdydamas nusikalstamą veiką įvertins kilsiančią jo sulaikymo riziką, galimos bausmės rimtumą, nusikalstamos veikos vertę ir naudą, kurią gaus įvykdęs nusikalstamą veiką, poreikį¹²⁴. Kiekvienas asmuo nusprendęs sukčiauti yra ekonomiškai motyvuotas, nes šių nusikalstamų veikų įvykdymas neturint tyčios yra neįmanomas.

Labiausiai Lietuvoje paplitusių turтино pobūdžio nusikalstamų veikų priežastingumui reikšmingą įtaką daro bendri nusikalstamumo priežastingumo veiksniai, kurie veikia visus asmenis, ir tam tikri specifiniai priežastingumo veiksniai, būdingi visoms turтино pobūdžio nusikalstamoms veikoms. Didžioji dalis turтино nusikalstamumo priežastingumo faktorių galioja ir sukčiavimo nusikalstamoms veikoms, šiuos objektyvius ir subjektyvius veiksnius, galima suskirstyti į keletą grupių:

1. Socialiniai ekonominiai. Šiems veiksniams priklauso: Didėjanti visuomenės diferenciacija pagal gaunamas pajamas, kuri didina socialinę įtampą; Skurdas; Mokesčių politikos netobulumas; Nedarbas tarp asmenų, paleistų iš laisvės atėmimo vietų; Neužimtumas; Išsimokslinimo stoka; Žmonių mobilumas; Saviugda vertybinių orientacijų, poreikių sistemoje; Valstybės nepajėgumas užtikrinti socialinę-ekonominę teisingumą; Materialinių poreikių išaukštinimas prieš realias galimybes; Valstybės nepajėgumas padėti socialiai remtiniems asmenims;
2. Politiniai. Šiems veiksniams priklauso: Politinis nestabilumas, kuris sąlygoja socialinę, ekonominę ir teisinę nestabilumą; Baudžiamosios politikos nestabilumas; baudžiamosios ir bausmių vykdymo politikos neefektyvumas; Pataisos įstaigų reformos nepakankamumas; Visuomenės pasyvumas, nusikaltėlių palaikymas; Korupcija;
3. Teisiniai. Šiems veiksniams priklauso: Įstatymų ir kitų teisės aktų kaita bei netobulumas; Oficialaus autentiškojo teisės aiškinimo trūkumas;
4. Socialiniai psichologiniai. Šiems veiksniams priklauso: Dorovinė-moralinė krizė; Visuomenės ir baudžiamojo teisingumo sistemos solidarumo trūkumas; Didelis turтinių nusikalstamų veikų latentiskumas ir „sėkminga neigiama“ patirtis;

¹²³ Robert Keel, *The Evolution of Classical Theory: Rational Choice, Deterrence, Incapacitation and Just Desert*. July 14, 2005. Žiūrėta 2015-09-03 per internetą: <http://www.umsl.edu/~keelr/200/ratchoc.html>

¹²⁴ Larry Siegel, *Criminology, 4th ed.* (Eagan, USA: West publishing, 1992): 131.

5. Techninio pobūdžio. Šiems veiksniams priklauso: Tyrimo neaprupinimas techninėmis priemonėmis; Nusikaltimus darančių asmenų apsirūpinimas techninėmis priemonėmis; Bendruomenės narių per mažai naudojamos techninės apsaugos priemonės; Turtinius nusikaltimus įtakoja ir miestų architektūra.
6. Kiti veiksniai.¹²⁵

Nors aukščiau išvardinti priežastingumo veiksniai galioja visam turtiniam nusikalstamumui, vis dėl to analizuojant konkrečias turtinio pobūdžio nusikalstamų veikų rūšis, galima išskirti daug konkretesnius, specifinius priežastingumo veiksnius, lemiančius šių nusikalstamų veikų įvykdymą. Turtines nusikalstamas veikas, tame tarpe ir paprastus sukčiavimus, kai kuriais atvejais yra gana lengva įvykdyti, o tikslas, t.y. pelno gavimas, tampa greitai pasiekiamu. Kita vertus, kalbant apie profesionalius sukčiautojus, turėtų būti atkreiptinas dėmesys į jų labai aukšto lygio pasirengimą, „kvalifikaciją“, kas, priešingai, trunka ilgą laiką ir reikalauja nemažų pastangų įdėjimo siekiant įvaldyti sukčiavimo nusikalstamų veikų įvykdymui reikalingus įgūdžius. Atskiros turtinio nusikalstamumo rūšys, tokios kaip sukčiavimai reikalauja vis daugiau specialaus pasirengimo, nuo to neretai priklauso nusikalstamos veikos įvykdymo sėkmė. Todėl ne kiekvienos sukčiavimo nusikalstamos veikos įvykdymo procesas yra greitas ir nesudėtingas. Skirtingos sukčiavimus vykdančių asmenų ar aukų charakteristikos, skirtingi sukčiavimo būdai, suponuoja skirtingų priežastingumo veiksnių egzistavimą.

Sukčiavimo įvykdymo būdų įvairovė ir sudėtingumas lemia tai, kad norint analizuoti šios nusikalstamos veikos priežastingumą ar kitas reikšmingas jos sudėtines dalis, tampa tikslinga suskirstyti sukčiavimo įvykdymo būdus į atskiras kategorijas. Palyginimui, sąlyginai galima išskirti šias keturias stambias sukčiavimo įvykdymo būdų grupes:

1. Sukčiavimai nukreipti prieš įmonę, įstaigą ar organizaciją, kai nusikalstamą veiką įvykdo toje pačioje organizacijoje vadovaujančias pareigas užimantis asmuo. Tai vadinamieji „baltųjų apykaklių“ nusikaltimai;
2. Sukčiavimai, kuriuos prieš įmonę, įstaigą at organizaciją įvykdo žemesniųjų grandžių darbuotojai;
3. Sukčiavimai „akis į akį“, kuriuos vienas fizinis asmuo įvykdo prieš kitą;
4. Sukčiavimo nusikalstamos veikos, įvykdomos pasinaudojant telefonais, internetu, televizijos reklamomis ar kitomis priemonėmis, skirtomis, netiesioginiam kontaktui su pasirinktomis aukomis.¹²⁶

¹²⁵ Genovaitė Babachinaitė, Alfredas Kiškis et al., *Supra* note 25, p: 454-460.

Šis skirstymas į kategorijas toli gražu nėra absoliutus, tačiau toks sukčiavimų sugrupavimas žymiai palengvina galimybę toliau analizuoti atskirų sukčiavimo nusikalstamų veikų priežastingumą, atsižvelgiant į specifinius jų požymius, apibūdinančius sukčiautojų charakterio ir kitas svarbias savybes.

Viena iš abstraktesnių priežasčių, kuria naudojantis neretai bandoma paaiškinti beveik kiekvienos nusikalstamos veikos, taip pat ir sukčiavimo, priežastį – sunki nusikalstamą veiką įvykdžiusio asmens finansinė padėtis. Prasta asmens finansinė padėtis gali būti nulemta daugybės faktorių: nedarbo, išsilavinimo stokos, tam tikrų neigiamų įpročių (pavyzdžiui, alkoholizmo, narkomanijos, lošimų ir pan.) bei daugybės kitų veiksnių. Kita vertus, finansiniai sunkumai neretai yra subjektyvus terminas. Sukčiavimo atveju (ypač sukčiavimo įvykdomo įvairiose organizacijose), netgi tie asmenys, kurių uždarbis yra didesnis, nei vidutinis, dauguma atvejų jautėsi apriboti savo finansinių galimybių ir finansiškai neišgalintys įgyvendinti savo atitinkamų poreikių.¹²⁷

Sukčiavimo priežastingumui atskleisti yra svarbu išsiaiškinti tiek asmens subjektyvias charakterio savybes, tiek objektyvias jo aplinkos ypatybes. Atsižvelgiant į tai, kad antrame šio darbo skyriuje buvo galima susidaryti abstraktų įspūdį apie objektyvias priežastis, nulėmusias sukčiavimo įvykdymą, šioje dalyje priežastingumas, daugiausia, bus analizuojamas vertinant subjektyvias pažeidėjo asmenybės savybes.

Ko gero, daugiausia dėmesio, analizuojant sukčiavimo priežastingumą yra skiriama sukčiavimo nusikalstamoms veikoms, kurios įvykdomos verslo arba viešajame sektoriuje veikiančių organizacijų vadovų bei kitų darbuotojų, užimančių vadovaujančias pareigas. Visame pasaulyje šiam reiškiniui skiriamas ypatingas dėmesys, kadangi dėl šio pobūdžio sukčiavimo nusikalstamų veikų, kasmet yra padaroma didžiulė žala tiek valstybių ekonomikai, tiek asmenų finansiniams interesams. Valdžios pojūtis, kito asmens ar asmenų atžvilgiu, tokius sukčiavimo nusikaltimus vykdančiesiems yra didžiulė motyvacija. Manipuliuodami savo aukomis ir jas kvailindami šie asmenys netgi patiria malonias emocijas.¹²⁸ Žinoma, dažniausiai pirmuosius sukčiavimo kartus nulemia godumas, finansiniai sunkumai, tačiau vėliau svarbią poziciją užima pažeidėjo jaučiamas pasitenkinimas, supratęs, kaip lengva apgauti kitus asmenis¹²⁹. Psichologai nurodo, kad vadovaujančias pareigas užimantys asmenys, ypač verslo sektoriuje, gana dažnai pasižymi žemesnio ar aukštesnio laipsnio narcisistinės asmenybės bruožais. Didele dalimi, tokių

¹²⁶ Grace Duffield and Peter Grabosky, „The psychology of fraud,“ *Trends and issues in crime and criminal justice* Australian institute of criminology, No. 1 (2001): 1. Žiūrėta 2015-08-06 per internetą: http://www.aic.gov.au/media_library/publications/tandi_pdf/tandi199.pdf

¹²⁷ *Ibid.*, p. 3

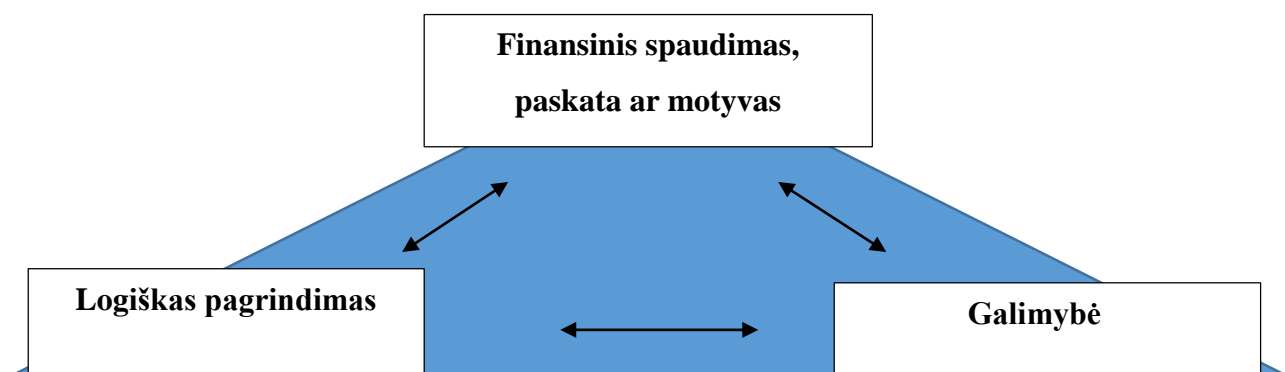
¹²⁸ *Ibid.*, p. 5

¹²⁹ Ezra Stotland, „White collar criminals,“ *Journal of Social Issues*, vol. 33 (1977): 184.

asmenybės bruožų buvimas gali padidinti asmens riziką įvykdyti sukčiavimą¹³⁰. Taigi, galima daryti išvadą, kad tokios savybės, kaip ryžtingumas, drąsa, pasitikėjimas savimi ar sugebėjimas vadovauti, kurios vienu atveju leidžia asmeniui tapti puikiu ir nepamainomu vadovu, kitomis aplinkybėmis gali nulemti jo apsisprendimą įvykdyti sukčiavimo nusikalstamą veiką. Kurį kelią pasirinkt toks asmuo priklausys, nuo šių charakterio bruožų pusiausvyros.

Kalbant apie sukčiavimus įvykdomus asmenų, einančių vadovaujančias pareigas įvairiose organizacijose, kaip apie dalį „baltųjų apykaklių“ nusikaltimų ar ekonominio nusikalstamumo, galioja specifiniai priežastingumo veiksniai, lyginant su kitų rūšių sukčiavimo nusikalstamomis veikomis. Sukčiavimo įvairiose organizacijose priežastingumą sąlyginai galima atskleisti pasitelkus vadinamąjį sukčiavimo trikampį (angl. k. *Fraud triangle*).

1 Paveikslas. Sukčiavimo trikampio struktūra

Sukčiavimo trikampio koncepciją sukūrė amerikietis, sukčiavimo fenomeno tyrinėtojas, Donald R. Cressey¹³¹. Šis mokslininkas pirmasis nustatė, kad sukčiavimą organizacijose beveik visada nulemia trys elementai: finansinis spaudimas arba motyvas, galimybė ir logiškas pagrindimas. Sukčiavimo įvykdymui yra būtinas visų trijų elementų egzistavimas:

1. Finansinis spaudimas, paskata ar motyvas. „Bėdos arba godumo“ veiksnys. Dažnai vien tik godumas gali būti stiprus motyvas. Taip pat asmuo gali jausti spaudimą dėl asmeninių finansinių problemų arba tam tikrų asmeninių ydų, tokių kaip lošimas, narkotikų vartojimas ir pan.
2. Galimybė sukčiauti. Net jei asmuo ir turi motyvą, dar turi atsirasti objektyvi galimybė įvykdyti sukčiavimą. Tokia galimybė gali padidėti dėl silpnų vidaus

¹³⁰ Gerhard Blickle et al., „Some Personality Correlates of Business White-Collar Crime,“ *Applied psychology: an international review* 55(2) (2006): 222. Žiūrėta 2015-09-07 per internetą: http://www.aow-bonn.de/www/doku/artikel/Blickle_et_al_2006_AP.pdf

¹³¹ Harry Cendrowski et al., *The Handbook of Fraud Deterrence* (New Jersey, USA: John Wiley & Sons, Inc., 2007): 41.

kontrolės sistemų (asmuo numato tikimybę, kad jo įvykdytas sukčiavimas nebus užfiksuotas ir atskleistas, tai yra viena svarbiausių aplinkybių sukčiautojui apsispręsti dėl nusikalstamos veikos įvykdymo). Keletas iš vidaus kontrolės sistemų silpnumo pavyzdžių būtų nepakankama priežiūra ir peržiūra, netinkamas pareigų atskyrimas, vadovybės pritarimas ar neveiksminga sistemos kontrolė. Be to, gali būti sukčiaujama, jei kontrolės nėra arba jei vadovaujantys asmenys suteikia galimybių „apeiti“ esamą vidinės kontrolės sistemą.

3. Logiškas pagrindimas. Asmuo, prieš sukčiavimą, gali sukurti pasiteisinimą savo veiksams pagrįsti, pvz., „taip elgtis sąžininga – aš nusipelniau šių pinigų“; „jie man skolingi“; „aš tik skolinuosi – vėliau gražinsiu“.¹³²

Siekiant užkirsti kelią tokio pobūdžio sukčiavimo nusikalstamoms veikoms, labai svarbu yra imtis priemonių, skirtų sukčiavimo trikampio išardymui. Tokie veiksmai turėtų būti nukreipti į bent vieno sukčiavimo trikampio elemento pašalinimą, kadangi pašalinus vieną sudedamąją dalį, yra didelė tikimybė, kad toks asmuo sukčiavimo išvis neįvykdys.¹³³ Tiesa, įvairių priemonių, pažaboti sukčiavimus, įvykdomus organizacijų viduje, dažniausiai imasi pačių organizacijų valdymo organai, atsižvelgiant į nustatytas organizacijos vidaus taisykles.

Antroji mūsų nagrinėjama sukčiavimo forma – kurios metu nuo sukčiavimo, kurį įvykdo klientai ar žemesniųjų grandžių darbuotojai, nukenčia atitinkama organizacija. Darbuotojo sukčiavimą gali nulemti tai, jog jis jaučiasi išnaudojamas savo darbovietės, tai yra subjektyvus veiksnys. Kuris kai kuriais atvejais jis gali iš tikrųjų egzistuoti, o kai kuriais – būti darbuotojo išgalvotas. Tokio įsitikinimo susiformavimą gali nulemti įvairūs veiksniai – negautas paaukštinimas, darbo užmokesčio sumažinimas ar priedų nemokėjimas ir pan. Įvykdęs sukčiavimą toks asmuo jaučiasi atsilyginęs už patirtą skriaudą. Šiai sukčiavimo formai, analogiškai, dauguma atvejų tinka ir mūsų aukščiau nagrinėtas sukčiavimo trikampis.

Sukčiavimo nusikalstamas veikas, įvykdomas betarpiškai bendraujant su auka, kai kuriais atvejais nulemia sukčiautojų antivisuomeniškos charakterio ypatybės. Tokie asmenys dažniausiai pasižymi empatijos ar sąžinės stoka, todėl aukos atžvilgiu nėra jaučiama jokie gailesčio ir būna nesunku iš aukos išvilioti didžiules pinigų sumas, net žinant, kad tai yra, pavyzdžiui, visą gyvenimą

¹³² Europos Komisijos Generalinis direktoratas, *Informacinis pranešimas apie sukčiavimo rodiklius ERPF, ESF ir SF*, 2011 metų metinė ataskaita (2012): 7. Žiūrėta 2015-09-15 per internetą: http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/fm/teises_aktai/COCOF_note.pdf

¹³³ Martijn de Kiewit, „Preventing Fraud: Behavioral Factors in the Fraud Triangle,“ 29.07.2014 BLOG KPMG Switzerland. Žiūrėta 2015-09-19 per internetą: <http://blog.kpmg.ch/preventing-fraud-behavioral-factors-fraud-triangle/>

asmens sunkiai kauptos santaupos¹³⁴. Taip pat tokiais sukčiavimais užsiimantiems sukčiautojams labai praverčia pardavimų vadybininko ar aktoriniai, taip pat geri bendravimo įgūdžiai. Jų požiūris į visuomenę yra gana neigiamas, kadangi neretai šie asmenys tiki, kad kiekvienas privalo bet kokiais būdais kovoti už save, o nekovojančių laukia ypatingai sunkus gyvenimas¹³⁵.

Tie, kas negali sukčiauti žiūrėdami aukai į akis, pasirenka kitus sukčiavimo būdus, kuriems nėra būtinas tiesioginis kontaktas arba yra bendraujama per atstumą, naudojantis įvairiomis ryšio ar elektroninėmis priemonėmis. Toks atsitraukimas nuo aukos palengvina sukčiavimo įvykdymą tiems, kurie nepasižymi tokiomis agresyviomis ir antisocialinėmis savybėmis, kaip tiesiogiai su auka bendraujantys sukčiautojai.¹³⁶ Tokiems sukčiavimams nėra reikalingas sudėtingas pasiruošimas, todėl juos dažniausiai pasirenka ir nepilnamečiai sukčiautojai.

Atskirų formų sukčiavimų priežastingumas (išskyrus sukčiavimus, kaip dalį „baltųjų apykaklių“ nusikalstamumo) kol kas yra labai mažai tyrinėtas, tiek Lietuvoje, tiek užsienyje, o ir turimi duomenys yra gana lakoniški, egzistuoja poreikis naujiems tyrimams. Tikėtina, kad specifinių priežastingumo veiksnių atkleidimas yra sudėtinga užduotis, atsižvelgiant į tai, kad sukčiavimo būdų yra daugybė, taip pat sukčiavimo nusikalstamos veikos dažnai įvykdomos kartu su kitomis nusikalstamomis veikomis, todėl priežastinis ryšys tarp nusikalstamumo ir jo priežasčių persipina. Tampa sudėtinga sukčiavimo priežastingumo veiksnius išskirti iš kitų, kartu įvykdomų, nusikalstamų veikų priežastingumo veiksnių.

Taigi, priežastingumas yra suprantamas, kaip objektyviai egzistuojantis genetinis ryšys, dviejų ar daugiau reiškinių, procesų, kurių vienas (priežastis) lemia antrą (pasekmę), tarpusavio priklausomybę. Šia priežastingumo samprata vadovaujasi ir kriminologija. Ji ją sukonkretina, pritaikydama su nusikalstamumu ir nusikalstama veika susijusiems procesams¹³⁷.

Apibendrinant šiame skyriuje pateiktą informaciją, pažymėtina, kad egzistuoja daugybė faktorių, darančių įtaką sukčiavimo nusikalstamų veikų įvykdymui. Galima išskirti ir bendrą sukčiavimo priežastingumą, kuris, daugeliu atvejų, sutampa su turtinio nusikalstamumo priežastingumu. Tačiau skirtingi sukčiavimo įvykdymo būdai, skirtingos pažeidėjų ar aukų charakteristikos, sąlygoja įvairias sukčiavimo įvykdymo priežastis. Sukčiavimo priežastingumo analizę palengvintų sukčiavimo nusikalstamų veikų įvykdymo būdų grupavimas, atsižvelgiant į Lietuvoje vyraujančias nusikalstamumo tendencijas.

¹³⁴ Grace Duffield and Peter Grabosky, *Supra* note 126, p. 3.

¹³⁵ American Psychiatric Association, *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (fourth edition), DSM-IV Task Force*, (Washington DC.: 1994): 650.

¹³⁶ Grace Duffield and Peter Grabosky, *Supra* note 126, p. 1.

¹³⁷ Genovaitė Babachinaitė, Alfredas Kiškis et al., *Supra* note 25, p: 350.

5 LIETUVOJE VYKDOMOS SUKČIAVIMO NUSIKALSTAMŲ VEIKŲ KONTROLĖS IR PREVENCIJOS APŽVALGA

Tam, kad baudžiamasis įstatymas darytų prevencinį poveikį, reikia nemažai papildomų sąlygų. Tai, iš vienos pusės, yra sąlygos, kurios remia (užtikrina) įstatymo veikimą. Pavyzdžiui, tam, kad įstatymas veiktų, reikia, kad asmenys, kuriems jis adresuojamas, žinotų, visų pirma, jo reikalavimus, gerbtų įstatymą, tikėtų bausmės neišvengiamumu. Visa tai neatsiranda savaime ir reikia imtis specialių priemonių šiems dalykams užtikrinti. Šiai užduočiai pasitelkiamos prevencinės priemonės, jos užtikrinamos įstatymo veikimą, kartu mažina ir nusikalstamumą.¹³⁸ Toliau šiame skyriuje bus pateikiama apibendrinta informacija apie nusikalstamumo prevencijos ir kontrolės priemones bendrai, atskleidžiant nusikalstamumo prevencijos sampratą ir rūšis. Taip pat šiame skyriuje bus analizuojama Lietuvoje vykdoma sukčiavimo kontrolė ir prevencija, bei pateikti pasiūlymai dėl tolesnių jos tobulinimo kryptių.

Nusikalstamumo prevencija iki šiol tebėra neretam asmeniui sunkiai suvokiamas terminas. Visuomeninės diskusijos apie nusikalstamumo reiškinį neretai terminus „prevencija“ ir „bausmė“ laiko tarpusavyje nesuderinamomis sąvokomis, visiškais priešingybėmis. Nepaisant to, kriminologijos moksle tokia dichotomija iš viso neegzistuoja. Kriminologai nusikalstamumo prevenciją laiko tikslu, o tuo tarpu bausmę, tik viena iš priemonių, reikalingų šiam tikslui pasiekti. Iš tikrųjų, nusikaltimų prevencija būtų galima vadinti bet kokią valstybėje vykdomą politiką ar programą, kurios dėka nusikalstamumas mažėja arba bent išlieka stabilus ir nedidėja¹³⁹.

Nusikalstamumo prevencija turi būti atskleidžiama ne pagal savo ketinimus, tačiau pagal jos pasiektus rezultatus. Šie rezultatai gali būti apibrėžiami bent dviem būdais. Vienas iš jų yra nusikalstamų veikų skaičius; kitas – pažeidėjų skaičius. Kai kuriais atvejais prevencijos rezultatus bandoma apibrėžti remiantis išvengtos žalos įverčiais arba nukentėjusių asmenų (aukų) skaičiumi.¹⁴⁰

Taigi, sukčiavimo nusikalstamų veikų prevenciją reikėtų apibrėžti kaip priemonių, nukreiptų siekiant užkirsti kelią sukčiavimo nusikalstamoms veikoms įvykdyti, nustatyti ar pašalinti jų atsiradimo veiksnius, individualiai paveikti asmenis, linkusius daryti sukčiavimo nusikalstamas veikas ar ateityje galinčius tapti nusikaltėliais arba nusikalstamų veikų aukomis, visumą¹⁴¹.

¹³⁸ *Ibid.*, p. 346.

¹³⁹ Lawrence W. Sherman et al., *Preventing crime: what works, what doesn't, what's promising*, (2000). Žiūrėta 2015-09-20 per internetą: <https://www.ncjrs.gov/works/wholedoc.htm>

¹⁴⁰ *Ibid.*

¹⁴¹ Genovaitė Babachinaitė, Alfredas Kiškis et al., *Supra* note 25, p: 460.

Tikslinga išskirti tris Lietuvoje vykdomos nusikaltimų prevencijos ir kontrolės lygius ir atitinkamai prevencijos programų (projektų) lygius: nacionalinį, regioninį ir vietinį. Nacionaliniu (aukščiausiu) nusikaltimų prevencijos programų lygiu yra vykdomos prevencijos priemonės, veikiančios visos šalies mastu. Antrojo nusikaltimų prevencijos programos lygio priemonės yra vykdomos regioniniu (apskrities) lygiu. Trečiojo lygio priemonės (programos) yra vietinio pobūdžio, šias priemones (programas) inicijuoja ir vykdo atskiros įstaigos, organizacijos ar bendruomenės ir kurių priemonės (programos) galioja tik joms pavaldžioje teritorijoje ar reguliuoja tam tikrą visuomenės gyvenimo sritį.

Nacionaliniu (aukščiausiu) lygiu veikiančios prevencijos priemonių programos iš dalies tuo pačiu apibrėžia bei nustato reikiamas regioninių prevencijos priemonių veikimo kryptis. Vietinio lygio prevencijos programoms suteikiama daugiau savarankiškumo, kadangi jos dažniausiai yra rengiamos atsižvelgiant į aktualiausias vietinio nusikalstamumo tam tikroje teritorijoje problemas, todėl, priklausomai nuo veikimo teritorijos, vietinio lygio prevencijos priemonės gali labai skirtis. Taigi, galima sakyti, kad nacionalinės prevencijos programos veikia kaip gairės organizuojant visų kitų lygių prevencijos programas.

Nusikaltimų prevencijos klasifikacijų galima išskirti ne vieną, jos kuriamos naudojantis skirtingais klasifikavimo pagrindais.

Vykdomą nusikalstamų veikų prevenciją pagal subjektus, į kuriuos yra nukreiptos prevencijos programos (priemonės), galima suskirstyti į bendrąją ir specialiąją. Bendrosios prevencijos visuomet imasi valstybė ir ją įgyvendina per savo institucijas. Bendrosios nusikaltimų prevencijos tikslas yra fizinėje ir socialinėje aplinkose pašalinti visus elementus, galinčius daryti įtaką delinkventinio elgesio vystymuisi. Šios prevencijos priemonės nėra nukreiptos į konkretų individą, kuris jau buvo pažeidęs baudžiamojo įstatymo normas ar priklauso padidėjusios rizikos, įvykdyti nusikalstamą veiką, grupei, šias asmenų grupes bendrosios prevencijos priemonės gali paveikti nebent netiesiogiai¹⁴². Tuo tarpu specialiosios nusikaltimų prevencijos poveikis pasireiškia konkrečių asmens teisių ar laisvių atėmimu arba ribojimu, arba individualių pareigų nustatymu, kurios turėtų atimti galimybę padaryti naują nusikalstamą veiką, bei individualizuotų pataisymo priemonių taikymą.

Taip pat galimas ir kitas, alternatyvus, nusikaltimų prevencijos skirstymas į keletą lygių: pirminį, antrinį ir tretinį^{143,144}. Pirminė nusikaltimų prevencija remiasi į įvairias programas ir

¹⁴² Steven P. Lab, *Crime Prevention – Approaches, Practices, and Evaluations*, (London, UK: Routledge, 2013): 51.

¹⁴³ Governemnt of South Australia, Attorney-General's Office, *Crime prevention fact sheet*. Žiūrėta 2015-09-29 per internetą: <http://www.agd.sa.gov.au/sites/agd.sa.gov.au/files/documents/Crime%20Prevention%20Fact%20Sheet.pdf>

¹⁴⁴ Taip pat galima toliau išskirti ir ketvirtą, penktą lygius ir t.t. tačiau šiame skyriuje bus analizuojami tik pirmi trys lygiai.

iniciatyvas, nukreiptas į asmenis, kurie niekada nebuvo patekę į baudžiamojo teisingumo sistemą, šios prevencijos priemonės apima įvairias švietimo ir kitos paskirties programas, pavyzdžiui programas įspėjančias visuomenę apie smurtą artimoje aplinkoje ar mokyklose. Antrinė nusikaltimų prevencija veikia per programas, specialiai nukreiptas į vaikus ar jaunuolius, kurie yra identifikuojami, kaip priklausantys nusikalsti linkusiai rizikos grupei ir kuriems dėl įvairių objektyvių ir subjektyvių aplinkybių gali būti susiformavę delinkvenciniai elgesio bruožai. Tretinės nusikaltimų prevencijos programos kryptingai veikia tik tuos asmenis, kurie yra patekę į baudžiamojo teisingumo sistemą arba įvykdę atitinkamą teisės pažeidimą tačiau jau už jį atlikę bausmę bando socializuotis visuomenėje. Vienas iš pagrindinių tretinės nusikaltimų prevencijos užduočių yra užkirsti kelią pakartotiniam nusikaltimų darymui – recidyvui¹⁴⁵.

Daugiausia nusikaltimų prevencijos programų ir priemonių yra nukreiptos į nusikalstamas veikas jau įvykdžiusius arba rizikos grupei nusikalsti priklausančius asmenis. Tačiau egzistuoja ir tokios prevencijos priemonės, kurios yra skirtos apsaugoti visuomenės narius nuo tapimo nusikalstamų veikų aukomis, taip pat padėti nuo nusikalstamos veikos ar kitokio pažeidimo jau nukentėjusiems asmenims išvengti pakartotinės viktimizacijos. Šiuos tikslus įgyvendina viktimologinė prevencija – tai yra viena iš nusikalstamumo prevencijos rūšių, kurios prevencinės priemonės nukreipiamos į viktimizacijos procesų bei viktimiškumo neutralizavimą arba mažinimą¹⁴⁶. Ši prevencijos rūšis pasižymi savo novatoriškumu, netradiciniais sprendimais, daugeliu atvejų grindžiama savanoriškumo principu, t. y. nusikalstamų veikų aukų dalyvavimu. Tai vyriausybinių ir nevyriausybinių organizacijų arba pavienių asmenų specifinė veikla, kuria siekiama šalinti arba sumažinti viktimogeninius veiksnius bei jų keliamus padarinius¹⁴⁷. Tiesa, paaiškinimas žmonėms, kad dėl tam tikrų priežasčių jiems gresia pavojus tapti auka, iš tikrųjų gali palenkti juos būti atsargesnius, tačiau, kita vertus, kaip rodo atliekami tyrimai – dažnai sukelia pagilintos baimės jausmą, nuolatinio streso būseną¹⁴⁸. Siekiant išvengti šių neigiamų viktimologinės prevencijos padarinių, su tokiais asmenimis turi būti bendraujama itin atsargiai, pasitelkiant atitinkamų sričių specialistus, nemaža dalimi prie pakartotinės viktimizacijos prevencijos galėtų prisidėti ir mediacija tarp nukentėjusiojo bei pažeidėjo, kuriai paskutinių metu Lietuvos Respublikos kalėjimų departamentas skiria ypatingą dėmesį.

Nusikaltimų prevencija yra ypač sudėtingas procesas, kuriam reikia skirti daug laiko, finansinių ir žmogiškųjų išteklių, o rezultatus galima įžvelgti tik po kurio laiko. Nusikaltimų

¹⁴⁵ International centre for the prevention of crime, *Handbook on the crime prevention guidelines, Making them work* (New York, USA, 2010): 16. Žiūrėta 2015-10-01 per internetą: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Handbook_on_Crime_Prevention_Guidelines_-_Making_them_work.pdf

¹⁴⁶ Светлана А. Степанчикова., *Криминология*, (Москва: Бек, 2010): 40.

¹⁴⁷ Rokas Uscila, *Viktimologijos pagrindai* (Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 2005): 175-176.

¹⁴⁸ Ilona Michailovič, „Kriminalinės viktimizacijos tyrimų aktualijos“, *Teisė* Nr. 70 (2009): 33.

prevencijai analizuoti atliekama nemažai tyrimų, tiek Lietuvoje, tiek užsienio šalyse. Nors šie tyrimai dažnai analizuoja skirtingų rūšių nusikalstamų veikų prevencijos problemas, tačiau jie visi kelia tą patį esminį klausimą: kokių priemonių reikia imtis, norint sukurti veiksmingą nusikalstamumo prevencijos sistemą?

Šiuolaikiniai kriminologinės prevencijos tyrimai rodo, kad nusikaltimų prevencijos priemonė gali būti veiksminga tik tada, kai ji nukreipta į vienodą nusikaltimų grupę¹⁴⁹. Tokiu atveju taikoma prevencijos priemonė padaro šios grupės nusikaltimams apibrėžtą, vienodą poveikį. Priešingai, prevencijos priemonės, nukreiptos į labai įvairius (kad ir vienodai vadinamus) nusikaltimus, sukels labai įvairius, chaotiškus, iš esmės nenusakomus pokyčius ir valstybei bei jos gyventojams padarys daugiau žalos, nei naudos¹⁵⁰. Tokiu atveju bus neįmanoma pasiekti jokio konkretaus prevencinio efekto.

Viena iš nusikalstamumo prevencijos schemų atskleidžia 4 labai svarbias prevencijos kryptis¹⁵¹. Raidos (angl. k. *developmental*) prevencija yra kuriama tam, kad priklausomai nuo turimų žmogaus vystymosi tyrimų rezultatų, įvairiais būdais apribotų asmenų kriminalinio potencialo vystymąsi¹⁵². Kita rūšis – situacinė prevencija, kurios tikslas yra sumažinti nusikaltimų skaičių apribojant galimybes nusikalsti, padidinant pažeidimo atskleidimo riziką ir pasunkinant patį pažeidimo įvykdymą¹⁵³. Bendruomeninė prevencija siekia paveikti socialinę aplinką (pvz., šeimą, bendraamžius ir pan.) darančią reikšmingą poveikį nusikalstamumui bendruomenėje¹⁵⁴. Ketvirtoji prevencijos kryptis pagal šią klasifikaciją – baudžiamosios justicijos prevencija, kuri remiasi tradicinėmis atgrasančiomis, teisių apribojimo ir reabilitacinėmis priemonėmis, kurias taiko teisėsaugos ir įvairios baudžiamosios justicijos sistemos institucijos¹⁵⁵.

JAV mokslininkas Ronaldas V. Clarkas, nemažai dėmesio savo tyrimuose skyręs nusikaltimų prevencijos analizei, svarbiu pavyzdžiu iliustravo situacinės nusikaltimų prevencijos

¹⁴⁹ Brandon C. Welsh et al., *The Future of Crime Prevention: Developmental and Situational Strategies*, Prepared for National Institute of Justice (December 11, 2010): 50. Žiūrėta 2015-10-15 per internetą: <http://www.nij.gov/topics/crime/crime-prevention-working-group/documents/future-of-crime-prevention-research.pdf>

¹⁵⁰ Svetlana Justickaja, *Pasiūlymai dėl nusikaltimų prevencijos subjektų prevencinės informacijos tvarkymo koncepcinio modelio*, (Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2011).

¹⁵¹ Ronald V. Clarke, „Situational Crime Prevention,“. In Michael Tonry and David P. Farrington, „Building a Safer Society: Strategic Approaches to Crime Prevention,“ *Of Crime and Justice: A Review of Research*, vol. 19 (1995): 8. Žiūrėta 2015-10-29 per internetą <http://w.jthomasniu.org/class/Temp/tonry111.pdf>

¹⁵² Ross Homel, *Developmental crime prevention*. In Nick Tilley, *Handbook of crime prevention and community safety* (Cullumpton, Devon, UK: Willan Publishing, 2005): 2. Žiūrėta 2015-10-30 per internetą: https://www.griffith.edu.au/data/assets/pdf_file/0006/188736/developmental-crime.pdf

¹⁵³ Derek B. Cornish and Ronald V. Clarke, „Opportunities, Precipitators and Criminal Decisions: A Reply to Wortley’s Critique of Situational Crime Prevention“. In Martha J. Smith and Derek B. Cornish, „Theory for Practice in Situational Crime Prevention,“ *Crime Prevention Studies* vol. 16 (2003): 45.

¹⁵⁴ Simonas Nikartas, „Bendruomenės vaidmuo nusikalstamumo prevencijoje: užsienio šalių patirties analizė,“ *Teisės problemos* 2(72) (2011): 64.

¹⁵⁵ Doris L. MacKenzie, *What Works in Corrections: Reducing the Criminal Activities of Offenders and Delinquents*. (New York, USA: Cambridge University Press, 2006): 315.

reikšmę – atlikus JAV ne vieną tyrimą, buvo gauti rezultatai parodantys, kad netgi tokių, lyg ir visiškai vienodų nusikaltimų, pvz., vagysčių iš butų, atžvilgiu egzistuoja ne mažiau kaip du prevencijos požiūriu visiškai skirtingi pogrupiai. Pirmam pogrupiui šis mokslininkas priskyrė butų vagystes, kurių tikslas pagrobti pinigus ar juvelyrines brangenybes. Antram pogrupiui – nusikaltimus, kurių pagrindinis tikslas – pagrobti bute esančius elektronikos prietaisus. Tyrimai parodė, kad abu pogrupiai, nors ir absoliučiai tapatūs baudžiamosios teisės požiūriu, yra visiškai skirtingi pagal visus esminius požymius: nusikaltėlio asmenybę, motyvus, nusikaltimo padarymo būdą ir kt.¹⁵⁶ Atsižvelgiant į tai, galima daryti pagrįstą išvadą, kad mažai tikėtina, jog skirtingų tos pačios nusikalstamos veikos įvykdymo būdų prevencija gali būti užtikrinta ir efektyvi naudojantis visiškai vienodomis prevencijos priemonėmis. Vienos formulės, skirtos universalios nusikaltimų prevencijos sukūrimui nėra ir negali būti, kadangi net ir tos nusikalstamos veikos, kurios žvelgiant iš baudžiamojo įstatymo pozicijos yra identiškos, situacinės prevencijos atžvilgiu gali iš esmės skirtis¹⁵⁷. Iš to kyla būtinumas, organizuojant ir vykdant nusikaltimų prevenciją, taikyti atskirą nusikalstamų veikų rūšių katalogą, kuris nebūtinai privalo sutapti su katalogu, taikomu baudžiamosios teisės tikslams¹⁵⁸.

Nors turtinio pobūdžio nusikalstamos veikos sudaro didžiąją dalį visų Lietuvoje įvykdomų nusikalstamų veikų, šiuo metu nėra įgyvendinama jokia nacionalinė nusikaltimų prevencijos programa skirta šių veikų prevencijai ir kontrolei. 2003 metais buvo priimtas Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas „Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo“¹⁵⁹, minimame nutarime kaip viena iš prioritetinių nusikaltimų prevencijos ir kontrolės kryptių buvo numatyta turtinių nusikaltimų kontrolė ir prevencija. Seimas savo nutarime tuo pačiu įtvirtino šiuos turtinių nusikaltimų kontrolės ir prevencijos tikslus:

1. Diferencijuoti prevencijos ir kontrolės priemones atsižvelgiant į tai, kad turtiniai nusikaltimai skiriasi savo pobūdžiu, žalos dydžiu, vykdomi dėl skirtingų priežasčių – nuo smulkių vagysčių iš skurdo iki organizuoto nusikalstamo verslo;
2. Daugiau informuoti visuomenę, kaip apsaugoti savo būstą ir kitą turtą, teikti jai informaciją apie dažno nusikalstamo kėsinosi objektus, nusikalstamos veiklos būdus;

¹⁵⁶ Ronald V. Clarke, *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies, second edition* (New York, USA: Harrow and Heston publishers, 1997): 4. Žiūrėta 2015-10-20 per internetą: http://www.popcenter.org/library/reading/pdfs/scp2_intro.pdf

¹⁵⁷ Viktoras Justickis et al., *Situacinės nusikaltimų prevencijos taikymo praktikos ir plėtros Lietuvoje galimybių analizė ir pasiūlymų parengimas*, (Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2008).

¹⁵⁸ Svetlana Justickaja, *supra* note 150.

¹⁵⁹ „Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas dėl Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo.“ *Valstybės žinios*, 32(1318) (2003).

3. Skatinti visuomenę, įstaigas, įmones, kitas potencialias nusikaltimų aukas pagal galimybes imtis visų įmanomų savo turto apsaugos priemonių;
4. Stiprinti teisėsaugos institucijų ir visuomenės ryšius, skatinti visuomenės bendradarbiavimą su teisėsauga ir tarp atskirų visuomenės narių, bendruomenių, organizacijų, specializuotų organizacijų ar įmonių;
5. Atsižvelgiant į tai, kad turčiniais nusikaltimais padaromą žalą įmanoma kompensuoti, sukurti mechanizmą, užtikrinantį, kad kaltininkas atlygintų dėl jo nusikalstamos veikos atsiradusią turtinę žalą;
6. Teisėsaugos institucijoms tobulinti informacinę-analitinę veiklą, atitinkamai organizuoti ir tobulinti prevencijos ir kontrolės veiklą;
7. Tobulinti ir kurti teisės bazę, būtiną veiksmingai turčinų nusikaltimų prevencijai ir kontrolei užtikrinti;
8. Nustatyti ir prireikus tobulinti nusikaltimų prevencijos reikalavimus planuojant teritorijas, projektuojant statybos objektus, inžinerinius techninius įrenginius;
9. Skatinti mokslinio tyrimo veiklą ieškant naujų turto apsaugos būdų ir metodų, pagal galimybes remti jų diegimą.

Apžvelgus šiuos tikslus matyti, kad minėtos programos kūrėjai, atsižvelgdami į tuometinę kriminogeninę padėtį Lietuvoje ir įgyvendindami esamą nusikaltimų prevencijos ir kontrolės politiką bei principus, nustatė labai abstrakčias nusikaltimų kontrolės ir prevencijos gaires. Būtent vadovaujantis šiomis gairėmis turi būti priimanamos ir įgyvendinamos regioninės bei vietinės atskirų nusikalstamumo ar nusikalstamų veikų rūšių kontrolės ir prevencijos programos/priemonės.

2010 metais Lietuvos Respublikos Vyriausybė savo nutarimu dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2010–2012 metų įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo, nustatė dar vienas pačias bendriausias turčinio nusikalstamumo prevencijos gaires: organizuoti prevencijos priemones, skirtas gyventojų turto apsaugai stiprinti, skleisti per visuomenės informavimo priemones informaciją apie apsisaugojimo nuo nusikalstamų veikų būdus ir priemones (slaptas daiktų žymėjimas, apsaugos sistemų įrengimas): visuomenei per visuomenės informavimo priemones bus nuolat teikiama profesionali informacija apie tai, ko reikėtų vengti, kad asmuo netaptų nusikaltimo auka, kokių veiksmų imtis siekiant nutraukti ar užkardyti nusikalstamą veiką, daugiau gyventojų susipažins su apsisaugojimo nuo nusikalstamų veikų (vagysčių, plėšimų,

sukčiavimo ir kita) būdais ir priemonėmis (taip pat ir turto apsaugos įranga), kad netaptų nusikaltimų aukomis, sustiprės pilietinė savisauga, sumažės turtinių nusikaltimų¹⁶⁰.

Kaip matome, Seimas ir Vyriausybė savo priimtais nutarimais siekia praktiškai tų pačių tikslų, todėl nurodomos prevencijos ir kontrolės kryptys išlieka toks pačios. Sudėtingiausia užduotis tenka antrojo ir trečiojo nusikalstamumo prevencijos lygio kūrėjams ir vykdytojams. Šie subjektai turi patys, atsižvelgdami į savo regiono kriminogeninę situaciją, nuspręsti, kokiais konkrečiais būdais bus įgyvendinami Seimo ir Vyriausybės numatyti prevencijos tikslai ir uždaviniai. Atskirų sukčiavimo rūšių prevencijai, dėl jų specifikos, yra imamasi skirtingų prevencijos ir kontrolės priemonių. Toliau pateikta keletas konkrečių prevencijos priemonių, skirtų sumažinti sukčiavimo nusikalstamų veikų skaičius.

Lietuvos mastu kasmet įgyvendinama ne mažiau, kaip šimtas vietinių nusikaltimų prevencijos projektų. Papildomai, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija kasmet organizuoja Nusikaltimų ir kitų teisės pažeidimų prevencijos projektų konkursus¹⁶¹. Deja kol kas šio konkurso nėra laimėjęs (o gal net jame ir nedalyvavo) nei vienas projektas, skirtas sukčiavimo nusikalstamų veikų prevencijos ir kontrolės priemonių įgyvendinimui.

Reikėtų pažymėti, kad siekiant suvaldyti sukčiavimo nusikalstamų veikų skaičiaus augimą, įvairios vietinio lygio sukčiavimo prevencijos akcijos yra vykdomos ne viename mieste ar regione, priklausomai nuo atitinkamų institucijų, įstaigų ar organizacijų aktyvumo.

Vienas iš pavyzdžių būtų, laikotarpis, kai dėl kilusios telefoninio sukčiavimo bangos, pagalbos buvo kreiptasi netgi į bažnyčią. Reaguodamas į dažnus telefoninio sukčiavimo atvejus, kurių metu ypatingai dažnai aukomis tapdavo pagyvenusio amžiaus asmenys, Policijos departamentas kreipėsi į dekanatus su prašymu, Bažnyčios pagalba informuoti kuo daugiau gyventojų (parapijiečių) apie telefoninių sukčių keliamas grėsmes ir apsisaugojimo būdus¹⁶². Tiesa, ar bažnyčia prisidėjo prie telefoninio sukčiavimo prevencijos, pasakyti sunku, kadangi apie tai kol kas nėra jokių duomenų.

Nusikalstamumo prevencijai ir kontrolei taip pat dažnai pasitelkiamos ir mokslininkų bei praktikų komandos. Neretai sukčiavimas įvykdomas elektroninėje erdvėje, šios nusikalstamos veikos pasižymi ypatingu sudėtingumu, taip pat dažniausiai pažeidžia daugiau negu vieną baudžiamojo įstatymo saugomą vertybę. Lietuvos Respublikos Vyriausybė 2012 metais kaip vieną

¹⁶⁰ „Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. kovo 10 d. nutarimas Nr. 247 Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2010–2012 metų įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo.“ *Valstybės žinios*, 31(1433) (2010).

¹⁶¹ *Ibid.*, p. 375.

¹⁶² „Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. lapkričio 14 d. nutarimas Nr. 1381 Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos įgyvendinimo tarpinstitucinio veiklos plano patvirtinimo.“ *Valstybės žinios*, 135(6897) (2012).

iš priemonių turinio nusikalstamumo kontrolei numatė mokslinį praktinės veiklos tyrimą „Sukčiavimo elektroninėje erdvėje įrodymo problemos“, jo rezultatai ir pasiūlymai dėl minėtų problemų sprendimo turėjo būti teikiami Tarpžinybinei komisijai Nacionalinei nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programai įgyvendinti ir suinteresuotoms teisėsaugos institucijoms: planuota sistemiškai įvertinti sukčiavimo elektroninėje erdvėje tyrimo ir įrodinėjimo veiksmingumo, išnagrinėti pagrindinės problemos ir jų priežastys, nurodyti teisėsaugos institucijų veiklos trūkumus, parengti pasiūlymus dėl šių problemų sprendimo, taip sudaryti sąlygas mažinti minėtų nusikalstamų veikų skaičius.¹⁶³

Sukčiavimą, kuris vykdomas elektroninėje erdvėje, stengiasi sukontroliuoti ir atskiros organizacijos. Ne vienas Lietuvos bankas, jungiantis prie elektronines bankininkystės sistemas, įvairiais būdais pateikia svarbią informaciją apie siuntinėjamas įvairias kenkėjiškas programas ar kitus naujus sukčiavimo būdus, kuriais siekiama gauti asmens prisijungimo prie elektroninės bankininkystės sistemos kodus, taip pat apie privačių duomenų apsaugos svarbą ir kitą reikšmingą informaciją. Šis prevencijos metodas itin svarbus ir turėtų būti bankų sutikimu dar labiau plečiamas, atsižvelgiant į tai, kad patys populiariausi sukčiavimo būdai yra susiję su naudojimusi svetimomis banko kortelėmis ar elektroninės bankininkystės prisijungimo duomenimis.

Kita gana svarbi sukčiavimo prevencijos kryptis – sumažinti sukčiavimą, kai jie susiję su organizuotu nusikalstamumu, skaičius. Siekiant suvaldyti šį reiškinį, daugiausia kuriami įvairūs teisiniai ar procesiniai mechanizmai, skirti teisėsaugos institucijoms: didinti ikiteisminio tyrimo efektyvumą, prireikus parengti atitinkamų teisės aktų projektus ir (ar) rekomendacijas, kurios sudarys sąlygas tobulinti kovos su sukčiavimo nusikaltimais ir organizuotu nusikalstamumu mechanizmą ir teisinę bazę¹⁶⁴.

Svarbu paminėti, kad kai kuriais atvejais sukčiavimo mastų sumažinimą lemia ne tik valstybės ar įvairių institucijų, įstaigų ar organizacijų vykdomos nusikaltimų prevencijos programos ar priemonės, bet ir paties asmens, į kurio nuosavybę ar turtines teises kėsinamasi, elgesys. Bandymai sukčiauti dažnai baigiasi nesėkmingai tais atvejais, kai sukčiauti kėsinasi aukai nepažįstamas asmuo, jei bendravimas vyko telefonu ar paštu, jeigu potenciali auka jau yra girdėjusi apie panašius sukčiavimo būdus arba tais atvejais, kai auka iš karto nepriima sprendimo susijusio su sukčiautojo siūlymu, o paprašo šiek tiek laiko pagalvoti. Savaimė suprantama, kad sukčiavimo nusikalstamų veikų prevencijai yra labai svarbios informacinės kampanijos, kurios didintų visuomenės suvokimą apie tai, kaip įvykdomi sukčiavimai, kokie paskutiniu metu sukčiavimo būdai yra dažniausiai naudojami, kaip sumažinti savo viktimizacijos tikimybę, kokius informacijos

¹⁶³ *Supra* note 160.

¹⁶⁴ *Ibid.*

analizės veiksmus atlikti prieš įsitraukiant į neaiškius sandorius, ir kaip pranešti nukentėjus nuo šios nusikalstamos veikos. Atsižvelgiant į tai, kad ateities viktimizacijos tikimybę iš dalies lemia viktimizacija įvykusi praeityje, šios prevencijos kampanijos turėtų būti nukreiptos ir į asmenis, praeityje jau nukentėjusius nuo sukčiavimo. Analizuodami nusikalstamą veiką, kriminologai gali ieškoti, kurie aukos veiksmai turėjo įtakos nusikalstamos veikos įvykdymui. Jei auka savo veiksmais palengvino nusikalstamų tikslų pasiekimą, tokiais atvejais prevencijos priemonės turėtų būti nukreiptos į aukos elgesio pokyčius.

Analizuojant sukčiavimo mechanizmą, aiškėja, kad dažnose situacijose protingas paties nukentėjusiojo elgesys būtų buvęs pakankama priemonė daugumai šių nusikalstamų veikų išvengti. Pavyzdžiui, asmuo, trokštąs be jokio vargo lengvai investuodamas įgyti stambią pinigų sumą, turi visas galimybes tapti sukčiautojų auka. Asmuo, norintis duodant kyšį gauti sau naudingą valdžios sprendimą, smarkiai rizikuoja tapti sukčiaus auka. Pastarasis, pažadėjęs perduoti „dovaną“ pareigūnui, nuo kurio priklauso pageidaujamas sprendimas, gautus pinigus paprasčiausiai pasisavins. Todėl viena pagrindinių bendrosios sukčiavimo prevencijos priemonių reikėtų laikyti visuotinį aiškinamąjį darbą, kurio esmė – įteigti žmonėms paprasčiausią tiesą: kas nori vikriai apgauti kitus, greičiausiai pats atsidurs nepavydėtinoje padėtyje¹⁶⁵.

Asmeniui, nukentėjusiam nuo sukčiavimo nusikalstamos veikos teisėsaugos institucijų pareigūnai turėtų suteikti visokeriopą pagalbą: kartu aptarti aukos elgesio įpročius išsiaiškinti apie nukentėjusiojo asmens ankstesnę viktimizaciją. Tokiais būdais būtų galima nuspręsti, kokiais savo veiksmais asmuo sumažintų savo viktimiškumą. Būtų tikslinga aptarti faktorius, kurie prisideda prie pirminės ir pakartotinės viktimizacijos rizikos didinimo, turėtų būti vedama diskusija su auka, apie veiksmus, kurių ji galėtų imtis siekdama išvengti pakartotinės viktimizacijos ateityje. Taip pat prie asmens pakartotinės viktimizacijos prevencijos žymiai prisidėtų mediacijos procesas, kurio dėka, nukentėjusysis, padedamas mediacijos specialisto, galėtų analizuoti savo elgesį, kuris galimai padidino pirminės viktimizacijos riziką. Kiekvienam asmeniui yra labai svarbu ugdyti kritinį mąstymą, kuris įvairiose stresinėse situacijos padėtų išvengti impulsyvaus ir neapgalvoto, todėl dažnai netinkamo, sprendimų priėmimo.

Moksliniais tyrimais įrodyta, kad abstrakčiai gresiančios bausmės sunkumas kaltininkui neturi jokio reikšmingo preventyvaus poveikio. Tačiau reikėtų paminėti, kad kasdieniškų nesunkių nusikalstamų veikų atvejais tikėtina išaiškinimo rizika turi tam tikrą preventyvų poveikį.¹⁶⁶ Apžvelgus vykdomas sukčiavimo prevencijos programas ir priemones matyti, kad atitinkamos

¹⁶⁵ Ats. red. Jurijus Bluvšteinas, *Kriminologija* (Vilnius: Pradai, 1994): 286.

¹⁶⁶ Gintautas Sakalauskas, „Nusikaltimų prevencijos galimybės ir ribos.“ Pranešimas konferencijoje „Iššūkiai kuriant šiuolaikinę nusikaltimų prevencijos ir kontrolės sistemą Lietuvoje,“ Vilnius, 2014 spalio 21 d.

valdžios institucijos, formuodamos sukčiavimo prevenciją, atsižvelgia į aukščiau minėtus du principus. Ir todėl daugiausia dėmesio yra kreipiama į teisėsaugos institucijų veiklos stiprinimą ir potencialių aukų informavimą.

Apibendrinant šiame skyriuje pateiktą informaciją, darytina išvada, kad sukčiavimo nusikalstamų veikų kontrolei ir prevencijai šiuo metu trūksta situacinės prevencijos priemonių. Bandant sukontroliuoti sukčiavimo nusikalstamas veikas naudojamosi Lietuvos Respublikos Seimo ir Vyriausybės numatytomis labai abstrakčiomis turtinio nusikalstamumo prevencijos gairėmis. Tiesa, atsižvelgiant į atitinkamo regiono kriminogeninę padėtį yra įgyvendinamos vietinės prevencijos priemonės, tačiau vieningos prevencijos sistemos nėra sukurta. Taip pat siekiamos išvengti finansinės žalos pačios įstaigos kai kuriais atvejais vartotojus informuoja apie esamus sukčiavimo pavojus ir asmeninės informacijos apsaugos svarbą. Kuriant prevencijos priemones daugiau dėmesio Lietuvoje turėtų būti skiriama nuo sukčiavimo nukentėjusiems asmenims, kitu atveju yra tikimybė, kad padidės šių asmenų pakartotinės viktimizacijos rizika. Taip pat turėtų būti skatinamas bendradarbiavimas su bankais, kurie ne tik savo internetiniuose puslapiuose, bet ir klientų aptarnavimo skyriuose išpėtų asmenis apie sukčiavimo riziką, galimas apsaugos priemones, taip gilindami asmenų suvokimą apie jų privačių duomenų apsaugos svarbą.

IŠVADOS

1. Sukčiavimas gali būti suprantamas, kaip svetimo asmens turto, turtinės teisės įgijimas, panaikinimas ar turtinės prievolės išvengimas, sąmoningos apgaulės būdu kaltininkui siekiant, kad jis arba kiti asmenys gautų atitinkamą finansinę naudą nukentėjusiojo sąskaita. Įstatymų leidėjas ir teismų praktika yra suformulavę gana aiškius sukčiavimo nusikalstamos veikos objektyviuosius ir subjektyviuosius požymius, kurie proceso metu įrodinėjami, atsižvelgiant į kiekvienos situacijos specifiką.

2. Lietuvoje registruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų statistiniai duomenys rodo, kad nuo 2004 metų iki 2014 metų, sukčiavimo nusikalstamų veikų padaugėjo daugiau, nei dvigubai.

3. Statistinių duomenų ir nuosprendžių analizės metu padaryta išvada, kad 79 proc. užregistruotų asmenų įtariamų (kaltinamų) sukčiavimu sudarė vyrai, nors matomas ir didesnis, nei bendrame nusikalstamume moterų kriminalinis aktyvumas. Vidutiniškai moterys įvykdo 20 proc. užregistruotų sukčiavimų, kai tuo tarpu bendrame nusikalstamume jos sudaro 11 proc. Vidutiniškai 52 proc. asmenų, įtariamų (kaltinamų) sukčiavimo padarymu, šios nusikalstamos veikos įvykdymo metu niekur nedirbo ir nesimokė. Reikšmingą dalį tarp sukčiavimu įtariamų (kaltinamų) asmenų sudaro ir dirbantys asmenys – 39 proc. Atsižvelgiant į Lietuvos gyventojų sudėtį pagal amžiaus grupes tiriamuoju laikotarpiu, sukčiaujant kriminogeniškai aktyviausi asmenys, priklausantys amžiaus grupei nuo 30 metų iki 39 metų.

4. Remiantis registruoto nusikalstamumo statistiniais duomenimis ir tyrimo metu atlikta apkaltinamųjų teismo nuosprendžių analize, darytina išvada, kad nuo sukčiavimo nusikalstamų veikų dažniau nukenčia moterys. Daugiau nei pusė (55 proc.) aukų nukentėjo nuo pažįstamo asmens, šiais atvejais aukos sukčiautojus dažniausiai apibūdindavo kaip draugus.

5. Darbe atlikto tyrimo metu buvo nustatyta, kad dažniausiai pasitaikantys sukčiavimo būdai Lietuvoje yra susiję su nukentėjusiojo elektroninės bankininkystės prisijungimo duomenų ir banko kortelės pasisavinimu ir neteisėtu panaudojimu. 82 proc. sukčiavimo atvejų sukčiautojai siekė iš aukos gauti pinigus, likusius 17 proc. atvejų tyčia buvo nukreipta į aukos turtą, turtines teises ar turtines prievoles.

6. Sukčiavimo įvykdymo būdų yra daugybė, taip pat sukčiavimo nusikalstamos veikos dažnai įvykdomos kartu su kitomis nusikalstamomis veikomis, todėl priežastinis ryšys tarp skirtingų nusikalstamų veikų ir jų priežasčių persipina. Dėl to yra sudėtinga sukčiavimo priežastingumo veiksnius išskirti iš kitų, kartu įvykdomų, nusikalstamų veikų priežastingumo veiksmų.

7. Tyrimo pradžioje iškeltas ginamasis teiginys, kad dažniausiai sukčiauja jokio kito pragyvenimo šaltinio asmenys, kuriems sukčiavimas tampa jų profesija – patvirtinamas. Tai įrodė tyrimo metu atliktų apkaltinamųjų teismo nuosprendžių analizė, atskleidusi aukštą pakartotinio sukčiavimo įvykdymo lygį.

8. Tyrimo pradžioje iškeltas ginamasis teiginys, kad Lietuvoje sukčiavimo prevencijai skiriama nepakankamai dėmesio patvirtinamas.

PASIŪLYMAI

1. Egzistuoja, didelis ir dar neišnaudotas potencialas vykdyti mokslinius tyrimus dėl sukčiavimo nusikalstamų veikų, viktimizacijos, prevencijos ir kitų nacionaliniu lygiu reikšmingų informacijos šaltinių, susijusių su šiomis nusikalstamomis veikomis.
2. Kitas prioritetas yra susijęs su faktorių, galinčių turėti įtakos naujų sukčiavimo būdų atsiradimui, stebėsenai.
3. Tolesniems tyrimams yra siūloma atlikti išsamią empirinę viešų informacinių kampanijų efektyvumo analizę, kurios iš jų iš tikrųjų paveikia asmenis, o kurios – ne.
4. Apžvelgus bendras sukčiavimo nusikalstamų veikų tendencijas yra tikslinga toliau vykdyti mokslinius tyrimus, skirtus atskiroms sukčiavimo rūšims. Ypatingai toms sukčiavimo nusikalstamoms veikoms, kurios priskiriamos „baltųjų apykaklių“ nusikaltimams, kadangi, palyginus su užsienio šalimis, Lietuvoje ši tema kol kas nagrinėta labai mažai.

LITERATŪRA

Teisės aktai:

1. „Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas.“ *Valstybės žinios*, 89(2741) (2000).
2. „Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas.“ *Valstybės žinios*, 8(1864) (2000).
3. „Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas dėl Nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo.“ *Valstybės žinios*, 32(1318) (2003).
4. „Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. kovo 10 d. nutarimas Nr. 247 Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos 2010–2012 metų įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo.“ *Valstybės žinios*, 31(1433) (2010).
5. „Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2012 m. lapkričio 14 d. nutarimas Nr. 1381 Dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos įgyvendinimo tarpinstitucinio veiklos plano patvirtinimo.“ *Valstybės žinios*, 135(6897) (2012).

Teismų praktika:

6. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2010 m. birželio 8 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-335/2010.“
7. „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 m. liepos 17 d. apžvalga Nr. AB-36-1.“ *Teismų praktika*, 36 (2012).

Specialioji literatūra:

8. Abramavičius, Armanas et al., *Lietuvos Respublikos Baudžiamojo kodekso komentaras. Specialioji dalis. (99- 212 straipsniai)* (Vilnius: VĮ Registrų centras, 2009).
9. Abramavičius, Armanas. et al., *Namų advokatas* (Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002).
10. American Psychiatric Association, „Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (fourth edition), DSM-IV Task Force,“ (Washington DC.: 1994): 645–655.
11. Bluvšteinas, Jurijus. *Kriminologija* (Vilnius: Pradai, 1994).
12. Babachinaitė, Genovaitė, Alfredas Kiškis et al., *Kriminologija* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010).

13. Babachinaitė, Genovaitė, et al., *Latentinio nusikalstamumo kriminologinio tyrimo metodikos* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009).
14. Babachnaitė, Genovaitė. „Socialiniai pokyčiai ir nusikalstamumas,“ *Jurisprudencija* 15 (7) (2000): 128-135.
15. Bacys, Darius. „Nusikalstamumo raiška Tauragės apskrityje.“ (magistro baigiamasis darbas, Mykolo Romerio universitetas, 2010) http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2011~D_20110705_132507-61291/DS.005.0.01.ETD.
16. Blickle, Gerhard, et al., „Some Personality Correlates of Business White-Collar Crime,“ *Applied psychology: an international review* 55(2) (2006): 220-233. Žiūrėta 2015-09-07 per internetą: http://www.aow-bonn.de/www/doku/artikel/Blickle_et_al_2006_AP.pdf.
17. Button, Mark. et al., *Support for victims of fraud*, (London, UK: National Fraud Authority, 2008). Žiūrėta 2015-08-03 per internetą: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/118470/support-for-victims-of-fraud.pdf
18. Cendrowski, Harry. et al., *The Handbook of Fraud Deterrence* (New Jersey, USA: John Wiley & Sons, Inc., 2007).
19. Clarke, Ronald V. „Situational Crime Prevention,“. In Michael Tonry and David P. Farrington, „Building a Safer Society: Strategic Approaches to Crime Prevention,“ *Of Crime and Justice: A Review of Research*, vol. 19 (1995). Žiūrėta 2015-10-29 per internetą <http://w.jthomasniu.org/class/Temp/tonry111.pdf>
20. Clarke, Ronald V. *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies, second edition* (New York, USA: Harrow and Heston publishers, 1997). Žiūrėta 2015-10-20 per internetą: http://www.popcenter.org/library/reading/pdfs/scp2_intro.pdf
21. Cornish, Derek B., and Clarke, Ronald V. „Opportunities, Precipitators and Criminal Decisions: A Reply to Wortley’s Critique of Situational Crime Prevention“. In Martha J. Smith and Derek B. Cornish, „Theory for Practice in Situational Crime Prevention,“ *Crime Prevention Studies* vol. 16 (2003): 41-96.
22. de Kiewit, Martijn. „Preventing Fraud: Behavioral Factors in the Fraud Triangle,“ 29.07.2014 BLOG KPMG Switzerland. Žiūrėta 2015-09-19 per internetą: <http://blog.kpmg.ch/preventing-fraud-behavioral-factors-fraud-triangle/>
23. Delord-Raynal, Yvette. *Victims of white collar crimes*. In Hans Joachim Schneider, *The victim in international perspective: papers and essays* (Berlin, Germany: Walter de Gruyter & co, 1985).

24. Duffield, Grace, and Peter Grabosky, „The psychology of fraud,“ *Trends and issues in crime and criminal justice* Australian institute of criminology, No. 1 (2001). Žiūrėta 2015-08-06 per internetą: http://www.aic.gov.au/media_library/publications/tandi_pdf/tandi199.pdf
25. Europos Komisijos Generalinis direktoratas, *Informacinis pranešimas apie sukčiavimo rodiklius ERPF, ESF ir SF*, 2011 metų metinė ataskaita (2012). Žiūrėta 2015-09-15 per internetą: http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/fm/teisės_aktai/COCOF_note.pdf
26. Fedosiuk, Oleg. „Sukčiavimas pridėtinės vertės mokesčio srityje: samprata ir kvalifikavimo pagrindai,“ *Jurisprudencija* 4(122) (2010): 169-187.
27. Galinaitytė, Jūratė. *Kriminologija: teorija ir aktualijos* (Vilnius: Vilniaus verslo ir teisės akademija, 2009).
28. Global Youth Justice, „*Top 25 Crimes, Offenses and Violations Referred to Youth Justice Diversion Programs*“, žiūrėta 2015-07-04 per internetą: http://www.globalyouthjustice.org/TOP_25_CRIMES.html
29. Governemnt of South Australia, Attorney-General's Office, *Crime prevention fact sheet*. Žiūrėta 2015-09-29 per internetą: <http://www.agd.sa.gov.au/sites/agd.sa.gov.au/files/documents/Crime%20Prevention%20Fact%20Sheet.pdf>
30. Güll, Serdar Kenan. „An Evaluation of the Rational Choice Theory in Criminology,“ *Social & Applied Science*, 4(8) (2009): 36-44. Žiūrėta 2015-09-03 per internetą: <http://www.gear.pol.tr/Yrd.Do%C3%A7.%20Dr.S.Kenan%20G%C3%9CL-1/Rational%20Choice%20Therory%20in%20Criminology.pdf>
31. Homel, Ross. *Developmental crime prevention*. In Nick Tilley, *Handbook of crime prevention and community safety* (Cullumpton, Devon, UK: Willan Publishing, 2005). Žiūrėta 2015-10-30 per internetą: https://www.griffith.edu.au/_data/assets/pdf_file/0006/188736/developmental-crime.pdf
32. Yates, Ben. *Merriman's Assessment of the Lower Limb* (Swindon, UK:Elsevier Limited, 2009).
33. International centre for the prevention of crime, *Handbook on the crime prevention guidelines, Making them work* (New York, USA, 2010). Žiūrėta 2015-10-01 per internetą: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Handbook_on_Crime_Prevention_Guidelines_-_Making_them_work.pdf
34. Justickaja, Svetlana. *Pasiūlymai dėl nusikaltimų prevencijos subjektų prevencinės informacijos tvarkymo koncepcinio modelio*, (Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2011).

35. Justickis, Viktoras, et al., *Situacinės nusikaltimų prevencijos taikymo praktikos ir plėtros Lietuvoje galimybių analizė ir pasiūlymų parengimas*, (Vilnius: Lietuvos teisės institutas, 2008).
36. Justickis, Viktoras. *Kriminologija. I dalis*, (Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001).
37. Katherine S. Williams, *Textbook on criminology 5th edition*, (Oxford, UK: Oxford university press, 2004).
38. Keel, Robert. *The Evolution of Classical Theory: Rational Choice, Deterrence, Incapacitation and Just Desert*. July 14, 2005. Žiūrėta 2015-09-03 per internetą: <http://www.umsl.edu/~keelr/200/ratchoc.html>
39. Kiškis, Alfredas. „Registruoto nusikalstamumo statistikos ir viktimologinių tyrimų duomenų kompleksinio panaudojimo problemos,“ *Jurisprudencija* 4(2) (2012): 697-717.
40. Kiškis, Alfredas. et al., *Nusikalstamumas Lietuvoje ir jo prevencijos perspektyvos* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2014).
41. Krohn, Marvin D., et al., *Handbook on Crime and Deviance*, (New York city: Springer science + bussiness media, 2009).
42. Kurapka, Vidmantas Egidijus, Viktoras Justickis et al., *Nusikalstamumo grėsmės ir žmogaus saugumas* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010).
43. Lab, Steven P. *Crime Prevention– Approaches, Practices, and Evaluations*, (London, UK: Routledge, 2013).
44. Leone, Luigi. „Poverty, social exclusion and delinquency: Criminological reflections on the Italian context,“ *Social work and society International work journal*, žiūrėta 2015-07-08 per internetą: <http://www.socmag.net/?p=453>
45. MacKenzie, Doris L.. *What Works in Corrections: Reducing the Criminal Activities of Offenders and Delinquents*. (New York, USA: Cambridge University Press, 2006).
46. Maguire, Mike. et al., *The Oxford handbook of criminology 3 edition* (Oxford: Oxford university press, 2002).
47. Michailovič, Ilona. „Kriminalinės viktimizacijos tyrimų aktualijos,“ *Teisė* Nr. 70 (2009): 20-35.
48. Michailovič, Ilona. *Viktimologijos raida ir perspektyvos* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007).
49. National Fraud & Cyber Crime Reporting centre, *Identity fraud and Identity theft*. Žiūrėta 2015-09-03 per internetą: http://www.actionfraud.police.uk/fraud_protection/identity_fraud
50. Niger, Iyer, and Martin Samociuk. *Fraud and corruption: prevention and detection* (Burlington: Ashgate Pub Co, 2006).

51. Nikartas, Simonas. „Bendruomenės vaidmuo nusikalstamumo prevencijoje: užsienio šalių patirties analizė,“ *Teisės problemos* 2(72) (2011): 63-94.
52. Pocevičius, Gintautas. „Šiuolaikinio nusikalstamumo Lietuvoje charakteristika.“ (magistro baigiamasis darbas, Mykolo Romerio universitetas, 2010) http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2009~D_20100222_101002-89598/DS.005.0.01.ETD.
53. Pocienė, Aušra ir Margarita Dobrynina, „Socialinis demografinis nuteistųjų už nusikalstamas veikas, susijusias su narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis, portretas,“ *Teisės problemos* 2(68) (2010): 5-41.
54. Pranka, Darius. „Apgaulės samprata ir reikšmė atibojant sukčiavimą ir civilinės teisės pažeidimą,“ *Jurisprudencija* 4(2) (2012): 663-683.
55. Roach, George P. „Measuring business damages in fraudulent inducement cases,“ *Houston business and tax law journal*, No. 1 (2011). Žiūrėta 2015-08-05 per internetą: <http://www.hbtlj.org/v11p1/GEORGEROACH.pdf>
56. Rudzakis, Tomas ir Artūras Panomariovas. „Nusikalstamų veikų draudimo srityje kriminologinės sampratos problema,“ *Jurisprudencija*. 6(84) (2006): 48-53.
57. Sakalauskas, Gintautas. „Nusikaltimų prevencijos galimybės ir ribos.“ Pranešimas konferencijoje „Iššūkiai kuriant šiuolaikinę nusikaltimų prevencijos ir kontrolės sistemą Lietuvoje,“ Vilnius, 2014 spalio 21 d.
58. Schulte, Fred. *Fleeced!: Telemarketing rip-offs and how to avoid them* (Amherst, USA: Prometheus books, 1995).
59. Sherman, Lawrence W., et al., *Preventing crime: what works, what doesn't, what's promising*, (2000). Žiūrėta 2015-09-20 per internetą: <https://www.ncjrs.gov/works/wholedoc.htm>
60. Siegel, Larry. *Criminology, 4th ed.* (Eagan, USA: West publishing, 1992).
61. Skalauskaitė, Simona. „Turtinio nusikalstamumo kriminologinė analizė Klaipėdos mieste.“ (magistro baigiamasis darbas, Mykolo Romerio universitetas, 2010) http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2011~D_20110124_124326-66858/DS.005.0.01.ETD.
62. Smith, Greg, ‘*Long-Term Trends in Female and Male Involvement in Crime*’, in Rosemary Gartner and Bill McCarthy, *The Oxford Handbook of Gender, Sex, and Crime*, (Oxford: Oxford University Press, 2014): 139-157.
63. Sodra, „Pagrindiniai socialiniai rodikliai,“ Žiūrėta 2015-07-01 per internetą: <http://www.sodra.lt/lt/situacijos/statistika/pagrindiniai-socialiniai-rodikliai>
64. Stankūnienė, Vlada. „Ar tolstame nuo trijų milijonų“ *VDU informacijos biuletenis Demografija visiems*, Nr. 1 (2014), http://demografija.vdu.lt/wp-content/uploads/demografija_visiems_nr_1.pdf

65. Stotland, Ezra. „White collar criminals,“ *Journal of Social Issues*, vol. 33 (1977): 79–96.
66. Strategic Policy Brief, *Theories of the causes of crime* (2009): 1-4. Žiūrėta 2015-08-04 per internetą: <http://www.justice.govt.nz/justice-sector/drivers-of-crime/publications-and-background-information/documents/spb-theories-on-the-causes-of-crime>
67. The United States Attorney office, Western district of Washington, „Financial Fraud crime victims“, 02-10-2015. Žiūrėta 2015-08-03 per internetą: <http://www.justice.gov/usao-wdwa/victim-witness/victim-info/financial-fraud>
68. Titus, Richard M., and Angela R. Gove, „Personal Fraud: the victims and the scams,“. In Graham Farrell and Ken Pease, *Repeat Victimization*, (Monsey, USA: Criminal Justice Press/Willow Tree Press, 2001). Žiūrėta 2015-08-02 per internetą: http://www.popcenter.org/library/crimeprevention/volume_12/08-Titus.pdf
69. U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, *Co-Offending and Patterns of Juvenile Crime*, Washington 2005, žiūrėta 2015-07-13 per internetą: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/210360.pdf>
70. Ulmer, Jeffrey T. and Darrell Steffensmeier, *The age and crime relationship. Social variation, social explanations*. In Kevin Beaver et al., *The nurture versus biosocial debate in criminology: On the origins of criminal behavior and criminality* (London: SAGE Publications Ltd, 2014): 377-397. Žiūrėta 2015-07-20 per internetą: http://www.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/60294_Chapter_23.pdf
71. Uscila, Rokas. *Viktimologijos pagrindai* (Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras, 2005): 175-176.
72. Valstybinė Lietuvių kalbos komisija, Konsultacijų bankas. Žiūrėta 2015-09-01 per internetą: <http://konsultacijos.vlkk.lt/lit/2950>
73. van Mastrigt, Sarah B., and David P. Farrington „Co-offending, age, gender and crime type: implications for criminal justice policy,“ *British journal of criminology* No. 49 (2009): 552-573.
74. Walklate, Sandra. *Imagining the Victim of Crime* (Berkshire, UK: Open University Press McGraw-Hill Education, 2007).
75. Warr, Mark. *Companions in Crime– The Social Aspects of Criminal Conduct*, (Cambridge: Cambridge university press, 2002). Žiūrėta 2015-07-15 per internetą: <http://catdir.loc.gov/catdir/samples/cam031/2001037395.pdf>
76. Welsh, Brandon C., et al., *The Future of Crime Prevention: Developmental and Situational Strategies*, Prepared for National Institute of Justice (December 11, 2010). Žiūrėta 2015-10-15

per internetą: <http://www.nij.gov/topics/crime/crime-prevention-working-group/documents/future-of-crime-prevention-research.pdf>

77. Wheeler, Stanton. „White collar crimes and criminals,“ *Yale law school American criminal law review* 25(331) (1990): 331-357.
78. Sally S. Simpson and David Weisburd, *The Criminology of White-Collar Crime*, (New York City: Springer, 2009).
79. World Health Organization, *World report on violence and health*, (Geneva, 2002). Žiūrėta 2015-08-01 per internetą: http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/42495/1/9241545615_eng.pdf
80. Zaksaitė, Salomėja. „Sukčiavimo sporto srityje paplitimas ir prevencijos problemos.“ (daktaro disertacija, Vilniaus universitetas, 2012). http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2012~D_20120131_092352-30742/DS.005.0.01.ETD.
81. Zaksaitė, Salomėja. *Apgaulės sporto srityje: teisinis ir kriminologinis požiūris* (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 201).
82. Zur, Ofer. „Rethinking 'Don't Blame the Victim': The Psychology of Victimhood,“ *Journal of Couple Therapy*, 4 (3/4) (1998). Žiūrėta 2015-08-02 per internetą: <http://www.zurinstitute.com/victimhood.html>
83. Кузнецова, Татьяна et al., *Криминология*, (Москва: Бек, 1998).
84. Степанчикова. А. Светлана, *Криминология*, (Москва: Бек, 2010).
85. Явчуновская, Татьяна et al, „Тенденции современной преступности женщин,“ *Государство и право*, Но.12 (2000) 28 – 40.

Statistiniai duomenys:

86. Europos Komisija., *Eurostat statistinių duomenų bazė*. <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
87. Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos., *Nusikalstamumo ir ikiteisminių tyrimų statistinės ataskaitos*: <http://www.ird.lt/statistines-ataskaitos/?lang=lt&rt=1>
88. Lietuvos darbo birža., *Darbo rinkos tendencijos*: http://www.ldb.lt/Informacija/DarboRinka/Puslapiai/Tendencijos_list.aspx
89. Lietuvos statistikos departamentas, „Duomenys apie Lietuvos gyventojų išsilavinimą ir kalbų mokėjimą Lietuvos Respublikos 2011 metų visuotinio gyventojų ir būstų surašymo rezultatai,“ *Lietuvos gyventojų ir būstų surašymas 2011, Informacija*: <https://osp.stat.gov.lt/documents/101>

[80/217110/Gyv+pagal+i%C5%A1silavinima ir kalbu mokejima.pdf/b75c5e7a-e733-48fa-95e4-83d485c6726a](http://osp.stat.gov.lt/2017/11/10/Gyv+pagal+i%C5%A1silavinima+ir+kalbu+mokyma.pdf/b75c5e7a-e733-48fa-95e4-83d485c6726a)

90. Lietuvos statistikos departamentas, „Gyventojai ir socialinė statistika,“ *Oficialiosios statistikos portalas*: <http://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?id=1220&status=A>
91. The world bank, *Total population data*: <http://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL/countries/LT?display=graph>

Kaminskaitė M. Sukčiavimo kriminologinė analizė / Baudžiamosios teisės ir kriminologijos magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. Alfredas Kiškis. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2015. – 100 p.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe atlikta išsami sukčiavimo nusikalstamų veikų Lietuvoje kriminologinė analizė. Pagrindinis darbo tikslas, atlikus kriminologinę sukčiavimo analizę, pateikti tyrimo išvadas ir pasiūlymus dėl tolesnių sukčiavimo mokslinių tyrimų kryptių bei galimo prevencijos priemonių tobulinimo. Pirmajame darbo skyriuje atskleidžiama sukčiavimo samprata ir požymiai. Antrajame skyriuje išanalizuoti statistiniai 2004-2014 m. Lietuvoje registruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų pagrindiniai kriminologiniai rodikliai, apibūdinantys šių nusikalstamų veikų ir jomis įtariamų (kaltinamų), bei nuo jų nukentėjusių asmenų požymius. Taip pat šiame skyriuje teoriniu lygiu analizuojamas sukčiavimo aukos elgesio ar atitinkamų savybių svarba šios nusikalstamos veikos įvykdymui. Trečiame skyriuje remiantis teismo apkaltinamųjų nuosprendžių analizės rezultatais, atlikta populiariausių sukčiavimo būdų ir sukčiavimo aukų analizė. Ketvirtame skyriuje analizuojamas sukčiavimo priežastingumas. Penktame skyriuje apžvelgiamos sukčiavimo Lietuvoje vykdomos sukčiavimo kontrolės ir prevencijos priemonės.

Atliktos bylų analizės metu gauta reikšminga informacija apie populiariausių sukčiavimo būdų specifiką ir aukos dalyvavimą sukčiavimo įvykdyje.

Pagrindiniai žodžiai: sukčiavimas, sukčiautojai, sukčiavimo priežastingumas, prevencija.

Kaminskaitė M. Criminological analysis of fraud / Master's Work in Criminal Law and Criminology. Supervisor assoc. dr. Alfredas Kiškis. – Vilnius: Mykolas Romeris university, Faculty of Law, 2015. – 100 p.

ANNOTATION

This thesis laid down comprehensive criminological analysis of fraud offences in Lithuania. The main goal of this paper is to provide proposals regarding further directions of scientific research and possible means to improve prevention of fraudulent crimes in Lithuania. Notion of fraud and its features are presented in the first chapter of the thesis. In the second chapter author analyses the main criminological parameters of registered fraud offences in Lithuania during period from 2004 through 2014, which describes the main attributes of these offences, as well as attributes of suspects (accused persons) and their victims. Also, in this chapter author scrutinizes importance of victim's behavior or relevant properties for commitment of these offences. Third chapter provides analysis of the most popular fraud methods and victim, which is based on results of research of courts' convictions. Fourth chapter presents research on causality of fraud. Fifth chapter lays down overview of fraud's prevention and control measures implemented in Lithuania.

Study of the court convictions provided important information about specifics of the most popular means of fraud and victim's involvement in fraud's commitment.

Keywords: fraud, fraudster, causality of fraud, prevention

Kaminskaitė M. Sukčiavimo kriminologinė analizė / Baudžiamosios teisės ir kriminologijos magistro baigiamasis darbas. Vadovas doc. dr. Alfredas Kiškis. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Teisės fakultetas, 2015. – 100 p.

SANTRAUKA

BK 182 straipsnyje numatyta nusikalstama veika – sukčiavimas. Įvairialypė ir sudėtinga nusikalstama veika. Sukčiavimas, su kuo jis bebūtų susijęs, nuo intelektinės nuosavybės iki materialinių vertybių, nuo kompiuterinių nusikaltimų iki korupcijos – kelia realias problemas, kurios atneša didžiulius nuostolius ne tik fiziniams ar juridiniams asmenims, bet ir visai valstybei. Iki šiol yra atlikta labai mažai kriminologinių tyrimų, kuriuose bandoma atskleisti sukčiavimo nusikalstamos veikos specifiką. Mokslininkai orientuojasi arba į registruoto nusikalstamumo statistiką, arba į konkrečius sukčiavimo įvykdymo būdus, nesigilindami į sukčiavimo, kaip reiškinio tyrimą. Šiame darbe sukčiavimo nusikalstamos veikos analizė buvo atliekama nagrinėjant sukčiavimo sampratą, statistinius duomenis, informaciją esančią teismo apkaltinamuosiuose nuosprendžiuose, sukčiavimo priežastingumo veiksnius ir prevencijos priemones. Šie pasirinkti tyrimo pjūviai leidžia susidaryti įvairiapusį suvokimą apie sukčiavimą, sukčiautojus ir šios nusikalstamos veikos aukas.

Tyrimo metu naudoti kokybiniai ir kiekybiniai duomenų analizės metodai. Atskleidžiant sukčiavimo sampratą naudotas mokslinės literatūros apžvalgos ir analizės metodas. Analizuojant registruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų statistinius duomenis bei atskleidžiant asmenų, įtariamų (kaltinamų) padarius sukčiavimo nusikalstamas veikas Lietuvoje, asmenybės bruožus naudotas 2004 – 2014 metų registruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų statistinės analizės bei apibendrinimo metodai. Įsiteisėjusių teismų nuosprendžių, kurie nagrinėti tyrime, atrankai naudotas atsitiktinės atrankos metodas. Atrinktų nuosprendžių analizei atlikti naudoti analizės, lyginamasis ir apibendrinimo metodai. Taip pat pasirinktas grafinis duomenų pateikimo metodas – vaizdiniam tyrimo duomenų pateikimui, palyginimui bei analizei. Loginis ir apibendrinimo metodai buvo panaudoti apibendrinant išnagrinėtą informaciją, formuojant išvadas bei teikiant pasiūlymus ir rekomendacijas.

Tyrimo metu nustatyta, kad sukčiavimus dažniau įvykdo vyrai, o tuo tarpu dažniau nukenčia moterys. Taip pat surinkti duomenys rodo, kad populiariausi paskutinių metų sukčiavimo būdai Lietuvoje – susiję su nukentėjusių asmenų banko kortelėmis ar internetinės bankininkystės prisijungimo duomenimis. Panaši dalis asmenų nukenčia nuo pažįstamų ir nuo nepažįstamų. Pastebėta, kad nepilnamečiai asmenys sukčiauja nepalaikydami tiesioginio bendravimo su auka,

dažniausiai internetu. Iš nusikaltimų prevencijos priemonių analizės matyti, kad sukčiavimo prevencijai skiriamas labai mažas dėmesys.

Darbas susideda iš penkių skyrių. Pirmajame skyriuje nagrinėjama baudžiamoji teisinė sukčiavimo nusikalstamos veikos samprata, suformuluota Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos ir Įstatymų leidėjo. Antrajame skyriuje atlikta išsami registruotų sukčiavimo nusikalstamų veikų statistinių duomenų analizė, apžvelgiant ir lyginant duomenis apie įvykdytus sukčiavimus, sukčiautojus ir šių nusikalstamų veikų aukas. Taip pat šiame skyriuje pateikiama susisteminti teoriniai duomenys apie sukčiavimo aukas, kaip nusikalstamos veikos dalyvius. Trečiame skyriuje atliktas 2014 metų teismo apkaltinamųjų nuosprendžių pagal BK 182 str. tyrimas. Tyrimo metu gauta reikšminga informacija apie populiariausius sukčiavimo būdus, bei aukos ir sukčiautojo santykius dar iki sukčiavimo įvykdymo. Ketvirtasis skyrius nagrinėja sukčiavimo priežastingumo veiksnius, didelį dėmesį skiriant sukčiautojo charakteristikai. Penktame skyriuje apžvelgiama Lietuvoje vykdoma sukčiavimo prevencija.

Atsižvelgiant į tyrimo metu gautus duomenis darbo pabaigoje siūlomos sritys, kurias yra tikslinga ateityje išsamiau analizuoti vykdant atitinkamus mokslinius tyrimus.

Kaminskaitė M. Criminological analysis of fraud / Master's Work in Criminal Law and Criminology. Supervisor assoc. dr. Alfredas Kiškis. – Vilnius: Mykolas Romeris university, Faculty of Law, 2015. – 100 p.

SUMMARY

Article 182 of Lithuanian criminal code provides information about fraud offence. It is broad and complex criminal activity. Fraud, regardless its object, from intellectual property to material assets, from cybercrime to corruption – poses a real threat towards not only legal persons or organizations, but also towards whole country. Nevertheless, up until now, very little has been done in the area of criminological research regarding the specifics of fraud. Researchers mainly focuses on registered crime statistics or a very specific types of fraud, not giving enough attention to general fraud phenomenon. In this thesis criminological analysis of fraud was performed by analyzing the concept of fraud, statistical data, important information from court convictions, causal factors of fraud and preventive measures of fraud. These sections provided a diverse perception of fraud phenomenon, fraudsters and victims of fraud.

The study use qualitative and quantitative methods of data analysis. For uncovering fraud concept scientific literature review and analysis was used. Statistical analysis and generalization methods were used for the analysis of statistical registered fraud offenses data and identifying characteristics of persons suspected (charged) with criminal offenses of fraud in Lithuania, from 2004 to 2014. Randomized selection method was used for the selection of court judgments. Analysis, comparative and synthesis methods were used for the analysis of the selected court judgments. Also graphical presentation of data method was chosen for the visual presentation of the survey data for comparison and analysis. Logical and synthesis methods were used to summarize analyzed information, form conclusions and make suggestions and recommendations.

The study concluded that fraud is usually carried out by men, while women are more susceptible. Also, the collected data shows that the most popular methods of fraud couple last years in Lithuania are related to the victims of bank cards or online banking login information. In about half cases people suffered from non-strangers. It was observed that juveniles commits fraud without direct communication with the victim, they usually use the Internet. Analysis of preventive measures shows that very little attention is given to fraud prevention.

Thesis consists of five chapters. The first chapter deals with the legal concept of fraud, formulated by the case law of the Supreme Court of Lithuania and the Legislator. The second chapter provides thorough analysis of the statistical data of registered fraud offences in Lithuania,

reviewing and comparing data on the commitment of fraud from 2004 to 2014, fraudsters and victims of fraud. Also in this chapter presents theoretical views regarding the victim of fraud as active participant of the fraudulent act. The third chapter presents the study of the court convictions under the article 182 of the Criminal Code, from the year 2014. This study identified relevant information regarding the most popular types of fraud also the relationship between fraudster and the victim, before the fraud. The fourth chapter of this thesis deals with causal factors, focusing on the psychological characteristics of the fraudster. The fifth chapter gives an overview of fraud prevention system in Lithuania.

Given the study findings several proposals relating the improvement of fraud prevention measures were offered. Some areas that are appropriate for the future analysis and more detailed scientific research were highlighted as well.

PRIEDAI

1 PRIEDAS

ĮSITEISĖJUSIŲ TEISMO BAUDŽIAMŲJŲ NUOSPRENDŽIŲ PAGAL BK 182 STR. ANKETAVIMUI NAUDOTA ANKETA

182 straipsnis. Sukčiavimas

1. Tas, kas apgaule savo ar kitų naudai įgijo svetimą turtą ar turtinę teisę, išvengė turtinės prievolės arba ją panaikino,

baudžiamas viešaisiais darbais arba bauda, arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki trejų metų.

2. Tas, kas apgaule savo ar kitų naudai įgijo didelės vertės svetimą turtą ar turtinę teisę arba didelės mokslinės, istorinės ar kultūrinės reikšmės turinčias vertybes arba išvengė didelės vertės turtinės prievolės, arba ją panaikino, arba sukčiavo dalyvaudamas organizuotoje grupėje,

baudžiamas laisvės atėmimu iki aštuonerių metų.

3. Tas, kas apgaule savo ar kitų naudai įgijo nedidelės vertės svetimą turtą ar turtinę teisę, išvengė nedidelės vertės turtinės prievolės arba ją panaikino, padarė baudžiamąjį nusižengimą ir

baudžiamas viešaisiais darbais arba bauda, arba laisvės apribojimu, arba areštu.

4. Už šio straipsnio 1 ir 3 dalyse numatytas veikas asmuo atsako tik tuo atveju, kai yra nukentėjusio asmens skundas ar jo teisėto atstovo pareiškimas, ar prokuroro reikalavimas.

5. Už šio straipsnio 1 ir 2 dalyse numatytas veikas atsako ir juridiniai asmenys.

Įsiteisėję teismo apkaltinamieji nuosprendžiai pagal BK 182 str.

- **BYLOS DUOMENYS**

Eilės nr. – matysime kiek yra asmenų

Bylos nr. – ____ (*įrašytas bylos nr., jei reikėtų pasitikslinti aplinkybes*)

Bylos metai – tik 2014

- **SOC-DEMOGRAFINIAI DUOMENYS**

1. Lytis:

- 1) Vyras
- 2) Moteris

2. Socialinės grupės (*jeigu asmuo turi negalios gr. ir tuo pačiu dirba, žymima kaip „dirba“*)

- 1) dirba
- 2) nedirba
- 3) studijuoja/mokosi
- 4) pensija
- 5) negalios gr.
- 6) atlieka bausmę
- 7) nenurodyta (n/n)

3. Jeigu nedirba:

- 1) Registruotas darbo biržoje
- 2) Neregistruotas darbo biržoje
- 3) Nenurodyta (n/n)

4. Ar išlaiko kitus šeimos narius?

- 1) Taip
- 2) Ne
- 3) Nenurodyta (n/n)

5. Kiek išlaikytinių _____ (*įrašomas skaičius*)

6. Ar turi nepilnamečių vaikų?

- 1) Taip
- 2) Ne
- 3) Nenurodyta (n/n)

7. Kiek nepilnamečių vaikų? _____ (*įrašomas skaičius*)

8. Ar kaltininko sunki turtinė padėtis? (*bus įrašoma tais atvejais, jei konstatuos teismas*)

- 1) Taip
- 2) Ne
- 3) Nenurodyta (n/n)

9. Šeiminė padėtis

- 1) vedęs / ištekėjusi
- 2) nevedęs (-usi)
- 3) išsiskyręs (-usi)
- 4) gyvena neįregistruotoje santuokoje
- 5) našlys (-ė)
- 6) nenurodyta (n/n)

10. Išsilavinimas:

- 1) bemokslis
- 2) pradinis (baigę 4 klases)
- 3) pagrindinis (baigę 10 klasių)
- 4) vidurinis (baigę 12 klasių)
- 5) spec.vidurinis
- 6) profesinis
- 7) aukštesnysis
- 8) aukštasis
- 9) nenurodyta (n/n)

*Pastaba: kai kur bus nurodytas baigtų klasių sk. – jį konvertuosiu kaip aukščiau nurodyta.
Pavyzdžiui, jei kaltininkas baigęs 7 klases – bus rašoma, kad jis turi pradinį išsilavinimą.*

• **ANKSTESNIS TEISTUMAS**

11. Ar kaltinamasis anksčiau buvo teistas:

- 1) Taip
- 2) Ne
- 3) Nenurodyta (n/n)

12. Už kelias veikas asmuo buvo teistas _____(įrašomas skaičius)

13. Ar už sukčiavimą (182):

- 1) Taip
- 2) Ne
- 3) Nenurodyta (n/n)

14. Kiek kartų už sukčiavimą (182) _____ (įrašomas skaičius)

• **DABARTINĖS NUSIKALSTAMOS VEIKOS POŽYMIAI**

15. Kiek nusikalstamų veikų pagal 182 str.: _____ (įrašomas skaičius)

16. Nusikalstamos veikos stadija:

- 1) Baigta
- 2) Pasikėsėsinimas

17. Sukčiavimo būdas:

- 1) Telefoninis sukčiavimas (pranešimas apie artimojo žmogaus padarytą avariją ir būtinumą kažkam sumokėti, kad nekiltų atsakomybės, pranešimas apie laimėtą prizą ir t.t.)
- 2) Pinigų išviliojimas, apsimetant žmogumi, kuris gali padėti žmogui išspręsti jo reikalą (nutraukti baudžiamąją bylą, papirkti pareigūną, parūpinti vizą į užsienį ir pan.);
- 3) Fiktyvus pirkimo-pardavimo sandoris, gaunant iš aukos prekę arba pinigus, bet nevykdant savo įsipareigojimų;
- 4) Svetimo nekilnojamojo turto pardavimas, įkeitimas arba subnuoma;
- 5) Pasinaudojimas žmonių teisiniu neišprusimu, sudarant su jais civilinius sandorius (žmonės už butelį duoda sukčiams įgaliojimus parduoti savo butą).
- 6) Indelių iš žmonių priėmimas, žadant mokėti dideles palūkanas;
- 7) Banko paskolos gavimas, kai jau žinoma, kad ji nebus gražinta;
- 8) Fiktyvių įmonių steigimas ir prekių pirkimas konsignacijos pagrindais, po to nesumokant už juos;
- 9) Pridėtinės vertės mokesčio neteisėtas sugražinimas/slėpimas;
- 10) Draudiminio įvykio sufalsifikavimas;
- 11) Tapatybės vagystė;

- 12) Pasinaudojimas svetima benko kortele;
- 13) Finansinių įsipareigojimų prisiėmimas, žinant, kad jie nebus tinkamai vykdomi;
- 14) Kitas būdas;
- 15) Naudoti keli skirtingi sukčiavimo būdai;
- 16) Sukčiavimo „piramidė“;
- 17) Apsimetant asmeniu atsakingu už tam tikrus veiksmus;
- 18) Susiję su motinystės/tėvystės pašalpomis.

18. Sukčiavimo objektas:

- 1) turtas
- 2) turtinės teisės
- 3) turtinės prievolės
- 4) kelios rūšys

19. Jei turtas:

- 1) Kilnojamasis
- 2) Nekilnojamasis

20. Kuri BK 182 str. dalis:

- 1) 1
- 2) 2
- 3) 3

21. Sukčiavimo objekto vertė EUR - _____ (*įrašoma vertė eurais, teismas visada nurodo*)

• **DUOMENYS, SUSIJĘ SU AUKA**

22. Kiek nukentėjusiųjų: _____ (*įrašome skaičių*)

23. Nukentėjusysis:

- 1) Fizinis asmuo
- 2) Juridinis asmuo
- 3) Ir fizinis, ir juridinis

24. Jei fizinis asmuo:

- 1) Vyko tiesioginis betarpiškas bendravimas
- 2) Nusikalstama veika įvykdyta naudojantis įvairiomis ryšio priemonėmis
- 3) Sukčiavimas įvykdytas aukai nieko nežiant

25. Auka:

- 1) Vyras
- 2) Moteris
- 3) Abu

26. Pažeidėjas ir auka buvo pažįstami:

- 1) Taip
- 2) Ne
- 3) Nenurodyta

27. Jei pažįstami, kokie santykiai juos siejo:

- 1) Sutuoktiniai
- 2) Giminės
- 3) Bendradarbiai
- 4) Draugai
- 5) Pažinojo iš matymo
- 6) Santykiai užmegzti tik sukčiavimui įvykdyti
- 7) Kita
- 8) Kaimynai
- 9) Seni pažįstami

28. Ar nukentėjusysis aktyviais veiksmais prisidėjo prie savo viktimizacijos:

- 1) Taip
- 2) Ne
- 3) Nenurodyta

29. Kokiomis aukos savybėmis sukčiautojas pasinaudojo:

- 1) Teisiniu neišprusimu
- 2) Įgytu pasitikėjimu

- 3) Noru padėti kitiems, geranoriškumu
- 4) Neatidumu (nesaugiai paliktais daikais ir pan.)
- 5) Bejėgiška būkle (girtumas, miegas ir pan.)
- 6) Sukčiavimo įvykdymo neįtakojo jokios aukos savybės
- 7) Aukai sukeltu išgąsčiu

30. Jei juridinis asmuo. Kaltininkas:

- 1) Ėjo vadovaujančias pareigas
- 2) Ėjo kitas, ne vadovaujančias pareigas
- 3) Buvo pašalinis asmuo
- 4) Klientas

• **BENDRININKAVIMAS**

31. Ar vienas, ar su bendrininkais:

- 1) Vienas
- 2) Su bendrininkais

32. Jei su bendrininkais, ar tarp bendrininkų buvo nepilnamečių asmenų:

- 1) Taip
- 2) Ne
- 3) Nenurodyta

33. Jei su bendrininkais. Kokie santykiai juos siejo:

- 1) Sutuoktiniai
- 2) Giminės
- 3) Draugai
- 4) Bendradarbiai
- 5) Asmenys susibūrė tik sukčiavimui
- 6) Sugyventiniai
- 7) Kita
- 8) Nenurodyta

34. Ikiteisminio tyrimo metu nustatytas bendrininkų sk. – ____ (įrašomas skaičius)

35. Bendrininkavimo forma:

- 1) Bendrininkų gr.
- 2) Organizuota grupė
- 3) Nusikalstamas susivienijimas

36. Bendrininkų rūšys:

- 1) Vykdytojas
- 2) Organizatorius
- 3) Kurstytojas
- 4) Padėjėjas

40. Ar įvykdytos kitos nusikalstamos veikos:

- 1) Taip
- 2) Ne

41. Jei kaltinamas, tai pagal BK:

- 1) 178 str.
- 2) 180 str.
- 3) 189 str.
- 4) 214 str.
- 5) 215 str.
- 6) 216 str.
- 7) 223 str.
- 8) 135 str.
- 9) 300 str.
- 10) 302 str.
- 11) Kitus straipsnius
- 12) 222 str.
- 13) 182 str.

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

2015 -12-
Vilnius

Aš, Mykolo Romerio universiteto (toliau – Universitetas),

Teisės fakulteto, Baudžiamosios teisės ir proceso instituto, Baudžiamosios teisės ir kriminologijos studijų studentė Milda Kaminskaitė patvirtinu, kad šis rašto magistro baigiamasis darbas „Sukčiavimo kriminologinė analizė“:

1. Yra atliktas savarankiškai ir sąžiningai;
2. Nebuvo pristatytas ir gintas kitoje mokslo įstaigoje Lietuvoje ar užsienyje;
3. Yra parašytas remiantis akademinio rašymo principais ir susipažinus su rašto darbų metodiniais nurodymais.

Man žinoma, kad už sąžiningos konkurencijos principo pažeidimą – plagijavimą studentas gali būti šalinamas iš Universiteto kaip už akademinės etikos pažeidimą.

(parašas)

Milda Kaminskaitė